

III. Folyóirat
Tanárképző Főiskola

III.

Magyar és egyetemes
irodalom

e.

Folyóiratok.

sz.

DALOMTÖRTÉNETI ELEMÉNYEK

SZILÁDY ÁRON

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

CSÁSZÁR ELEMÉR

HUSZONNYOLCZADIK ÉVFOLYAM

NEGYEDIK FÜZET

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1918

TARTALOM.

Tanulmányok, értekezések:

	Lap
<i>Komlós Aladár</i> : Dömötör János. (II., bef. közl.)	353
<i>Ember Nándor</i> : A magyar oktató mese története 1786-tól 1807-ig (II. bef. közl.) 379	379

Adattár:

Kurucz kori énekek. Közli: <i>Dr. Dékány Kálmán</i>	390
Adalékok a nyelvvelő társaságok történetéhez. <i>Símai Ödöntől</i>	397
Két minorita iskolai dráma. (II., bef. közl.) Közli: <i>Szabó J. Dániel</i>	403
A »God save the King« magyar fordítása 1797-ből. <i>Rózsa Dezsőtől</i>	420
Kazinczy Ferencz ismeretlen levele. Közli: <i>Dr. Molnár Gábor</i>	421
Kovács Ferencz irodalmi hagyatéka. (III., bef. közl.) Közli: <i>Császár Elemér</i> ...	423
Döbrentei Gábor levele Horváth Cyrillhez. — Tóth Ede levele Osváth Dánielhez. — E. Kovács Gyula levele Tóth Edéhez. — Dobsa Lajos levele Báthory Románcsik Mihályhoz, a »Szinészeti Közlöny« szerkesztőjéhez. Közli: <i>Dr. Perényi József</i>	426

Könyvismertetés:

Borzovai Nagy Ottó: Zsupra aggnő. <i>Tolnai Vilmostól</i>	432
Dr. Márki Sándor: Horváth Mihály. <i>Gálos Rezsőtől</i>	433
Dr. Nógrády László: A mese. <i>Király Györgytől</i>	435

Könyvészet:

Új könyvek és füzetek	437
Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrandi Árpádtól</i>	438

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Az Irodalomtörténeti Közlemények megjelenik évenként négyszer (január, márczius, június és október hónapokban) 8—8 íves füzetekben. Előfizetési ára egy évre 10 K., egy-egy füzet ára 3 K.

Szerkesztő lakása: Budapest, I., Pauler-u. 4.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent IRODALOMTÖRTÉNETI MŰVEK:

- Badics Ferencz.** Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei. Ára 2 kor.
- Bayer József.** A nemzeti játékszín története. 2 kötet. Ára 14 kor. — Egy magyar Eszther-dráma. Ára 60 fill. — Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban. Ára 2 kor.
- Coellus (Bánffy) Gergely.** Szent Ágoston reguláinak magyar fordítása. (1537.) Bevezetéssel ellátva kiadta Dézsi Lajos. Ára 2 kor.
- Császár Elemér.** Verseghy Ferencz élete és művei. Verseghy arcképével. Ára 6 kor. — Bessenyei akadémiai törekvései. Ára 1 kor. 50 fill. — A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században. Ára 3 kor.
- Ferenczi Zoltán.** Deák élete. 3 kötet. Ára 12 K. — Petőfi és a socialismus. Ára 1 K.
- Fest Sándor.** Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi István fellépéséig. Ára 3 K.
- Gyulai Pál.** Kritikai dolgozatok. 1854—1861. Ára 5 kor. — Bírálatok. 1861—1903. Ára 5 kor.
- Hellebrand Árpád.** A M. T. Akadémia könyvtárában levő ősnymtatványok jegyzéke. Ára 4 kor.
- Horváth Cyrill.** Joannes Vercellensis és a magyar Margit-legenda. Ára 90 fill.
- Irodalomtörténeti Közlemények.** Szerkeszti az I—II. évfolyamot *Ballagi Aladár*, a III—XXIII-at *Szilády Áron*, a XXIV—XXVII-et *Császár Elemér*. (Eddig 27 évfolyam 1891—1917.) Minden évfolyam 4 füzetben. Egy-egy teljes évfolyam ára 10 kor. Egyes füzet 3 kor.
- Katona Lajos.** Temesvári Pelbárt példái. Ára 1 kor. 20 fill. — A Teleki-codex legendái. Ára 1 kor. 60 fill. — Alexandriai Szent Katalin legendája középkori irodalmunkban. Ára 1 kor. 60 fill.
- Kazinczy Ferencz levelezése.** Közzéteszi dr. Váczy János. I—XXI. kötet. 1763—1831-ig. Minden kötet ára 10 kor.
- Komjáthy B.** Epistolae Pauli lingua hungarica donatae. Az zenth Pál leveley magyar nyelven. Krakó 1533. Ára 6 kor.
- Költők tára, Régi magyar —.** Szerkeszti Szilády Áron. — V. kötet: (Radán Balázs, Dézsi András, Sztárai Mihály, 1542—1560.) Ára 4 kor. — VI. kötet: (Szegedi Kis István, Cziráki Balázs, Armbrust Kristóf, Máday Mihály, Sarlóközi névtelen, Ráskai Gáspár, Gyulai István, Heltai Gáspár, Tőke Ferencz, Szegedi András, Paniti János, Szepetneki János, Szegedi Gergely, Pap Benedek, Barát István, Nagysfalvi György, Vilmányi Libecz Mihály, Békési Balázs, Névtelenek. 1545—1556.) Ára 6 kor. — VII. kötet: (Erdélyi Máté, Fráter Gáspár, Pesti György, Küküllői névtelen, Torkos János, Varsányi György, Szerémi Illyés, Dávid Ferencz, Huszár Gál, Méliusz Péter, Németi Ferencz, Szendrei névtelen, Bessenyei Jakab, Tuba Mihály, Bornémisza Péter, Karádi névtelen Felnémeti névtelen, Dobokai Mihály, Névtelenek. 1560—1566.) Ára 4 kor.

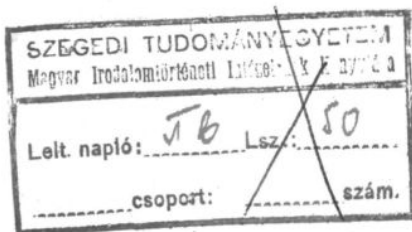
- XVII. századbeli magyar költők művei. Gyöngyösi István összes költeményei. I. kötet. Kiadja Badics Ferencz. Ára 12 kor.
- Könyvtár, Régi Magyar.** — Szerkeszti Heinrich Gusztáv. 25. k. Földi János költeményei. (Mixich Lajos kiadása.) Ára 3 kor. — 26. k. Szentjóni Szabó László költeményei. (Gálos Rezső k.) Ára 5 kor. — 27. k. Magyarai István: Az országokban való sok romlásoknak okairól. (Ferenczi Zoltán k.) Ára 5 kor. — 28. k. Földi János magyar grammatikája. (Gulyás Károly k.) Ára 6 kor. — 29. k. Révai Miklós magyar nyelvi és irodalmi kézikönyve. (Rubinyi Mózes k.) Ára 3 kor. — 30. k. Bessenyei György: Az ember k próbája, 1772 és 1803. (Harsányi István k.) Ára 5 kor. — 31. k. Apolloniusz históriája, 1591. (Berecz Sándor k.) Ára 3 kor. — 32. k. Csiksomlyói iskoladrámák. (Alszegehy Zsolt és Szilávik Ferencz k.) Ára 4 kor. — 33. k. Illei János: Tornados Péter. (Alszegehy Zsolt k.) Ára 1 kor. 60 fill. — 34. Kazinczy Ferencz: Az amerikai Podocz és Kazimir. (Weber Arthur k.) Ára 1 kor. 60 fill. — 35. Sziveket újító bokréta. (Versényi György k.) Ára 3 kor. — 36. Heltai Gáspár: Háló. (Trócsányi Zoltán k.) Ára 5 kor. — 37. Kazinczy Ferencz Tübingai pályaműve. (Heinrich Gusztáv k.) Ára 3 kor. — Az 1—24. kötet a Franklin-társulat kiadásá.
- Melich János.** Révai Miklós nyelvtudománya. Ára 1 kor.
- Molnár Albert** (Szenczi) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással. Ára 9 kor.
- Nagy Sándor dr.** Szombatos codexek. Ára 60 fill.
- Pesti Gábor.** Nouum Testamentum. — Wy Testamentum magyar nyelven. 1536. Korhú kiadás, merített papíron. Ára 6 kor.
- Pollák Miksa.** Arany János és a biblia. Ára 3 kor. 60 fill.
- Bárá Radvánszky Béla.** Rimay János munkái. Ára 9 kor.
- Szabó Károly.** Régi magyar könyvtár. Az 1531—1711-ig megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. I. kötet. Ára 8 kor. Ugyanaz II. kötet: Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Ára 9 kor. Ugyanaz III. kötet: Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Írták Szabó Károly és Hellebrant Árpád. Két részben, ára 22 kor.
- Szinnyei Ferencz.** Jósika Miklós. Ára 2 kor. 40 fill.
- Szűcs József.** Bajza József. Ára 5 kor.
- Vácsy János.** Tompa Mihály életrajza. Ára 5 kor. — A nyelvújítás győzelme. Ára 1 kor. 60 fill. — Kazinczy Ferencz és kora. I. köt. Ára 12 kor. — Tompa Mihály emlékezete. Ára 1 kor.
- Vértesy Jenő.** A magyar romantikus dráma. (1837—1850.) Ára 5 kor.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.

Budapest, 1918. Az Athenaeum r.-társ. könyvnyomdája.

1089

DÖMÖTÖR JÁNOS.

(Második és befejező közlemény.)

V. Tanárság, szerelem. (1866—73.)

Dömötör 1866-ban hazajött, nem tudva, »a jövődő hol van s mi leendő«: s a pesti ref. egyház azonnal alkalmazta gimnáziumában ideiglenes tanárként. Úgy látszik, rögtön hasznát vette kitűnő összeköttetéseinek. Az angol nyelvet, a latin remekírókat tanította s philosophiát adott elő, ez utóbbit a theológián is.¹ A latin tanításnál nem volt nagy sikere; az igék »a verbo«-it sosem kérdezte, és a ki puskázott, boldogult nála.² A philosophia tanításánál nehéz dolga volt, mert Molnár Aladár volt az elődje, a legfényesebb tanárok, legnagyobb szerűbb előadók egyike, a ki a legnehezebb kérdéseket is páratlanul világosan és vonzóan fejtegette. Dömötör mégsem halványult el mellette. Ő is kiválóan beszélt, folyékonyan és talpraesetten. A mint Baksay írja, gondolatai pillanat alatt nehézség és keresettség nélkül a legszebb formába öltöztek. Molnár tankönyvét, a mely eddig használatos volt, Dömötör igen homályosnak találta, ezért egész tankönyvet diktált a hallgatóinak.³ Fényes ékesszólása, gazdag képzettsége s tapintatos, finom modora miatt tanítványai igen szerették.

Hívhatták aztán tanárnak Kőrösre! Az ő lassan újból kisarjadó becsvágyának többet ért itt maradni helyettesnek, mint odalenn rendesnek. Pénze ugyan itt sincs. Megesik, hogy egy megírott levelet kénytelen napokig a zsebében hordani, mert nincs pénze bélyegre. Pedig most jó tanítványa is van: Görgey János fia, Gyula. Az akkori viszonyokhoz képest elég jó a fizetése: 25—30 frt. havonta. De sokat kell költenie ruhafélére. Máskor meg, a mit kap, hazaküldi a bátyjainak, mert az 1866. nagyon kegyetlen esztendő volt. A hogy Baráthnak írja,⁴ úgy van a pénzzel: mihelyt nincs neki, mindjárt van (Töröktől), de mihelyt van, mindjárt nincs.

¹ Baksay tévesen hat esztendő helyett négyben jelöli meg a tanársága időtartamát.

² Dr. Ballagi Aladár úr közlése.

³ Dr. Beöthy Zsolt úr, Dömötör egykori tanítványának elbeszélése alapján.

⁴ 1866 decz. 16., 1867 jan. 7., nov. 17.

De legjobban mégis régi ellensége bántja: a theologia. Szeretne írni verset, kritikát, szeretne író lenni, s erőnek erejével arra kényszerítik, hogy a philosophiára és theológiára adja magát. Még a philosophiában csak vannak alakok, irányok, kérdések, a melyek érdeklik, mégis ettől is szeretne szabadulni, hogy »foglalkozhatnék azzal, a mi legnagyobb gyönyört képes adni a gyarló halandónak, azzal, a mi szép«. ¹ Hogy mint küzd és kínlódik a philosophiával, élénken rajzolja egy verses levelében: ²

És azóta Kerkápoly
Bölcsességét nyagatom,
És azóta Zeller után
Fischer Kunot forgatom,
És azóta sóhajtásim
Még sűrűbbek, hosszabbak
(S Varga könyvében a bölcsék
Kidolgozva rosszabbak)
S napról- napra mennyi kárt tesz
Jó kedvemben Baco, Cartez!
S zengem: »Leibnitz, Fichte, Kant
Hätt' ich euch nur nie gekannt!«

S ha még ehhez hozzáteszed,
Hogy apologetike
A második félesztendőn
Tárgyaimnak egyike
S vallásphilosophiával
Főleresztve traktálom
És az egész collegium
Mind jelen van órámön:
Nem csodálhat'd, hogy nem irtam,
Hozzá' jutni soh'se birtam
Mert h' időm van egy picit:
Elrabolja Ulrici.

A mit pedig Ulrici nem rabol el, elrabolja a theologia. Vissza is tért iránta régi ellenszenve. ³ Esztendőre megürül egy theologiai tanári állás, de ő, bár tehetné, nem fogadja el. ⁴ »Iszonyú állapot!« — írja Baráthnak — »Lásd, az én egész életem az lesz, hogy küzdenem kell a 2 szék között pad alá esés lehetősége ellen. Theológiával nem szeretek foglalkozni, a magam tárgyával meg nem lehet. De a míg csak lehet, tartom magamat! ha el kell esnem, drágán esem el, s az rám nézve, azt hiszem, csakugyan elesés lesz, a mely után föl sem kelek többet.« ⁵ Ebben az évben, 1867-ben, buzgón munkálkodik a Prot. Egyh. És Isk. Lap-ban. Azt reméli t. i., hogy elismerésül felmentik a papi vizsga alól. ⁶ Nagydicserőleg ismerteti a Keresztyén Magvető cz. unitárius kiadványt. Vitája támad Nyilas Samuval, mert az öreg poéta kicsinylőleg nyilatkozott Tomparól. A ref. egyház bajaival és érdekeivel való tökéletes egybeforrottság és szabad kritikai gondolkodás jellemzi *Egy bölcsész és bölcsésztanár Magyarországon* cz. ötfolytatásos essayszerű bírálatát, a melyet Vandrák

¹ 1867 febr. 20.

² E verses levelet Dömötör Szász Bélához írta s 1867 márczius 27-én Baráthnak is megküldte. Hat Himfy-strófából áll, eddig sehol sem jelent meg, itt az utolsó két versszakot adjuk.

³ Baráthhoz írt levél. 1867 máj. 6.

⁴ Nem kell fejtegetni ezek után, mily tévesek Baksay határozott és mérésez kijelentései. Szerinte Dömötör theologiai tanár akart lenni. »A kathedra, melyre ő volt hivatva . . . nem nyílt meg előtte, legalább nem úgy, mint ő óhajtja vala és ezzel külélete tragikumának fordulópontja ki van jelölve . . .« Aztán ismétlődik a kísérteties parádé, a mely megtiltja Baksaynak a folytatást, de, sajnos, állításai igazolását is.

⁵ Baráthhoz írt levél. 1867 márcz. 27.

⁶ Baráthhoz írt levél. 1867 márcz. 3.

András eperjesi tanár *Lélektan, Tiszta logica, Bölcsészeti erkölcs-tan és Bölcséleti jogtan* cz. tankönyveiről írt. — Megállapítja, hogy Vandrák Fries Jakab Frigyes követi. Megbecsülő elmélyedéssel, hosszan és homályosan bonczolja, bírálja e német philosophust. Minden lapja mutatja nagy bölcséleti tájékozottságát ; de csak éleselméjű ellenvetései vannak, positiv új gondolatai sehol. Meglátszik, hogy fiatal ember, ki keveset írt még s örül, ha le-leadhat valamit feszítő mondanivalóiból. Innen van nála a sokféle kitérés ; csakúgy keresi a réseket, a hol ki-kicsaphat a megszabott thema gátjai közül. Idézi pl. Vandrákot, a ki a logikáról azt mondja : »ilyen exakt tan kell a gimnáziumnak«. Itt a logikáról van szó, de Dömötörnek a pusztá gimnázium szó is elég arra, hogy lecsapjon rá s jegyzetben egy aránylag hosszú feddőbeszédet mondjon : »Valóban helyesen van mondva : gymnasium. Ne áltassuk magunkat, hogy a VII. és VIII. osztályokat lyceum v. akadémiai tanfolyam néven nevezve, valami magasabb intézeteink vannak. Távolról sem. Nemhogy jobbak volnának,« stb. Prózája még mindig meglehetősen kezdetleges. Erő és csín, egyéni szín és magyaros íz nélkül ír, lazán fűzi alá és mellérendelt mondatainak végtelen láncszemeit.¹ Nagy öröme lett Dömötörnek a *Tompa* verseiről írt bírálatából. Sorra vette benne Tompa szebb költeményeit, mindegyiket hozzáértően, részletesen dicséri ; csak az a kár, hogy Tompa költeményei mellett nem jut hely benne Tompa költészetének. (Mint látni fogjuk, általában hiányzott Dömötörből az átfogó tekintet.) De a sebzett lelkű hanvai poétának nagyon jól esett e bírálat ; meleg és megrázóan őszinte levélben köszöni meg az értő sorokat. Dömötör megőrzi a levelet, arra gondolva : hátha nem ír többé szépirodalmi dolgot ; legyen ez emléke annak, mi szeretett volna lenni valaha.²

A nyarat Görgyeyéknél tölti Königshofon. Évekig a családnál maradt s hogy mennyire hozzá is forrott, mutatja Görgyey Gyula huszadik születése napjára írt költeménye, melyben tanítványát főleg a szülők szeretetére inti.³

¹ Egy példa erre : »S hogy Hegelnek s utána másoknak is teljes joga volt tovább kutatni, az kétségtelen, mert épen a meglevő szabályok mind teljesebb-teljesebb alkalmazásba vétele mutatta meg, hogy mennyi ellenmondásra, mennyi kétértelműségre jut az ember teljes keresztülvitelük által, s hogy ettől minden bölcsész menekülni igyekezett, épen nem lehet csodálni, s ha Hegel is kísérletet tett, semmi egyebet sem tett vele, mint azt, amit valamennyi bölcsész Thalesz óta, hogy t. i. elődei hibáin okulva, azokat v. eltüntetni, v. kikerülni, v. egyáltalán elvetni szükségesnek látta.«

² Levél Baráthhoz 1867 máj. 6.

³ A vers címe : *Növendékemnek születése napján*. Megjelent a Dömötör szerkesztette Prot. Új Képes Naptárban (1873-ban) s a Keresztyén Családban, melynek Dömötör munkatársa volt (1872-ben) : de mindkettőben névtelenül, s így mind ez ideig nem volt ismeretes, hogy Dömötör a szerzője. De Dömötör szerzősége bizonyos : már maga a megjelenés helye is valószínűvé teszi, s a versben levő adatok teljesen összevágznak a Dömötörével — Görgyey Gyula

Tanársága második évében, 1867. szept. 29-én jó cikkei s talán még jobb összeköttetései révén rendes tanárrá választották. Teljes ellátáson kívül 600 frt. az évi fizetése. Hat óra philosophiát tanít, hat óra latint (az V. osztályban) s a theologián három órát: encyklopaediát és apologetikát. Tanártársai közül Hagymássy Lajossal (Tolnaival) barátkozott leginkább. Mikor 1868-ban Hagymássy papnak megy Marosvásárhelyre, a tanári karból egyedül Kovácscsal tart baráti érintkezést. Elnöke lett az intézeti ifjúság olvasó- és önképző-körének.¹

Erre az időre tehetjük életének egyik legfontosabb eseményét: egyetlen komoly szerelmét. Egy kis faluban, kis tiszta házban — valószínűleg szülőföldje körül — élt egy nagycsaládú özvegyasszony. Egyik leányába Dömötör beleszeretett. Fellobban benne az a tűz, melyről azt hitte, hogy kialudt, s úgy érzi, ez a tűz elvezeti, bátorítja a leány kezéig. De meglepő, mily — nem is langyos, hanem egyenesen — hűvös az a verse (*Elhagytaalak...*), a melyben szerelmét megvallja kedvesének. Tőle ne várjon heves, fiatalos udvarlást, nem illik az már az ő komolyságához. Józankodó, forróság és odaadás nélkül szeret. Világos a látása:

Szemem fénye tiszta — tisztán látok —
Nem fényt kérek lányka, — melegt.

Egy pillanatra sem vakítja őt el az érzéki gerjedelem ekstasisa, nem szeretőnek, családapának született. Komoly, erős erkölcsi érzékű férfi: nála szerelmesnek lenni nem annyit tesz, mint valakit testtel-lélekkel kívánni, hanem valakit alkalmasnak vélni a házassáltre. A szerelem az ő szemében csak az igaz házasságra vezérlő kalauz. Bátyjai már családós emberek voltak, s őt ne vonzotta volna a gondolat: apává lenni? Láttuk, mi a forrása a benne élő családalapító törekvésnek, a mely állandóan ott buzog lelkében, mint a Karszt patakja, a mely olykor-olykor a föld alá búvik ugyan, de csakhamar ismét ki-

valóban ekkor lett húszesztendő — a legdöntőbb bizonyíték azonban, hogy e költemény pár sora megvan majdnem szószertint Dömötör két másik versében: a *Születésem napján* s *Az utilársak* címűekben. Amott a 6. versszakban így ír:

S mig mások a tengert delejtűvel járlák,
Te szertebolyongva nem lelnéd határát.
Ha jó szüleidtől megfosztana a menny:
Hű szívvvel ki szólna? senki, hogy merre menj.

Emitt:

Éltem küszöbénél a gyámol karoktól,
Az óvó szemektől megfosztott a menny —
S mig mások a tengert delejtűvel járlák,
Nekem azt se mondá senki: arra menj!

¹ Ezt egy *Hálás köszönet és kérelem* cz. nyilatkozatból tudjuk, a hol Dömötör ilyen minőségben köszöni meg a Kör számára adott könyv- és egyéb adományokat.

buggyan. A korán árvaságra jutott gyermekek vonzódnak így a házasság tűzhelye felé. Dömötörnek valóban az rendesen az első gondolata : feleségül veszi a lányt. Boldogan ábrándozik el családi életéről. Az a pár gyönyörűen egyszerű strófa, a melyben házasságán gyönyörködteti képzeletét (*Dalok*), csakúgy csillog a boldogságtól :

Ezt a várost itt hagyom, itt hagyom,
Két szemedért ragyogó csillagom !
Kis faluban, kis házban, magányban,
Ugy lesz boldog két hű szív magában.
Cserbe-perbe tudom, hogy nem fogunk,
Egymás mellett beh könnyen megszokunk.
Egy-egy kis baj nem használ, nem is árt,
Attól még a jó Isten meg is áld.

Elgondolja, mily szép lesz, ha az asszony majd a háztájat tartja rendben, ő meg kinéz a földre, szőlőbe, míg nem eszébe jut, hogy várják őt odahaza.

A kicsi ház virágos gádorán
Valaki jó lefelé szaporán.
Összeérünk a szép zöld udvaron

S ölelésre kitarul két karom.
Megcsókolom a piros menyecskét :
Adjon Isten galambom jó estét !

Hogy fájhatott Dömötörnek, mikor e tervek füstbe mentek ! Hogyan, miért mentek füstbe, nem tudni világosan. A leánynak kérője jelentkezett, s ide vagy oda mennie kellett, nem nyugoskodhatván sokáig szegény anyja nyakán. De mért nem lép közbe Dömötör, kimondván, a mit versben már kimondott : »Szeretlek én holtomig, holtodig« ? Kenyere van ; most tanár ugyan, de könnyen lehet pap, s a leány szereti őt. Dömötör így beszéli el, a mi köztük történt, súlyosan egyszerű szavakkal : »Mit ér ? nem egymásnak rendelt minket az ég, S bár szíve fáj, mégis ah ! mégis elvívék ! S tölem kért tanácsot pirulva, titokba', Míg arczán egy könny-csepp gördült le ragyogva. Mit szólhattam hát én ? Őh az élet sulya Iszonyú terhével keblemre nyomula, S nem biztatván sehol csillagfényvel a menny, Búsan szóltam, habár szíved szakadna, menj !« Miért volt e tragikus lemondás ? Úgy látszik, jól esett felelőtlenül ábrándoznia, de félt ábrándjait tetté teljesíteni. És aggodalmaival szemben nem szólalt meg lelkében a szenvedély fenséges imperativusa. Mitől félt voltaképp ? Azt hangoztatta, az epilepsiától. Dömötör tartott tőle, hogy a házasság kifejleszti s betegséggé érleli meg az epilepsiára való hajlamát, és hogy, bár maga szerencsésen kiesett familiája eskórosainak lánczorából, gyermekei újból megkaphatnák ezt a »legirtózatosabb betegséget«. Valóban gyakran emlegette barátainak, hogy, ha még úgy óhajtana is, lelkiismerete nem engedi megházasodni.¹

¹ Rosenberg Augusztá kisasszony szíves közlése. Dömötör azt mondta Barátnak, hogy az orvosa figyelmeztette erre.

Verseinek több helye azonban egy más okot is sejtet. Csak a *Mi ez szívem* cz. költeményéből idézünk — kommentár nélkül — pár helyet. A vers fölé ezt írja: »Próbálja meg azért minden ember magát.« (I. Kor. XI. 28.) Néhány sor a versből:

Te büszke gyáva! félsz talán
E szende lyányka oldalán?
Tán nincs erőd
A szent oltár előtt
Fogadni hiven: holtodig,
Szíved szívet hogy boldogít?
Te gyáva gyermek, a magasba vágynál
S remegve állsz itt egy menyasszony-
[ágynál!]

Erőt fiu, erőt szerezz,
Mely czéledért megkétszerez.

Ne mondd, hogy a bűn nem bocsát.
Ragadd meg a hit árboczát,

S bár multadért
Már annyi bánat ért,
Igazságos kegyetlenül:
Nem lesz ez így végetlenül.
Természet, Isten sok botlást elenged
Azoknak, kik szentül forrón szeretnek.

— — — — —
Oh nem lehet, oh nincs erőm
Próbára állni vakmerőn,
Holott tudom,
Hogy bizton elbukom.
Engem bűnöknek átka nyom
S lesz tán erőm kiállanom,
S magam miatt panaszt soh'sem kiáltok
De jaj! három-négy izre szól az átok.

Különös sorok, az ember megdöbbenve keresi értelmüket. Csak mikor asszony lett a leány, a más asszonya, kezdte megbánni Dömötör a gyávaságát. Ekkor kezdett csak erősödni a szerelme. A boldogtalan asszony azonban egy-két év múlva meghal. Dömötör ekkor szeret bele másodszor. Ez a szerelem a késői bánatban és emlékezésben vált oly mélylyé. Most sem azt fájlalja, hogy a leány sosem volt az övé, hanem azon bánkodik, hogy elszalasztott egy alkalmas házasságot. Mind sűrűbben sír fel utána; meg-meglátogatja a halott kedves sírját; szomorú megbánással sóhajtja el, hogy ezentúl, ha »más olyant talál«, nem engedi más kezére; néha a poharazás mámorában tűnik fel képe előtte, kétségbeejtve őt multja és jövője felől; máskor álmaiban jelenik meg, sivár jelene egyetlen vigaszaképen. Dömötör lelkének örökké vérző sebje volt ez.¹

¹ Dömötör szerelmeiről nincs biztos értesülésünk. Leveleiben nem beszél róluk, s úgy látszik, légjobb barátjainak sem szól felőlük. Innen van, hogy Baráth nem is tárgyalja őket, Baksay pedig ismerteti ugyan, de szemelláthatólag csak a versek alapján, bár nem ragaszkodik túlságosan a versek adataihoz. Mi képzeletünk lehető meglőzésével próbáltuk kihámozni belőlük a tényeket; itt számolunk be eljárásunkról. Forrásunk Dömötör versei. Felhasználásukat két nehézség tette küzdelmessé: az egyik a kronologia hiánya a versek keletkezésénél — e nehézséget némileg csökkentettük, egy csomó költemény iratási idejének hozzávetőleges megállapításával, a megjelenés dátuma alapján. Még nagyobb veszélyeket rejt magában az a körülmény, hogy Dömötörnek több leánynyal volt ügye, s így könnyen megeshetett, hogy összetartozóknak vettünk különböző személyekre vonatkozó költeményeket. A *szerelem* cz. vers (munkái közt nincs meg, a Budapesti Szemlében jelent meg 1876-ban), minthogy valószínű összefoglalása Dömötör szerelmeinek, nagy segítségünkre volt. Eszerint edinburghi útja előtt is, Skóciában is volt egy-egy jelentőségtelen barátsága.

1871. nyarán pihenést és üdülést keres a világban. Egy-két barátjával a nagyvakációban beutazza Nyugat-Európát. Prágából indulnak el s Németországon át Brüsszelbe utaznak. Itt útközben, mint Baksaynak írja 1871. aug. 21-én, sok érdemkeresztes porosz katonával találkozna. Mind »borzadálylyal beszélte, hogy az Isten ne adjon nekik alkalmat megint úgy vitézkedni, mint tavaly. 'Gott behüte' — mondá egyik, hogy megint háborúba menjünk mi németek! nem lehet abba beleszokni!« — Kirándulnak a waterlooi csataterre s megnézik Ostendét is. Aztán tovább utaznak Londonba, a hol akaratlanul meglátogatják Napoleont és családját.¹ Edinburghba is ellátogat, de már nem tetszik neki annyira, mint valaha. Elmereng: »tudja Isten, én változtam-e vagy ők. Szép, szép, az igaz, de félek, hogy megint hamar elmenne tőle a kedvem,« — írja Barátnak. Mikor aztán kifogy a pénze, siet haza Magyarországra. Párizs—Strassburg—München—Bécs—Budapest volt útjának iránya.²

A költészetben is tett olykor ilyen külföldi utazásokat. Az Arany iskolája, a mely a művelt ízlés mellett apostolkodott, tudjuk, mily fontosnak tartotta az idegen remekek hű bemutatását. Dömötört legtöbb tulajdonsága szinte ráutalta a műfordításra. Csöppet sem lévén chauvin, mindig tárt lélekkel várta Nyugat minden értékét; anyanyelvén kívül értett latinul, görögül, németül, francziául és angolul; művelt ízlése és széles irodalmi ismeretei segítségével ki tudta választani a legjobb darabokat s a mit kiszemelt, kitűnő technikájával pompásan tudta magyar ruhába öltöztetni.

Csak ezután jött az a legmélyebb szerelme, a mikor »Ő a másé, enyém lett a bánat«. Itt fölmerül ismét a dátum kérdése. Ez az egy vers is bizonyossá teszi, hogy 1866 — hazajövele — után történt a dolog. 1867-re tesszük e szerelmet. Ekkor írta ugyanis azt a négy dalt, a mely munkái közt *Dalok* címmel található. Ezt onnan tudni, hogy 1870-ben, mikor megjelentek a Vas. Ujs.-ban, ott állt az évszám, így: *Dalok (1867)*. Hogy pedig e dalok valóban komoly szerelemből s igaz családalapítási vágyból származtak, onnan következtetjük, hogy Dömötör 1872-ben a Ker. Családban ily cím alatt nyomatta le őket újból: *Régi dalok. A füstbe ment tervekből*. Így e szerelem 1867 és 1872 közt játszódott le. A versekhez ragaszkodtunk a történet elbeszélésében is; csak nagy vonásokban vázoltuk, s azt hisszük, a nagy vonásokban nem is tévedtünk. Az adatokat a köv. költeményekből böngészttük össze: *Dal, Elhagyatalak. Az égő tűz, Dalok, Söhaj, Egy boldog házaspárnál, Egy látogatás, Sirod fölött, Sötét éjjel, Előttem a pohár, Ismét nálam voltál*.

¹ Két év mulva, 1873-ban egy tárczájában leírja az esetet (*Akaratlan látogatás. Chislehurstban Napoleonnál*, Vas. Ujs.) s ekkor meglep rendkívüli élelátásával és erős emlékezetével. Ime, férfi létére, mily toilette-részleteket figyelt meg s tartott eszében: »Nap. egyszerű, szürke öltözetben volt, kabátja rövid, franciás szabásu.« Luluról, fiáról ezt írja: »Széles karimájú kalapja volt rajta legfeltűnőbb, mely keskeny vállait is egészen megvédte a nap sütése ellen.«

² Ez utazásait csak Baráthhoz írt leveleiből ismerjük.

Szerb dalokon (5) kívül a következő költőktől fordított: Béranger, Grün Anasztáz, Darey, Lessing, Thomas, Goethe (4), Freiligrath, Burns (6), Lermontoff, Longfellow (6), Arnold Máté. E fordítások különböző időkben készültek s nem egyforma értékűek. A mi aránylag legtöbbször kifogásolható nála: a hűsége. Egy-egy kifejezés elsikkad, egyiket-másikat erősen módosítják.¹ A hang, a színezet visszaadásában már sokkal biztosabb: a szerb népdalok egyszerű népiességét, gyermekeg báját époly sikerrel érezteti, mint a mily művészettel tolmácsolja Goethe mélyzengésű hangjait. Goethe és Burns sikerül neki legjobban. Pár Burns-fordítását szebbnek tartjuk Lévay József — különben kitűnő — fordításánál is.² Dömötör alkalmasabb is volt talán e szántóvető poéta tolmácsolására, mint a finomabb Lévay. Makulátlanabbul is dolgozott az utóbbinál. Lévay fordításában van itt-ott egy ferde kifejezés, egy-egy rossz rím tévedt szeplője, míg Dömötör nyelve mindig népiesen talpraesett, verselése mindig szabatos. Mennyivel közvetlenebb és középrímeknél fogva — a mik Lévaynál egészen hiányoznak — mennyivel dalamosabb pl. az ő fordításában a »Szép kicsinyke, szívem kincse« kezdetű dal!

Nem kevésbé kitűnő Goethe *Parlagi rózsa* cz. dalának fordítása. A ki nem próbálta, el se hinné, mily végtelenül nehéz lefordítani ezt a hamvas finomságú, megfejthetetlenül bájos költeményt. Még a virtuóz Szász Károlynak sem sikerült teljesen, s egyáltalán nem ismerünk sikerültebb kísérletet e vers magyarosítására a Dömötörénél. De érdekes dolgot veszünk észre: kifejezéseket, rímeket, egész sorokat átvesz mások fordításaiból. Hasonlítsuk össze pl. a 3. vsz.-ot Szásznál és Dömötörnél:³

Szász:

S a legény csak leszakasztja
Durva-szilajon
Szurt a rózsa, de mi haszna
Hjában esde és panasza,
Nincsen irgalom.

Dömötör:

A legény csak leszakasztja
Hej parlagi rózsa!
Szurt a rózsa, de mi haszna,
Minden jajja és panasza
Nem segített róla.

¹ Nézzünk pl. Béranger *Le chasseur et la laitière* cz. verséből pár sort
A 2. vsz.:

Ta mère et sa chèvre fidèle
Sont loin derrière ce coteau.

Ugyan anyádnak ki vinné meg?
A berek sűrű arra bent.

Az 5. vsz.:

Sur le sein d'une jeune fille
Elle attirerait tous les yeux.

Kebled hogy elhomályosodnék,
Ha ezt reá akasztanád.

L. Oeuvres de P. J. Béranger. (Paris, 1876.) II. k. 146. l.

² Burns Róbert költeményei: Lévay, 1892.

³ Szász fordításai (az *Islen hozott, Islen veled* címűt kivéve) előbb jelentek meg, mint a Dömötöréi. Dömötör kötetben való megjelenésükkor magasztaló ismertetést is írt róluk.

Ugyanily átvételt találunk Goethe *Nászéj* (v. ö. a 3. strófát Szászánál) és Longfellow *A nap elmúlt* (v. ö. az 1. és 3. vsz.-ot Lévaýnál) cz. versének fordításában.¹

Kedves költője volt Dömötörnek Longfellow is — hogyisne szerette volna ő a családi élet boldogságának s a gyermek szentségének poétáját! Sokat fordított tőle, de ezek nem mérkőzhettek sem Dömötör egyéb, sem Szász Béla Longfellow-fordításaival.² Egyik azonban ezek közt is igen sikerült, megkapó erővel, aczélosan zeneti Longfellow *Verőfényes napon* cz. gyönyörű versét (ezt éppen Szász B. nem fordította le), a lét kéjének valóságos himnuszát:

A villany árját érzem;
Minden szál izmom és erem

Rezgésitől pezsgésben áll —
Majd több, mint kell, ez életár!³

Műfordításai jelessége korrekt technikájában és — főleg — jellemző magyarosságában áll. Hűség dolgában itt-ott megtevéd, verselés dolgában is akad itt-ott szabadosság, de nyelve mindig tösgyökeresen, kifejezően magyar. Bár így is vannak igen sikerült darabjai, még többet várhattunk kiváló műfordítói rátermettségétől.

Idehaza mozgalmas irodalmi és társadalmi életet élt. Állandó összeköttetésben volt az írói és művészi körökkel. Az út nyitva volt előtte, csak mennie kellett rajta. Midőn Tompa halála után barátai kiadták Dömötör e kedves poétájának költeményeit (Pest, 1860. 6 köt.), ő fáradott és tett legtöbbet a magyarázó jegyzetek összeállításában és kidolgozásában; voltaképen legnagyobb részük az ő munkája.⁴ Főleg Gyulaival jut benső barátságba. Dömötör mint író és embert egyaránt istenítette őt. A tekintélyes kritikus arra méltatja, hogy három eredeti

¹ Ez átvételeket ismerve, jobban megértjük egy fordítás születését, helyesebben ítéljük meg értékét. De persze a kölcsönöző fordítások közt más a viszony, mint az összefüggő eredeti művek között. Három ponton látunk különbséget: a fordításoknál nem tudattalan, hanem tudatos hatással van dolgunk. Ez átvételek kinyomozása mégis bajosabb, mert annak nézhetünk, még könnyebben, mint az eredeti műveknél, véletlen — illetőleg a fordított szövegből folyó — találkozásokat. S végül itt az átvétel még kevésbé, sőt éppen séggel nem ítéhető el, mert a fordításnál nem az eredetiség, hanem egy szöveg megközelítése a cél.

² Longfellow *költeményei*, ford. Szász Béla.

³ Itt említjük meg, hogy a *Kicsinyek órája* cz. verset a Ker. Családban (1872) nem teljesen olyan szöveggel találtuk, mint a munkái közt. A 3. vsz.-ban t. i. más nevek vannak: »Komoly Ilka, vidor Etelkával S aranyfürtű Margit, gyermekem.« A kötetben pedig így áll: »Komoly Alice, vidor Allegrával S aranyfürtű Edith gyermekem.« Mivel pedig Dömötör ezt a fordítást nem adta ki többször, ezt a visszaigazítást bizonyára nem ő, hanem Baráth végezte.

⁴ Ezt az adatot csaknem szószérínt Baráth életrajzából vesszük. Meggyőződünk nem sikerült róla, de — bár Dömötör neve sehol sincs a könyvben feltüntetve — Baráth közlése mégis feltétlenül! szavahihető.

versét,¹ két Longfellow, két Goethe és két szerb vers fordítását 1872. május 30-án bemutatja a Kis.-Társ.-ban.²

Mikor 1871. nov.-ben gr. Lónyay Menyhértet a király ki-nevezte miniszterelnökké, igen élessé váltak a pártküzdelmek. Lónyay — 67-es alapon — a vagyonosabb birtokososztály politikáját csinálta. Programjának két főbb s igen jellemző pontja : a választók számának csökkentése s a földadó leszállítása.³ A dunaszentgyörgyi birtokosfiúnak ínye szerint volt a Lónyay birtokosvédő politikája. Csak természetes, hogy cselédekről, adóról, stb. való gondolkodását befolyásolta az apja felfogása, a mire gyermekkorából emlékezhetett, és a gazdálkodó bátyjaira való tekintet. Mikor b. Kemény Gábor, Lónyay benső bizalmasa, felkérte őt egy kormánypárti lap szerkesztésére, szívesen vállalta e feladatot. Így indult meg a kormány közeléből a Korunk. 1872. márczius 17-én jelent meg az első szám. Lónyay ref. fő-ember volt, csupa kálvinista író állt a lap köré : Beöthy Zsolt, Balázs Sándor, Jánosi Béla, eleinte Gyulai is, néha Baráth. De egyikük neve sem volt kiírva a lapon. Azt hangoztatták, a névtelenség együtt jár a sajtószabadsággal, s csupán a közügy iránti buzgalomból írják — részben ingyen — a lapot. Annyi tény, hogy a lap nem részesült a kormány részéről támogatás-ban ; a sajtófőnök, Halász Imre, elhibázott alkotásnak tartotta és nem igen adott neki híreket, hivatalos közléseket, bizalmas értesítéseket, mint a kormánypárti lapoknak szokás.⁴ Mit írt Dömötör a lapba, természetesen lehetetlenség megállapítani.⁵ Az egész újságban, mint a többi egykorú lapban is, túltengett a politika. Körömszakadtig védtek Lónyayt. Jókaitól, az ellenzék egyik vezérértől, mint »ilyen Jókai-féle elemekről« írnak. A parlament nivótlanságán (a mit persze az ellenzék jelenléte idézett elő) úgy akartak segíteni, hogy fölemelt vagyoni census alapján megcsökkentik a választók számát. Sűrűn tüzelnek a nemzetiségek ellen. A szocialista munkások porbe-fogását még akkor is helyeslik, midőn már kiderült teljesen ártatlan voltuk. A magyar birtokososztályra s a mi ezzel ekkor még nagyjában összeesett, a nemességre mutatnak : l'état c' est lui !

Dömötör még ebben az évben megvált a laptól, Lónyay megbukott s a Korunk megszűnt.

¹ Az eredeti versek : *Az égő tűz, Régi beomlott sziklavárák, Szerettelek-e én?* (ez utóbbi nyomtatásban nem jelent meg).

² Ezt Baráth nem említi, Szinnyei sem tud róla, mi az egykorú lapokból veszszük.

³ L. Halász Imre : *Egy letűnt nemzedék.* (1911.) Lónyayról külön fejezet : 398—442. l.

⁴ Halász Imre úr közlése.

⁵ Baráth az életrajzban megjelöl pár cikket. Ezeket egygyel kiegészíthetjük : a *Mill és Muall* című tárczával. Ezt onnan tudjuk, hogy az itt elbeszélte epizódot egy levelében is elmondja.

De mindjárt a köv. év, 1873. elején megindította a Képes Néplap és Politikai Híradó cz. hetilapot; negyedmagával, közük Nagy Miklóssal fogtak össze e lap szerkesztésére. E hetilappal a vagyonosabb és tanultabb parasztságot akarták kitanítani közjogban a hatvanhetes, közgazdaságban a birtokosvédő és konzervatív politika helyességére. Dömötörre bízta ezeknek a cikkeknek írását, s ő *Falusi János levelei* címmel termékeny kedvvel egész haláláig írta ezeket. Elvész a nép, mely tudomány nélkül való, hirdeti; állítsanak hát mentől több iskolát s maga a testi táplálékot teremtő nép is becsülje meg a lelki táplálékot termelő osztályt, a tanítóságot. A nemzetünket megmentő szentháromság: a tanultság, a munka és a takarékoság. Mért nem dolgoznak hát a hosszú télidőn az asszonyok kendermunkát, mint valaha? Most az ilyesmiért külföldre megy a pénz. A férfiak meg miért nem fonnak szalmát, mért nem végzik a faragómunkát s más házi ipart, a mivel igen jól lehet keresni! Lám Franciaország ipara, üzletei és takarékosága segítségével egykettőre kiheverte 1870-i nagy vereségét. E helyett a mi népünk iszik, vásárok ürügyén a városba jár mulatni, nagy lakodalmakat csap, nyakra-főre pörösködik, a biztosítást fölöslegesnek tartja s pórul jár mindenütt, mért nem tud végrendelkezni, becsapják a postán s behálózzák az uzsorások. Főleg az uzsorásoktól való óvakodásra int; persze jó földhitelintézet segítene ezen a legtöbbet. De mikor maga az állam sem buzgálkodik nagyon a segítésben. Itt elsírja, mennyire kiszipolyozták a mai gazdasági cselédek a munkaadóikat, hol is vannak már azok a régi jó, alázatos, szerény, hű szolgák! A mai körülmények közt nem csoda, ha a magyar faj szegényedik s bevándorlott idegenek, oláhok és zsidók vásárolják össze a birtokokat.

Mindezt egyes való esetek kapcsán sok konkrét tanács kíséretében mondja el. Dömötör tudni látszott, hogy a parasztot semmi sem érdekli oly igazán, mint a megélhetés és pénzszerzés gondja. Innen van, hogy (talán Lónyay hatása alatt is, a kinek különben a takarékoság szintén egyik főelve volt) e cikkek — igen helyesen — majdnem kizárólag gazdasági ügyekről szólnak. S a mint politikája a magyar birtokosságnak, úgy modorában, stílusában is hozzá alkalmazkodik. *Falusi János levelei* voltaképp nem levélfarmájúak, hanem tárczák, a melyekben a novellisztikus és fejtegető elem váltakozó arányokban keveredik. Egy új műfajt teremtett meg bennök Dömötör: a feuilleton egy népies változatát. Egészen más már a prózája, mint ifjúkori műveiben. Kerek cikkeiben a legnagyobb kérdéseket is talpraesett és népies világossággal mondja el. Az elvont kérdéseket is tudja konkrét módon tárgyalni. Legtöbbször fejteget ugyan, de az értekező stílus lápjain egy-egy jóízű adoma úszik, itt-ott egy elmés, kedves ötlet virága mosolyog fel. A mint meglep sokoldalú gyakorlati ismereteivel, époly elismeréssel kell szólni

humoráról és írásművészetéről. Mindent el tud mondani a tanultabb nép szókincsével — igaz, hogy ez a szókincs aztán birtokában van. Minden tárgyat és eljárást ismer, a melylyel a gazdaember él s mindennek tudja a maga külön nevét. Aprólékosan ismeri a nép életmódját, gondolkozásmódját, szokásait, tréfáit, szerszámain, kitűnő szemmel festi le a népvilág érdekesebb típusait, jellemző és mulatságos alakjait: a kortest, a vásároló gazdát, a politizáló falusi asszonyt, stb. Magvas fejtegetései közt gyors kézzel vázol egy-egy friss és realistikus idillt, megvillant egy-egy novella-foszlányt. A *Falusi János levelei* nemcsak kiváló tárczairót mutatnak, megjeljük bennök növekvőfélben a népies elbeszélőtehetség erős és üde csiráit is. Mily kár, hogy e csírák nem szökkentek szárbá!

Csak természetes, hogy Dömötör tárczalevelei igen népszerűek voltak. A nagy napilapok is átvették olykor, de neki jobban eshetett, hogy a népnek kedvence lett. Nem egyszer megtörtént, hogy mikor akadályozva volt írni, jöttek a tudakozódások a Képes Néplap szerkesztőségéhez. Az irodalmi közvélemény is *Falusi János leveleit* tartotta Dömötör munkássága virágjának. A mi szemünkben, sajnos, vesztettek érdekességükből, mert a zömük alkalmi czikk; de így is elismerjük, hogy valóságos mintái a néphez való szólásnak. Író és közönség kölcsönös szeretetében szakadatlanul folytak e cikkek haláláig.

De legtöbb kedvvel, legtöbb ambícióval az irodalmi kritikát művelte Dömötör. Hisz erre készült ő tulajdonképen, itt volt otthon igazán, s bár egyszer a theologia, másszor a politika e legkedvesebb foglalkozásától el-eltérítette, az irodalomhoz mindig visszatért s ez neki hazatérés volt. Kritikus volt ő lelke mélyén, a világgal, az emberekkel, még a szerelmével szemben is. Az ilyen ember, ha író, kritikus akar lenni. A Vas. Ujs.-ba s a Bpesti Szemlébe írta leginkább a bírálatait. Prózáján itt is észlelhetjük a haladást. Mondataiban már nem fon össze több gondolatot, így rövidebben, szilárdabban és formásabban szerkesztheti meg őket. Elvesztve előbbi elvont és szeszínű voltukat, népiesen magyaros ízt nyernek. Könnyedebbekké válva is szabatosak maradnak (ez a szabatoság legjellemzőbb vonásuk) s bár képek, jelzők, dísz és sallang híján vannak, néha elejtett humoros ötletek és főleg formulázásaik által sokat nyernek elevenségben. Kemény és kimért, de pontos és találó, éles és epigrammatikusan elmes.

Legtartalmasabb bírálatát Toldy Ferencz: *A magyar költészet kézikönyve* cz. művéről írta, legmagvasabb és legszebb életrajzát Gyulairól (1876.). Amott két igen találó megjegyzést tesz: Toldy a történeti szempontot fölé helyezi a széptaninak és tárgyalt műve inkább csak történeti kalauz, mint történelem. Gyulainak elismeri sokirányú tehetségét, de mint kritikust tartja legnagyobbnak. Egész lelkesedéssel tör lándzsát mellette.

Munkásságának tökéletes ismerete alapján, tehetségének finom méltatásával, sok új megjegyzéssel, egy alapos és rövid, sok vonásból művészi egységgé szőtt képet alkot Gyulairól s a kép értékét emeli, hogy az első, a hol Gyulai jelentősége világosan és helyesen van kifejezve. »Népszerűsége nem törekedett, kápráztató eszmék bőségével nem dicsekedett, de a mit látott, tisztán látta, s a mit elmondott, erélyesen fejezte ki«, — mondja. Elsőként állapítja meg Planche, Nisard, Macaulay hatását Gyulaira, s máig is ki tisztázta, a mire ő rámutat, Kemény befolyását?

Egy másik értékes életrajza Keményt méltatja (1876). Ebben több ugyan a külső adat, de azért igen találó vonásokkal rajzolja meg a nagy regényíró képét is. »Egész irodalmunkban senki sincs, kiben a bíráló és bonczoló erő az alkotó tehetséggel oly magas fokon volna egyesülve, mint benne volt«, — írja. Hogy a Dömötör cikke mai nézeteinknek is hű tükre, az a magyarázata, hogy e nézeteket Gyulai tette közvéleménynyé, s a Dömötör életrajza Gyulainak egy írói arczképén alapul. A Vas. Ujs.-ban 1866-ban jelent meg ez az arczkép, mely bár névtelen, kétségtelenül a Gyulaié.¹ Ezt olvasta Dömötör, idéz is belőle s innen veszi több megállapítását.²

Nagyobb cikkei közül még háromról érdemes megemlékeznünk. Az *Öngyilkos költőinkről* (1872) az egyik. De hiába keresünk benne valami kulcsot, önvallomást. Az mindenesetre sokat sejtető, hogy költőket azon az alapon csoportosít, hogy öngyilkosok lettek, s hogy probléma lett számára az öngyilkosság, megérteni és megítélni való. Másik két essayjében is van valami, a mi ha tárgyilagosan is megálló, époly joggal vihető vissza az ő subjectivitására. A kritikai ítéleteket elvégre joggal tekinthetjük a kritikus lelkivilága documentumaiul. Mikor Dömötör Petőfiben a család poétáját hangsúlyozza s emeli ki (*Petőfi családias költeményei*, 1873.), az nyilván nem jelent egyebet, mint hogy Dömötörnek a családi képeket ábrázoló versek szóltak leginkább a szívéhez. Neki Ovidiusban is, mint Baksaynak 1875. január 10-én írja, Philemon és Baucis története tetszik legjobban. Vagy véletlen-e, hogy Longfellow a legkedvesebb poétája (*Longfellow*, 1876.), a kit szintén, mint a család poétáját ünnepel? Dömötörnek, tudjuk, egész lényét betöltötte a család utáni epedés. S mivel természetesen ezt olvasás közben sem kapcsol-

¹ A szerzőség bizonyítékait l. *Gyulai Keményről* cz. cikkemben. (Irodalomtörténet, 1914: 411. l.)

² Egyértelműen mondják ki mindketten Keményt legnagyobb lélekbúvárunknak, kor- és jellemrajzolóknak, a kinek azonban az elbeszélés gyenge oldala, egyaránt megfigyelik a forma tekintetében való fejlődését, a »Gyulai Pál« cz. regény mindkettőjük szerint nagy kitűnősegei ellenére vonatott menete és formátlan szerkezete miatt maradt hatás nélkül, stb. Ennyi egyezés nem lehet véletlen.

hatta ki magából, ez a vágy szerettetett meg vele különösebben költőket és költeményeket is.

Kritikáinak (jóformán csak a Toldy könyvéről szólót kivéve) nem igen van több, mint napi értékük. Ennek egyik oka, hogy a bírálta könyveknek rendszerint még annyi is alig volt. Alig tesz egyebet, mint szigorúan és kérlelhetetlenül (ezt a harciasságot talán a Gyulai példája fejlesztette Dömötörben) rámutat a ferdeségekre, kibogarászsa az ellentmondásokat, gombostűre tűzi a nyelvbtlásokat. Kéregkritikák ezek, de mikor a kritizálta műveknek csak kérge volt! Meglátja, a mi visszás, de általános érdekű igazságot ritkán mond. Igazat adunk neki abban, hogy pl. György Aladár művelődéstörténelme forrongó elme zavaros műve, de ez az igazság, a mit példák seregével igazol, nem valami érdekes és értékes igazság. Kritikái igen megbízható tájékoztatók, de nem is többek ennél. Nem tárnak fel világnézetet, egyáltalán nem emelkednek túl azokon a műveken, a melyekről szólnak. Dömötör inkább ismeretekben gazdag, mint eszmékben, a meglátott vonásoknak — itt már nemcsak szorosan vett kritikáira gondolunk — nem tudja az összefüggését feltűntetni, nem képes őket egy *faculté maitresse*-ből levezetni; inkább éles, világos elméje volt csak, mint elmélet-szövő ereje; az elemzésben erős ugyan, az összefoglalásban azonban nagyon fogyatékos. De széles tudással, művelt ízléssel, a meggyőződés puritán keménységével s a stílus puritán tisztaságával hirdette a műveltséget és az ízlést!

VI. Tanfelügyelősége. (1873—77.)

Szép álmokkal, szép tervekkel,
Ah hogy vágytam ide én;
S ime vétek, ime szennyfolt,
A mi szép volt, a mi szent volt,
Bennem annak idején.

Talán akkor írja Dömötör e sorokat, midőn 1873 nyarán eszébe jut, hogy elhagyja Pestet. Talán úgy érezte, hogy megcsalódott reményeiben, talán pihenésre vágyott, talán a párját akarta kikeresni odahaza, mert meg van írva a bibliában is, hogy nem jó egyedül lenni. Meghasonlása azonban, nem gyógyult meg többé, hiába lett, a mit úgy óhajtott, pesti tanár, s a mi álmai egyik legszebbike volt, újságíró és poéta.

Volt egy barátja Szegzárdon, gyermekkorá óta cimborája, Eötvös Károly Lajos ügyvéd. Tőle megkérdezte, mit szólna hozzá, ha lemenne hozzájuk tanfelügyelőnek. Eötvös kedvező felvilágosításokat adott. Dömötör csakugyan leköszön pesti tanárságáról s kineveztetni magát Tolna- és Baranyamegye tanfelügyelőjévé.¹

¹ Eötvös Károly Lajos úr közlése.

De csakhamar észreveszi, hogy ez az állás nem sinecura. Lelkiismeretesen akarta betölteni, de tapasztalta, hogy egy ember arra képtelen. Oly nagy a tankerület, hogy a kis gyermek jut eszébe, a ki kanállal akarta kimerni a tengert. Nem lehet elképzelni, milyen elemi dolgokat kell kifejtetni, nem a nevelendő nép, hanem a népnevelők számára. S mennyit kell csavarogni: örökké rángatózni Pécs és Szegzárd között!¹ Energikus ember kellett volna ide, a ki mindig kész a veszekedésre, birokra. Dömötör pedig csak konstatált, legfőljebb tanácsot adott s szépen fogalmazott jelentéseket olvasott fel a megyegyűléseken.²

De legalább a szülőföldjén volt. Szerette Szegzárdot. Játshi humorral tréfálkozik a róla írt rajzaiban.³ Az italt nem vetik meg e város fiai, de mértékkel isznak, s ha e mértéket valaki nagynak találja, akkor a szigorú ítéletmondónak kicsiny a tehetsége és gyakorlata. A közönség nem nagyigényű itt: a színésztől pl. csak azt kívánják, hogy értelmesen beszéljen s szalon-szerepekben mossa meg a kezét. Dömötör megnyerő modorával mindenkit meghódított. A felsőbaranyai ref. egyházmegye tanácsbírójává választották. Mekkora öröm volt bátyjainak öcscsüket otthon látni, tekintélyes pozícióban! Olykor valószínűs ünnepségekben részesült »a János«, a ki nem titkolta maga előtt, hogy e jó emberek szeretete boldogsággal tölti el. (Vásári ebéd.)

Szegzárdon lakott s az ottani társaság legkedveltebb tagja volt. Köpczös, barna ember volt, nagy sűrű hajjal, nagy sűrű szakállal, hosszú bajuszszal. Egyszerű, kisigényű férfi, a kinek szerény külsején és félszeg mozgásán mindig meglátszott származásának nyoma. Nem egyszer pirult maga is esetlensége miatt. De kellemes ember volt, társaságban szeretett élczelődni; hosszú bajsza alól csendesesen eregette jóízű megjegyzéseit. Olyan volt, mint egy legátus diák, mindenki csak becézte.⁴

Legtöbb szabad idejét társaságban töltötte, iddogálva a vidék kitűnő borát, azt a bort, a mely egykor Hány János ökelmét is jókedvre ihlette. Szegzárdon volt a rezidenciája, de barátai-val gyakran kirándult a környékre. Egyszer egy nyári délután Bogyzislóra indultak, vállukon bottal, batyuval. Ott volt Eötvös s még néhány fiatalember, mindenik férfival egy-egy leány haladt. Úgy mentek gyalogszerrel a dunántúli zöld réteken az aranylő ég alatt. Dömötör kedélyesen incselkedik a mellette menő leánynyal. Valami megjegyzésére a leány tréfásan elfordul s el-

¹ Baksay azt sejteti, hogy Dömötör utazásaival már akkor a halált kereste. Dehogy: utaznia kellett, mert tanfelügyelő volt.

² Levél Baráthhoz 1873 szept. 23.

³ *Kisvárosi karczolat, Még egy kisvárosi karczolat, Mi kisvárosiak.* (Vas. Ujs. 1873, 1874.)

⁴ Dr. Beöthy Zsolt és Eötvös K. L. úr leírása szerint.

szökkik mellőle. Dömötör erre leejtette a batyut s panaszosan mondta :

Dömötör botjáról leesett a batyu,
Dömötör karjáról elszállott a hattyu.

Mire Eö vös :

E kádenciában nincsen semmi hiba,
Csakhogy a kisasszony nem hattyu, de liba.¹

A mamáknak és néniknek valóságos kedvencze volt. Annál rosszabb néven vették, mikor észrevették, hogy Dömötör kerüli kissé a leányos házakat. Szegzárdon nem voltak szép leányok.² (E megjegyzésért Dömötörre hárítunk minden felelősséget.) Pedig az ő szeme mindig feleséget fürkészett az asszonyok között. Áhitattal gondolt a családi nyugalomra. Ha meg rábukkant ilyen asszornynak való hajadonra, nem merte kinyujtani utána a kezét. Tulajdon aggályoskodása, mint valami kardos kerub, állt a házasság paradicsom-kapujánál. Lassan, mintha látni kezdené, hogy ő nem fogja soha megragadni »a hit árboczát«. 1874. karácsonyát bús árvaságban ünnepelte. »Szomorú kilátás, — írja Baráthnak decz. 20-án — ha végesvéig ilyen karácsonyünnepeket ülök. Na de még rosszabb lett volna, ha nem lett volna mit enni.«

A mint így elsötétül előtte Szegzárd, Pécs vidéke, mind hevesebb vágygyal Pestre gondol. Fővárosi ember volt ő már. Nem is szakította meg Pesttel való összeköttetéseit. Sokat írt a fővárosi lapokba, még 1874-ben is szerkeszti a Prot. Uj Képes Naptárt, tovább írja *Falusi János leveleit* s különösen sokat dolgozik a Vas. Ujs.-ba, a hová már előbb is legtöbbet és legtöbb kedvvel ír. Kívánczozott a barátai közé ; az ő célja mégsem lehet az, hogy megragadjon Tolnában ; érezte, hogy »hiába Pest csak Pest, tagadhatatlan«.³

Midőn 1875. tavaszán az egybecsatolt pestmegyei és jászkúnkerületi tanfelügyelőség megürült, a neki felajánlott állást elfogadta. Nyáron már a fővárosban volt. A tanfelügyelőségek új szervezése után is megmaradt a pest-kiskúnmegyei tankerület élén. Megújuló kedvvel kezdett dolgozni. Néha szinte túlterhelte magát. Élete eddig inkább a gyűjtésé volt, most jött az adakozás kora. A Vas. Ujs.-nak s a Képes Néplapnak továbbra is legbuzgóbb munkatársa maradt. Azonkívül a Bpesti Szemlébe írt. Már nagyobb munkák tervei is föltek agyában. A Kisfaludy-Társaság 1876. január 26-án tehetségéért és munkakedvéért tagjai közé választotta. E megtisztelést, mely inkább jövőjének, mint múltjának szólt, bizonyára nagyrészt Gyulainak köszön-

¹ Eötvös K. L. úr elbeszélése alapján.

² Baráthhoz írt levél. 1874 jan. 8.

³ Baráthhoz írt levél. 1873 szept. 23.

hette. Hogy pedig megbecsülték őt itt, mutatja, hogy a Társaság könyvkiadó bizottságában a Társaság legkiválóbb tagjaival együtt ő is benne van.¹ Mint poétát kortársai kevésbé ismerték, a mi szemünkben azonban mint ilyen a legérdekesebb.

Az ötvenes évek elején még úr irodalmunkban a rakoncátlanul titánkodó képzelet és a sallangos népiesség. Az évtized végén azonban visszahatás támad a petőfieskedők túlzásai ellen, s az Arany nevében megalapítják — mondhatni — a népiesség classicismusát. Ez az irány is népies maradt, de a népiességet magában még nem tekintette értéknek: benne a Lisznyayék hivalkodó — mondhatni — feltűnéshajhászó népiessége helyett csak valami magyaros és természetes zamatot találunk. A népiesnek más elemeit hangsúlyozzák; nyelvben az egyszerűséget, a képzelet munkájában a mértéktudást, kompozícióban a józan rendet, érzelmekben, jellemzésben a hűséget. Hívei valamennyien képzett, irodalmi tanulmányokkal foglalkozó, csekélyebb fantáziájú, de feltűnően józan emberek. Találhatjuk-e Dömötört másutt, mint ebben a csoportban?

Dömötör mestere volt a verselésnek és rímelésnek. Mily finom érzéke volt a zeneiség iránt, mutatja pl. *Születésem napján* cz. verse e két sora:

S rémitő robajjal pokol kapujának
Küszöbéhez vágja ronszolt agyamat.

Mily pompásan vannak e két sor k és r hangjai megválasztva, mily finom zenei kíséretet adnak a szöveg mellé! Ily finomságokat már nem tulajdoníthatunk az Arany-tanítványnak, ilyet csak az öntudatlan művészet tud.

Nyelve tiszta, hibátlan magyar nyelv, kemény, erővel telt, népies mellékszamatú. Nem oly sajátos és egyéni, mint az Aranyé; de van oly gazdag, hogy mindent ki tud fejezni vele szabatosan és egyszerűen. Nem mondható színesnek, sem költőinek; lapokat kell olvasnunk nála, míg egy hasonlatot találunk, dísztelen és kopár, de ragyogóan világos, mint egy református templom belseje. Szavai megannyi telitalálat. Ha például azt írja: »Boldog ember és szerencsés, A kit a sors arra szánt«, ez a kifejezés nem véletlen nála, hanem a protestáns praedestinációs szemléletből fakad.

Bontsuk fel találomra egy strófáját, pusztán a szórend megváltoztatásával: »A dicséret még most is meghatja szívemet égi dallamával, de már nem hihetek gyermeketeg, angyali beszédű szövegében.«² Egy szó sem hiányzik a versből, csak a

¹ Kisf. Társ. Évlapjai, XIII. k. L. Beöthy Zsolt titkári jelentését.

² A *Távolból* cz. versből:

A dicséret égi dallamával
Meghatja még most is szívemet,

De gyermeketeg, angyali beszédű
Szövegében már nem hihetek.

ritmust és rímet szüntettük meg — s íme próza lett belőle. Tennénk meg ez: a kísérletet a *Vén czigány*nyal, vagy a *Csongor és Tündével*, ennek minden szava akkor is mint egy költemény letöredezett drágaköve csillogna. De »gyermeteg, angyali beszédű szöveg« — azért ezek a jelzők feltűnők. Itt, ha ép oly egyszerű is Dömötör nyelve, mint a prózájában, de még szabatosabb s valamivel választékosabb. Más különbség nincs az ő prózai és költői nyelve közt.¹

Ha e jelenség további összefüggéseit keressük, mind mélyebbre ásva, Dömötör lelke gyökeréig fogunk lejutni. Dömötör szenvedélyes igazságkereső ember volt; úgy volt már az agya beállítva, hogy akarata nélkül, sőt ellenére is azt kutatta. Mint az *Őszi bánatban* fanyarul, csüggedten sóhajtja, ez akadályozza meg a természet szemléletében is: »Mindig csak azt lesni, várni: Igaz-e, vagy nem igaz?« Láttuk azt is, mily mohó skepsissel megy neki a theologia »áltudományának«. A mint hamis tételeknek, akként érzéseinek sem engedte át magát úgy, hogy megszűnt volna állandó fontolgató kritikája. Láttuk, mint józankodik, mint mérlegel, mikor szerelmes (*Elhagyatalak...*) s érdekes, hogy álom közben is éber a censurája. A *Hozzám jövel* című versben például elmondja egy boldog álmát s így folytatja:

És volt eszem, — még annyi volt, hogy
Valónak nem hívém.
S nem hullgaték rád, bár nem ébredék fel
Ajkad bármit ha mond,
Tudtam, hogy engem látogatnod, asszony,
Álomnak is bolond!

A legkellemetlenebb igazságok előtt sem hűnyja be a szemét és megcsépíteni sem igyekszik őket; s árnyalattal nem tévedő, pontos szóval rögzíti le, ha egyet megtalált. Kálvinista költő.

A verseire valami fontos vonás következik ebből. Az érzés akkor van az igazi lírai stádiumban, költői feldolgozásra a legalkalmasabban, mikor még ismeretlen, nem tisztázott, még féltudatos. De az érzés, ha még a tudat félhomályában vergődött a világosság felé, a Dömötör szemében nem látszott méltónak; s ő csak az egészen megfogottat tudta megfogni. Durvább kezéből csak kicsúsztak volna az ilyen illő, körvonalatlan dolgok. Így aztán akkor jön ki a lelkéből egy-egy érzés,

¹ De vannak költők (Vörösmarty a fejedelmük), a kiknek külön költőstílusuk van, a kiknél minden hangulatnak szinte külön grammatikája van. A mi korunk irodalmának egyik jellegzetes törekvése is volt, hogy a közbeszédet meghagyva a prózának, a líra részére egy külön, minden egyéni és hangulati különbség felvételére képesebb nyelvet alakítson ki. Dömötör kortársainál s nála különösen hiányzott ez.

mikor már túlért a voltaképeni költői állapoton, mikor az eleven, vérző hangulat kemény megállapítások csontvázává száradt. Ezek kifejezésére persze nincs is szüksége rá, hogy muzsikáljanak és színekben tündököljenek a szavai; ezeket megfogni nem szükséges, az igazi lírikusi képzelet »égről-földre villanó« mágiája. Egyszerűen csak kimondja őket; s elég, ha pontos és világos. Neki a költés logikai művelet volt. Mikor verset írt, már nem áll benn érzelmei sodrában. Így már értjük, mért oly prózai hatásúak legmélyebb érzésű versei is (például *Mi ez szívem*), s mért nem a par excellence költői stílus a Dömötör stílusa. A Dömötör verseinek stilisztikai eszközei — mint látjuk — legmélyebb lelki tulajdonságaiból következnek.

Még egy jelenség függ össze az elmondottakkal: a Dömötör terméketlensége. Nem új megfigyelés, hogy a költői termékenység egyenesen arányos a képzelettel; a nagy phantasiájú írók, mint Hugo V., Jókai voltak mindig a legbővebb termésűek. Dömötörben pedig ép a képzelet a legcsökevényesebb. Érzés- és képzeletvilága egyaránt szűk volt, s hozzá ő csak azokat a hangulatait foglalta versbe, a melyek tisztán kibogozva, az öntudat napfényén mindenfelől megvilágítva álltak előtte. Egypár lelki ügye volt, a mely folytonos sajtásával mindig foglalkoztatta, ezeknek keresett új meg új, mind tökéletesebb kifejezést. Lassan érnek a versei, s évek múlva is megismételt szóról-szóra egy-egy strófát.¹ Kevés verse van (51 van a kötetben s nem sok maradt ki), s ez a kisszámú vers még kevesebb thema körül forog. Szűk líra ez, de ritka mély és igaz.

Mik az ő sebei? Az árvasága és a pártalansága bántja legtöbbször. Fáj neki az emberek és a kor rosszasága is. Csak Vajda János írt nálunk ily sötét, emberevő verseket. Szinte fuldoklik néha a kétségbeesett, fogvicsorgató embergyűlölettől:

Megvetem e söpredéket,
Egy világot megvetek,
Bűne, szennye, álnoksága,

Alázatos szolgasága —
Ah hogy rá nem pökhettek!

Lesz-e ugyan valaha egy akol, egy pásztor. Igen, feleli: ha majd — Lucifer összeterel bennünket a pokolban. El akarja

¹ Ez a strófa pl.:

Éltem küszöbénél a gyámol karoktól
Az óvó szemektől megfosztott a Menny, —
S míg mások a tengert delejtűvel járkák,
Nekem azt se monda senki: arra menj!

három versében csaknem szósz szerint előfordul (*Születésem napján*, *Az utilársak, Növendékemnek születése napján*). Képzelete szegénységének jellemzésére megemlíthető, hogy egy hasonlata (*mint a tenger fodra vissza-visszajár az elhagyott partokra, úgy jár vissza lelke egy-egy kedves helyhez*) 1866-ban megvan a *Távolból* cz. versben s 10 év múlva a *Szerelcumben* megint előkerül.

zárni magától a világot: »Nem panaszklok, nem vádolklok... A mi fáj, azt elfödözöm S a világgal semmi közöm.« Ez utóbbi két sort is két versében megismétli. (*Gúnyoljatok, Meguntam a...*) »A világgal semmi közöm!« — ezek az egyszerű szavak valóban lelkének egy erős törekvését mondják ki: azt az elzárkózást, a mit már Babits is észrevett. De a leg-súlyosabb sebe Dömötörnek, a miben el is pusztult, mint tudjuk, a család. Hogy szeretett volna családapa lenni! A boldog házaselet képe úszik folyton képzelete taván. Erről szólnak legszebb versei.¹ De, bár már szinte beteges, a hogy folyton ezen jár az esze, nem mer megházasodni. S elég a *Mi ez szívem* című versre mutatni, erre a kegyetlenül őszinte, félőruilt sikoltásra, hogy lássuk, micsoda kínokba ragadta Dömötört ez a problema.

Ez a négy-öt témája van mindössze. Thémáinak e szemlé-jénél rögtön feltűnik egynémelynek a hiánya: hiánya a természeti leírásoknak, a hazafias lírának és az epikának. Az első kettő hiánya magyar poétánál, az utóbbié Arany tanítványánál valóban feltűnő. A természetérzék fejlettsége s a természeti képek kedvelése a magyar irodalom egyik jellemző tulajdonsága. S Dömötör mintha nem látta volna a természetet. Pedig a szeme kitűnő: éles, tiszta és hű.² Úgy állhat a dolog, hogy Dömötört nem érdekelte a természet. Őt csak az emberek érdekelték (embergyűlölete nem ellenmondás); a természeti leírásokat nála a genreképek pótolják, affélék, mint az *Öreg pár*.

A hazafias líra és az epika hiánya — de az előbbi is — Dömötörnek egy még általánosabb tulajdonságára utalnak. Ez a kritikus attitűde a világgal szemben, a mi az ő szűk önzésével (nem erkölcs-, hanem lélektani értelemben véve a szót) s azzal függ össze, hogy lelkének együttérző ereje nem sugározta be a világot. Dömötör úgy mondja az utóbbit: »Fájdalma nem a világé, Elég neki a magáé.« Nem ismeri az odaadó, magát elfelejtő szeretetet, hidegen, gyanakvó kritikával idegenül, felülről néz az emberek veséjébe. Igazi kritikus. Kritikákkal vannak teli a levelei, kritizálás a fővágya és a főtehetsége, s a mint tárczái és versei mutatják, ez az attitűdeje a világgal szemben is. Babits, a ki Dömötört a morális zárkózottságból igyekszik magyarázni, közel talált az igazsághoz, de egészen nem találta el: egyszerű idegenségről van itt szó. »Minden dolgod, emberfia, Komolyképű komédia« — írja. Persze, hogy komédia annak, a ki ily fölényesen, kívülről nézi. »A világgal semmi közöm« — mondja két versében is. A szerelme sem volt soha fenntartás nélküli. Igazában szerelmes sem volt soha, csak az elmulasz-

¹ Boldog ember, Egy boldog házaspárnál, A tornyos nyoszolya, Az öreg pár, Dalok, Vásári ebéd, stb.

² L. 26. l. 2. jegyzetét.

tott házasság miatt való kései megbánás igyekezett magát mélyíteni azzal, hogy a leány képét varázslóbban idézte föl. Így már értjük azt a hidegséget, a mely könyvéből oly jegesen fuvall. S a kinek az emberek iránt alig volt részvéte, hogy is tudta volna magát beleérezni a természetbe! Ezért nincs — bár megfigyelése jó — természetérzéke. Az örök jég hazája ez.

S a jég felett kezd felszivárványolni a hideg északi fény: a hír. Fényes pálya elején állott, mindenki úgy látta, hogy csak öröme van oka, de az ő jókedvű nyugalma csak olyan volt, mint a sötétmélyű tenger napsugaras felszíne. Szomorú, világfájdalmas versei őszinteségében senki sem hitt. Baksay mondta is: »Látod, ez hamis toll, költött hangulat. Saul veri a Dávid lantját. Minek írsz te olyat, a mit nem érsz? Reszkető kezében eldörren a fegyver'... Micsoda Rettenetes Ivánkodás ez te tőled?« »Hát te sosem voltál ilyen gyilkos hangulatban?«¹ volt a felelet.

Dömötör bizony gyakran volt ilyenben. A természetében volt az önkínzás. Egyszer, midőn ép valami apróság miatt kesergett, Eötvös így szólt hozzá: »Ugyan ne mard magad örökösen!« Dömötör így felelt: »Hát ha neked seb van a kezeden, nem vakarnád-e mindig?«²

Társaságban még csak elmókázott, fogékony volt minden élcze, sőt még ő maga vidította fel komolyabb barátait. De ha magára maradt, mindig megsajdultak sebei. Ösztönszerűleg az egyedüllét búskomorsága ellen védekezhetett, midőn Nagy Miklóssal, a Vasárnapi Ujság szerkesztőjével közös lakást vett ki az egyetem-téri Hadik-ház udvarán. Kertre nyíló ötszobás lakásuk volt, a ház hátsó részében, belőle kettő a Dömötöré, s csak egy ajtó választotta el őket. Nagy az igénytelenségeért szerethette őt, hiszen maga is darabos, egyszerű ember volt. Különbben nem lehetett valami jó társaság Dömötör számára: szintén tépelődő, keserű lélek volt. Dömötör két unokaöccsét is maga mellé vette, a kiket ő taníttatott ki.²

Gyűlölt robotként teljesítette már tanfelügyelői teendőit. Szeretett volna szabadulni e terhes és fárasztó kötelességektől, de miből élt volna akkor? Eddig nem gondolt az anyagi függetlenségre. »Fel vagyok háborodva« — írja Baksaynak 1876. nov. 4-én. — »Elgondolom, hogy ha 11 év óta mindig megkeretem volna a 200 frt hasznobért a birtokom után, a testvéreimtől, az most kamatostól 2000 frtot tenne ki... Ha még egy csomó ilyen dolgot nem tettem volna másokkal is, most lehetne 10.000 frtom s letehetném az egész hivatalt, melyből csak a bosszúság és szégyen háramlik reám.« Igazat ad újra a Prédiká-

¹ E beszélgetést Baksay írja le emlékbeszédében.

² E beszélgetés s a Dömötör lakásáról val ó adatok Eötvös Károly Lajos úr közlése alapján.

tornak: »Dicsérem vala én először a megholtakat az élők felett, de azután e kettőnél jobbnak láttatik valaaz, a ki még nem született.« Mintha munkába akarná fojtani kétségbeesését, annyit dolgozik: 1877. újévére verset ír a Vasárnapi Ujságnak,¹ levelet ígér a Képes Néplap következő számába, készíti Kisfaludy-Társasági székfoglalóját is *A magyar verselés újabb magyarázatai* címmel.²

1876. aug. 20-án ezt írja Baksaynak: »A sok megbánt dolog közül csak azt bántam meg igazán, hogy tanfelügyelővé engedtem magam az istenek által választani s Szegzárdnak.... halhatatlan érdeme lesz, hogy nem ott jutott eszembe megbánni, a mit cselekedtem. Ha öngyilkossági hírek közt olvasod, hogy Dunába ugrottam, v. gyufát ettem, ne hidd a lapoknak, hogy reménytelen szerelem, gyógyíthatatlan betegség, zavart pénzviszonyok, — se a köznépi felfogásnak, hogy tébolyodás volt oka öngyilkosságomnak, hanem tudd meg és tedd közzé, hogy megbántam — (és szégyeltem bevallani), hogy e hivatalt elfogadtam...« Baksayhoz írt leveleiből azt olvasni ki, hogy miniszterével voltak kellemetlenségei. 1876. nov. 4-iki levelében, melyből az anyagi panaszait tartalmazó részt az imént közöltük, így ír... »s ha most miniszter úr ökegyelmessége annyira kihozott is a sodromból, hogy a legkeresztényietlenebb kifakadás és a legpimaszabb önzés is kitör belőlem: majd le fogok még csillapodni és ismét kikeczergek abból a philosophiából, a melyből már egyszer kigyógyultam s a mely megint kerülget, hogy igazat adjak bölcs Salamonnak Pred. IV. 5.«³ Baksayhoz írt leveleiben látjuk, mint nő ideges ingerültsége állása iránt s hogy várja a szabadulást.⁴ De mi lesz akkor belőle? Minden megfordul fejében: elmegy írónak, újra kezdi a diákságot, de legtöbbször visszatér álmaiban, a mit régebben úgy nem szeretett, a papság. Ha valahol papválasztás van, Dömsödön, Siklóson, már ír Baksaynak: jó volna valamit csinálni. De pár héttel halála előtt⁵ már csüggedten írja neki: »Az én édesanyámnak már nem lesz meg az az öröme, hogy pap fia legyen, pedig tudom, hogy a lelke is örülne rá.«⁶

1877. január 7-én délben vidáman elválik Nagy Miklóstól, de a szolgának meghagyja, hogy másnap reggel 5-kor keltse fel, mert Kecskemétre megy közigazgatási gyűlésre. Kocsit

¹ Életképek, 1877 jan. 9.

² Kisf. Társ. Évlapjai, XII. k., Greguss Ágost beszéde.

³ Baksay az ily vádként hangzó passzusokat persze akkor még nem adhatta közre.

⁴ 1876 aug. 20.

⁵ 1876 decz. 10.

⁶ A levél vége is érdekes: »Beteges voltál? Én is! Nem vagy egészen elégedett helyeddel? Én sem! Maradnál is, mennél is? Én is! Kösse hátra az országgyűlés a miniszterem sarkát!... Imádkozzatok néha a kárhozat utján járók lelkeért is!«

is rendel 6 órára. Este jókedvűen vacsorázik a kecskeméti-utczai Kommer-féle sörcsarnokban fiatal író és ügyvéd barátjaival. Tizenegykor hazament. Fölment a szobájába. Kinézhetett a havas kertre. Mire gondolhatott? Arra tán, hogy reggel megint közigazgatási gyűlésre kell mennie, — ah, hát sosem rázhatja le ezt az átkozott hivatalt! De mi is lehetne más belőle? Vagy most kezdjen új pályát? És talán arra, hogy még mindig egyedül lézeng a világban. De hogy is házasodnék meg az ő gyenge testével, melyben egy irtózatoss betegséggel lappang!

... És azután halálrakékölt testtel ott csüggött egész éjjel a szögön — nyakán hurok — a nesztelenre némuló, első-tétült egyetem-téri szobában.

Bevégeztlen vers volt az asztalán. Csonka, tragikus töredék az élete is. Félbeszakadt a vers közepén, mert nem talált rímet, a mely boldog harmóniával csengett volna össze az árva, szomorú sorral.¹

Dömötör redivivus?

A mi korunk az irodalmi felfedezések kora. Minden kor az, a mely új szépségekre esküszik. Az ilyen kor a maga új ízlésével átértékelvén a régi értékeket, szükségképen »felfedez« bizonyos műveket, a melyekben ép ezek a szépségek vannak kidomborítva s a melyek mellett ép ezért a múlt csak érzéketlenül haladhatott el. A mi korunk új ízlésű kor: csoda-e, ha (hozzá még abból a korból, melyet oly kevéssé ismerünk) ma Komjáthyra bukkanunk, holnap Péterfyt emeljük trónra, s holnapután egy másik hullám a múlt tengermélyéről egy másik nevet vet föl, ismeretlen nevet: Dömötör Jánosét.

Ki volt Dömötör János? Egyetlen ember ízlése lel-e benne kedvét, vagy ez egy ember ítéletében egy kor ízlése jelentkezett? Van-e okunk rá, hogy tekintélyesebb polczra tegyük, mint a hol eddig szerénykedett? Igazgyöngyöt vagy csak kavicsot markolt benne a bűvár? Ki volt Dömötör János?

Dömötört ezentúl sem fogjuk a nagy poéták közé sorolni. Világosfejű kritikus és sötétkedélyű lírikus. De sem elméleti, sem lírai munkáival nem fedezett fel új eret, csak a művészi népiességnak abban az aranytárnájában bányászott tovább, a melyet Arany és Gyulai tárt fel. Ha nem is eredeti, de önálló szellem volt; az említett iskolával csak iránya volt közös, de utánzást, vagy átvételt a leggondosabb vizsgálat is bajosan talál nála. Merész, szárnyas theoriákat nem alkotott, de éles

¹ Január 10-én d. u. 3 órakor volt a fényes temetés a Rókus halottasházának udvaráról. A kerepesi temetőben Szász Károly búcsúztatta őt író-barátai nevében. Fivérei és pár barátja szép emlékkövel jelölték meg sírját.

és tiszta feje volt ; ha a synthesisben gyenge is, de az analysisben erős. A verseiben se keressük a világot. Az az önállóság, a mi Dömötörnek tulajdonsága, szükségképen együtt jár a szegénységgel. Dömötörnek kevés érzése és kevés képe van, de ezekben aztán igen elmélyed : inkább intensív, mint extensív a lelki gazdálkodása. Nem reagált minden érintésre, de a mire igen, arra erősen reagált. A versei forró érzések tüzeiben születtek, de hideg észszel formálta őket. S ha nincs is meg bennök a legnagyobb lírikusok sodró közvetlensége, de megvan a legnagyobb művészek sima műgondja ; nem színes, de világos ; nem zenei, de dallamos. A kritikus attitűdjében állt szemben a világgal : bizalmatlanul, hidegen és okosan. Zsuzsi néni, a kinek jóságos lelkét megénekelte, s a kinek minden java közül csak a szívét szerette volna örökségül :¹ bizony nem hagyta rá a szívét. A szeretetnek is vannak geniejei, de Dömötör antitalentuma volt. S ha tanulmányait, ezeket a becsületes és eszes tanulmányokat, a synthesis hiánya, verseit, ezeket az igaz és mély énekeket a sympathia és a képzelet fogyatékosága marasztalja derék másodrendűségben.

Kevés író van annyira töredék, mint ő. Ezt nem pusztán az átélt évek rövidsége okozza. Vannak írók, a kik »a tenger mélységéből egyszerre buknak ki«. Petőfi még fiatalabban halt meg s nála mégsem érezzük úgy a töredékséget. De Petőfi lángelme volt : készen, teljes fegyverzettel pattant elő s egészet tudott nyújtani huszonhat esztendősfővel. Dömötör egy másik csoportba tartozott : azok közé, a kik lassan, de folyton fejlődnek, a tanulás segítségével, s ezeknek persze idő kell, hogy érettet és értékeset adhassanak. Gondoljuk el például hányan ismernék ma az országban Gyulai nevét, ha ő is meghal harminczhárom éves korában, 1859-ben ? . . . Hiszen Dömötör élete nagyrészt tanulással telt el s csak most következett volna a gyümölcserés szaka.

Negyven év múltán egy megváltozott világból tekintünk vissza Dömötör Jánosra, de nem érezzük szükségét az átértékelésnek. A ma olvasóinak sem ad többet, mint kortársainak. Meghagyjuk őt a szerény, de tisztos polczon, a hol eddig volt, igazgyöngynek találjuk őt, de a csendesebb ragyogásuak közül. Nem tenger, csak tengerszem a költészete, de viszont nem táplálkozik idegen folyamokból ; szűk kis tengerszem, de oly mély, mint az igazi tengerek s rokon velők.

De mikor ázni indultunk, nem is reméltünk ismeretlen dús aranymezőket. Egy ezerutcájú város van eltemetve a földben a lábunk alatt, a forradalom utáni magyar műveltség városa, ebből akartunk kiásni egy házat s feltárni a földön élőknek.

¹ »Zsuzsi néni emléke.«

Dömötör János munkái.

Dömötör halála után barátai elhatározták, hogy addig csak részben s csupán lapokban kiadott műveit egy külön kötetben közzéteszik. 1878-ban Franklinnál jelent meg a könyv *Dömötör János Munkái* címmel (207 l., ára 1 frt.). Dömötör életrajzán kívül, a melyet Baráth írt (1—18. l.), megtaláljuk benne eredeti költeményeit (21—82. l.), műfordításait (83—112. l.), prózai dolgozatait (115—203. l.). Függelékben Tompa levelét Dömötörhöz (204—6. l.) s végül az utolsó lapon egy rövid jegyzékét Dömötör térszúke miatt kihagyott műveinek, a melyben a részletes felsorolás egy »stb.«-vel van pótolva. A kötet t. i. korántsem teljes; pár szép vers is hiányzik belőle. Az előfizetési felhívás szerint Dömötör »már maga egy időben sajtó alá rendzte verseit, de a gondolatnál nem ment tovább«. Feltehetjük, hogy a Baráth-féle kiadás a Dömötör rendezte gyűjteményen alapul. A Dömötör prózáiról működéséről adott kép elégit ki legkevésbé. Pl. egyet sem mutat be *Falusi János leveleiből*, a melyeket az egykorúak Dömötör legértékesebb műveinek tartottak. Ilyen körülmények közt át kellett böngészniünk az összes lapokat, folyóiratokat, a melyeknek Dömötör munkatársa volt, hogy lehető teljes lajstromát állíthassuk össze megjelent munkáinak. Hosszú és sivár munka volt ez, de nehéz is, mert Dömötör csak ritkán írta teljes nevét művei alá. Szinnye szerint a következő álneveket használta: *D—r János*, *D. J.*, —*R* —*S*. De Baráth említi *Mi kisvárosiak* cz. tárczáját s ez alatt *Kéllaky J.* név van. Néhány, Baráthtól jelzett czikk alatt pedig az —*r* —*s* jel áll. Tehát voltak más álnevei is. Végeredményben: lehet, hogy idegen munkákat is neki tulajdonítottunk, mert ugyanazon betűket más írók is használhatták áljegyül; s valószínű az is, hogy nem egy művén elsiklott figyelmünk.

Íme a lapokban megjelent műveinek táblázata:

Versek:

1865. *A malomban* (F. L.).
 1869. *Tengerparton* (1866), *A mi házunk, Egy látogatás* (V. U.).
 1870. *Őszi borongás* (1868), *Dalok* (1867), *Rózsabimbó* (V. U.).
 1872. *A kis árva, Biztos kikötő* (V. U.), *Az öreg pár. Az úti társak, Növendékemnek születése napján, Vigasztalás, Régi dalok* (K. Cs.).
 1873. *Modern költői szerelem* (V. U.), *A mi házunk* (K. N.), *Növendékem születése napján* (Pr. U. K. N.), *A mi házunk* (Pr. U. K. N.).
 1874. *A két magyar ifjú* (Pr. U. K. N.).
 1875. *Édes anyám te vagy* (V. U.), *Száll az idő* (Bp. Sz.).
 1876. *Boldog ember, Zsuzsi néni emléke* (V. U.), *A szerelem* (Bp. Sz.).

Műfordítások:

1871. *Volt egyszer egy szép* (Burns), *Az ember gyásza* (Burns, V. U.).
 1872. *Verőfényes napon* (Longfellow), *Isten hozott, Isten veled!* (Goethe, V. U.), *A kicsinyek órája* (Longfellow, K. Cs.), *Keresztleányomnak* (Freiligrath, Bp. Sz.).
 1873. *Közelg a nap* (Darcy, K. Cs.).
 1874. *Az el nem végzett teendő* (Longfellow, V. U.).
 1875. *Ajándék keresztleányomnak* (Freiligrath, Pr. U. K. N.).
 1876. *A nap elmúlt* (Longfellow, V. U.).

¹ Rövidítések: F. L. = Fővárosi Lapok, V. U. = Vasárnapi Ujság, K. Cs. = Keresztény Család, K. N. = Képes Néplap, Pr. U. K. N. = Protestáns Új Képes Naptár, Bp. Sz. = Budapesti Szemle, Pr. E. É. I. L. = Prot. Egyházi És Iskolai Lap, K = Korunk, Kisf.—T.—É. = Kisfaludy Társaság Évlapjai. — A zárójelbe tett szám a vers írásának éve.

Irodalmi vonatkozású cikkek:

1863. Szabó K. *Költészettana* (Pr. E. É. I. L.).
 1864. (?) *Ujabb magyar lantosok* (Hölgydivatlap).
 1865. *A balladáról* (Kisf.—T.—É.).
 1867. *Valami Nyilas Samu lelkész úr számára, Tompa M. versei* (Pr. E. É. I. L.).
 1872. *Karikó János, egy naturalista énekköltő. A nemzeti színház ügye, Szemere Miklós és Szász Károly, Az akadémiai almanach bírálata* (K.).
 1873. *A divatos nőiákról* (V. U.).
 1875. *Goethe Lyrai költeményei, A magy. költészet kézikönyve, Rákosi Jenő, Toldy Ferencz* (V. U.), *Szana Tamás: Vázlatok* (Bp. Sz.).
 1876. *Homér új fordítása, Longfellow* (V. U.), *Salamon F.: Kisebb történeti dolgozatok* (Bp. Sz.), *Asbóth J.: Irodalmi és polit.-i arcképek* (Bp. Sz.).

Vegyes tartalmú cikkek:

1867. *Keresztyén Magvető, Egy bölcész és bölcészettanár Magy.-országban, Steiner S.: A lélektan és logika rövid vázlatja, A Keresztyén Magvető, stb.* (Pr. E. É. I. L.).
 1871. *Kecskeméti lelkési tár.* (Pr. E. É. I. L.).
 1872. *Mill és Muall* (K.).
 1873. *A nagymámi ládája, Egy vendéglő ablakából, Sztankovánszky Imre, Morócz István, Franklin Benjámín, Egy amerikai polgár Magy.-országon 1851-ben, A magyar gazdasági egyesület és a Köztelek, Akaratlan látogatás Chislehurstban Napoleonnál, Kisvárosi karczolat, Még egy kisvárosi karczolat* (V. U.), *Falusi János levelei* (10 levél, K. N.).
 1874. *Hogy bukkott meg a testamentom? (= A nagymámi ládikája), A népiskola és a felnőttek oktatása* (Pr. U. K. N.), *Mi kisvárosiak* (V. U.), *Falusi János levelei* (11 levél, K. N.).
 1875. *Baromfiudvar, Bartal György* (V. U.), *Falusi János levelei* (9 levél, K. N.).
 1876. *Két diplomata, Kis és nagy dolgok* (V. U.), *Falusi János levelei* (18 levél, K. N.).

KOMLÓS ALADÁR.

A MAGYAR OKTATÓ MESE TÖRTÉNETE 1786-TÓL 1807-IG.

(Második és befejező közlemény.)

Öt évvel később, 1799-ben, jelentek meg HATVANI ISTVÁN *Meséi*.¹

Hatvani bevezetésében elmondja röviden, az »emberi nemzetnek nem csak mulattatására, hanem valóságos tanúságára is« szolgáló »Mesélés« történetét, kezdve Quintilianus Hesiodoson, egészen Pfeffelig. Magasztalja a német meseírókat :

A' mesékre nézve . . . olyan Classicus Fabulisták vagynak, hogy azokkal a' Magyar Ifjúságnak is valójában szégyen volna meg nem esmerkedni. Ilyen a' Nagy Gellert, Német Országnak Cicerója, . . . az együgyűséget lehellő Lichtwer, . . . Pfeffel, a' ki azt viszi végben, hogy még az is, a' ki talám különben csak belenézni is restelt volna, kéntelen elolvasni.

Annál rosszabb véleménynyel van a magyar mese-irodalomról: »Pétzeli Jósefen kívül más fabulistával ezideig nem ditsekedhetünk.« — Prologusában rámutat a mese céljára :

. . . azt adja elő hasonlatosságban
A' mit uralkodni szemlél e' világban.
Mi vétek ? bolondság ? tükörben mutatja . . .

A meséket hánykolódó lelkiállapotában írta, midőn nem tudott magának nyugodt vallási meggyőződést szerezni.² Hat évig betegeskedett és ezért mondja *Epilogus*ában :

Midőn meséimet írák	Hat esztendő's synylődésim
Beteg testem alig bírám.	. . . nekem megrontóim.

Majd később :

. . . hogy tőlem	Mint élesztő orvosságra
A' rossz kedv inkább múljon,	. . . úgy fogám magamat. ³
Ilyen foglalatosságra,	

¹ Mesék Hatvani István által. Debreczenben 1799. Szigethy Mihálynál.

² L. Szinnyei, Magy. Irók. IV. 508. l.

³ Meséi (fent. id. kiad.), 102. l.

Jegyzői állására czéloz, mikor megemlíti, hogy sokszor akkor írta meséit:

Mikor . . . hivatali dolgomtól,
 . . . gyűlési állapotomtól
 Magam' szabadíthattam.¹

Forrásai, melyeket ő maga jelöl meg minden mese után, nagy olvasottságról tesznek tanúságot. Sokféle forrásból merített. Aránylag még kevesebbet, egy vagy egypár mesét Lukianosból (2. mese, *Egy bölts és Mercurius*), Kleistből (10. mese: *Barátság*), Anakreonból (15. mese: *Sánta daru*), 17. mese: *A' rósárról*, 18. mese: *Két utazó*. 26. mese: *Az asszonyokhoz* és 28. mese: *A' szerelemről*, Homeros után (13. mese: *Kantor holdus*), Le Noble-ből (32. mese: *Sajt, matska*), Richterből (34. mese: *Majom, róka*; 36. mese: *Állóképeknél beszélő Orator*), Aesopusból (31. mese: *A beteg kánya*; 35. mese: *Harapó kutya*).

De e mintáin kívül meséire erősebb hatással a következő meseírók voltak: La Fontaine, Lichtwer, Gellert, Desbillon.

I. LA FONTAINE után dolgozza fel a következő meséket:

4. Mese: *Nyulak és békák*. (La F. II. 14: *Le lievre et les grenouilles*.) 6. Mese: *Paraszt ember, tök makk*. (La F. IX. 4: *Le gland et la citrouille*.) 11. Mese: *Oroszlán bőrben bújt szamár*. (La F. V. 21: *L'âne vêtu de la peau du lion*.) 40. Mese: *Oroszlán*. (La F. IV. 1: *Le lion amoureux*.)

E négy rendkívül terjengősen megírt mese a francia nyelv gyenge ismeretéről tesz tanúságot; úgy látszik, hogy ezeket az Aesopusnál is olvasható tárgyakat La Fontaine modorában akarta feldolgozni, hogy mintái között La Fontaine nevét is szerepeltethesse. Különösen erőlteteti a II. mese bőbeszédűsége; minden egyes állat elmondja véleményét az ál-oroszlánról. Egyébként sem fedezhető fel e 4 mesében semmi rokonság La Fontaine-nel.

II. LICHTWERTől veszi a következő mesék tárgyát:

1. Mese: *A megfosztott mese*. (Lichtwer: I. 1. *Die beraubte Fabel*.) 3. Mese: *Megifjító forrás*. (Lichtw. III. 11. *Die Quelle der Jugend*.) 7. Mese: *Halak*. (Lichtw. II. 19. *Die Fische*.) 9. Mese: *Tengeliitz*. (Lichtw. II. 6. *Der Hänfling*.) 12. Mese: *Kigyó*. (Lichtw. I. 20. *Die Schlange*.) 14. Mese: *Két bölts Peruban*. (Lichtw. II. 4. *Die Zween Weisen in Peru*.) 16. Mese: *Bűn. Büntetés*. (Lichtw. I. 7. *Die Laster und die Strafe*.) 39. Mese: *Majom, óra*. (Lichtw. III. 14. *Der Affe und die Uhr*.)

Lichtwer meséit nagyon ügyesen dolgozza föl. Változatos és sok helyütt határozottan szellemesen alkalmazott versformák-

¹ U. o.

kal (pl. a 4 és 3 ütemű jambusok váltakozása a 39. mesében.) megközelíti Lichtwer vidámságát és derűs hangját. Az is meglat-szik e meséken, hogy a német nyelvben mennyivel erősebb, mint a francziában.

III. DESBILLON meséi a következő mesékben hatottak Hat-vanira :

5. Mese: *Fülemile. Holló. Bagoly.* (Desbillon CX. mese: *Die Nachtigall und der Uhu.*¹) 8. Mese: *Tsillagok, Nap.* (Desbillon: CLXXXV. *Die Gestirne und die Sonne.*) Két meséről azt állítja Hatvani, hogy Desbillonból fordította; ezek: 20. Mese: *Tsuka* és 37. Mese: *Szem, száj.* De ezek creditjeit Desbillonnál nem találtam meg.

Desbillon prózában írott meséit szintén dallamos rövid soraival teszi valósággal kedvesekké, pl. az 5. mesét Balassi-sorok-ban fordítja. Itt a tavasz ébredésének festése bájos képpé bővül; igaz ugyan, hogy terjedelemben túllépi az oktató mese keretét, de oly gyorsan peregnék le e sorok, hogy nem válik olvasásuk unalmassá. Kezdeté így hangzik :

A' Tél keménysége,
Komor hidegsége,
Midőn már eltávozott;

Tavasz a' füveket,
Minden jövéseket,
Színes köntösben hozott . . .

Valószínűleg hozzájárul a költemények ügyesebb feldol-gozásához az a körülmény is, hogy Desbillon meséit szintén az általa alaposan ismert német nyelven olvashatta.¹

IV. GELLERTTől hét meséje tárgyát kölcsönözte. Ezek a következők :

22. Mese: *Vak, sánta.* (Gellert I. 16. *Der Blinde und der Lahme.*) 25. Mese: *Kakuk.* (Gellert I. 12. *Der Kuckuck.*) 27. Mese: *Szíves látogatás.* (Gellert I. 36. *Der gütige Besuch.*) 41. Mese: *A' Szelességről.* (Gellert III. 33. *Der Leichtsinn.*) 42. Mese: *Fösvény. Gazdag.* (Gellert III. 34. *Der reiche Geizhals.*) 43. Mese: *Ifjú tudós.* (Gellert II. 39. *Der junge Gelehrte.*) 44. Mese: *Szerentsés házasság.* (Gellert II. 5. *Die glückliche Ehe.*)

Legtöbbnnyire, saját egyéniségét kívánván előtérbe helyezni, túlságosan szabad átdolgozása elveszíti az eredeti értelmét, sőt mivel fél a kissé sikamlós Gellert-féle tanulástól (pl. a *Die Glückliche Ehe* — *Szerencsés házasság*) és elhallgatja a kétértelmű helyeket, elveszti Gellert szelíd humorát. Versei olvasás közben egy vidám gondtalan író lelkét mutatják, s ebben nagy része van, a mint föntebb már utaltam rá, a versformák gazdag vál-tozatosságának, a sok rövid, csengő rímű sernak. Ez javára válik, mert így hosszú részletezései kevésbbé lesznek fárasztók.

¹ Megjelentek Münchenben 1792-ben.

Azonban nem a vidámság költője ő; nem nyugodt szemlélője a bűnnek, hanem egy kétséges lelkiismeretfurdalások között vajúdó lélek. Ezt természetesen nem vidám, gyorsan gördülő verseiből, hanem *Epilogus*ából láthatjuk. Itt mondja:

E' mesélő tükörökben,
Magam gyarapíthatám!
Mert látván sok hibáimat,
Hátamon függő 'sákimat'
Mellyek majd tele vagynak
Tulajdon gyöngeségimmal,
És erőtlenségimmal;
»Valjon mikoron hagynak
— Sokszor mondek — el vétkeim?
Mellyek noha nem étkeim;
De még is úgy rongálnak,
Hogy e' teréhnek húzása

Miatt, szívemnek romlása
Következzne! nem szállnak
Azért velem sírhalomba!

— — — —
Gondolván immár magamról,
Hogy a' mit önnön javamról
E' mesékben mondhattam;
Tálam lesz olly' felebarát,
Ki, ha magában hibát lát,
Örül, hogy kinyomtattam
Ezen együgyű munkámat.

Meséinek második kiadása bizonyítja a kedvező fogadtatást. 1819-ben P. J. (Pechata János) adja ki újból meséit és más verseit.²

Mielőtt áttérünk a XIX. század első évtizedének oktató meséire, meg kell emlékeznünk még két költőnkéről, kiknek művei értékesebbek irodalmunkban, mint az eddig tárgyalt meseíróké, de a kik az oktató mese műfajában vagy nem tudtak maradandó értékeket teremteni, vagy csak egészen mellékesen írtak néhány oktató mesét.

1790-ből való a vidám lelkű CSOKONAIK három próbálkozása, melyek *Állatok beszélgetése* cím alatt jelentek meg. Mindhárom mesén megérzik, mennyire iparkodik, hogy tanulságos esetet mondasson el állatjaival, s mennyire küzd az ő bohém, víg kedélye az oktató mese komoly hangjával. Formailag csak a harmadik mese, *Az oroszlán és a' számár*, felel meg e műfaj követelményeinek:

Midőn az Aesopus' oroszlánja együtt vitte magával az erdőre a' számarat, hogy rettenetes ordításával a vadakat meghajtsa, egy eszelős varjú azt kiáltotta rá egy magas fáról: Szép mulattató társ! Nem szégyellessz számárral menni? A' kinek hasznát veszem, felele az oroszlán, annak, azt tartom, megengedhetem, hogy mellettem járjon. — Így gondolkodnak a' nagyok, mikor alacsony emberekkel emelnek fel magok társaságokba.

Ez a mese valóban sikerült. Szelleme Aesopus meséire vall, s a költő benne meglepően ügyesen mond »kevés szóval sokat« (Kazinczy). — Másik két meséjét, melyek szintén prózában

¹ Cézálás La Fontaine I. 7. meséjére: *La bésace*.

² Kiadásának címe: Hatvani István' Meséit Újra közre botsátotta és annak hólta után talált verseivel bővítette P. J. Nagyváradon Tichy János' betűivel 's költségeivel 1819.

vannak írva, nem is lehet az előbbihez hasonlítani; nem állnak magasabb színvonalon, mint Nagy Ferencz *apologusai*. Csokonainál is csak az állatok megszólaltatása közös mesei külsőség. Az állatok eszmecseréi azonban unalmasak, bár politikai nézeteit is beleviszi: *A' bagoly és kócsagban* a kócsag panaszkodik a szörnyű vérontás miatt, a melyet a hazafias felbuzdulás és az ezzel járó kócsagtollas kalpag okoz szemükben. A másik, *A' pillangó és a' méh* cz. még kortársainak gyenge meséivel sem állja az összehasonlítást. Csokonai egész lapokat tölt meg unalmas fejtegetésekkel, hogy a sovány alapgondolatot bemutassa: nem felciczomázott csapodár-ra van szükségünk, hanem szorgalmas, becsületes, munkás és szerető szívre.¹ Oly költőietlenek e próbálkozások, hogy költői párbeszédeknek sem merjük nevezni őket.

VERSEGHY FERENCZ is írt meséket; ezek jobbakk ugyan az előbbieknél, de nincs meg bennük az a báj és zengzetesség, mely Verseghy sikerültebb lírai költeményeinek legnagyobb érdeme; meséi, melyek nagyrészt az *Aglája* cz. verskötetében maradtak reánk, nem tartoznak a költő java alkotásai közé. Verseghy mint meseíró a francziák tanítványa s La Fontaine típusát műveli. Költői természete is erre utalta: szereti a kényelmes, részletező mesevezetést, s így az aesopusi tömör, szüksézávú mese helyett alkotásai mind költői elbeszélésekké bővülnek. Legtöbbször alexandrinusokban és hexameterekben ír, s ez már magában véve is nehézkessé teszi a költemények menetét. Meséi mind idegen nyomokon járnak, több-kevesebb önállósággal földolgozva.

A' barátság tárgyát már Pétzeli feldolgozta, kinek forrása valószínűleg egy franczia mese volt a *Journal Encyclopédique*-ből. A hexameterekben feldolgozott tárgy nála sokkal elnyújtottabb, mint Pétzeli feldolgozásában, mégis itt elég élénken és meglehetősen drámaisággal mutatja be, mint rohan a hű barát, pusztán egy rossz álom hatása alatt, barátjának álmódott veszedelmében segítségére; és mint adja oda a másik szívesen vagyonát, azt híven, hogy a hozzárohanót rablók fosztották ki.

Aesopus 178. meséjének (*Ἀναίδης ὁ οἶτω*) tárgyát dolgozza fel *Az Athénabeliek* cz. példája. Míg azonban Aesopusnál Demades szónok azért kezdi mesével beszédét, hogy bebizonyítsa a népnek, mennyire érdeklődik ez a szórakoztató beszédek és mily kevésbé a komoly dolgok iránt, Verseghy szónoka a haza veszélyével kezdi, és e pathetikus beszéd közben hallhatjuk, hogy a hallgatóság mily közömbösen siklik el a fontos kérdések felett, és mily nyugalommal és nemtörődömséggel tréfálkozik ez alatt.

¹ L. fentebb Kármán 4. meséjét.

Az oroszlyány cz. meséjének alapgondolata szintén Aesopusnál található meg (220. mese: *Ἄβων καὶ Ἀνθρωπος*). A dicsekvőket ostorozza, a kik csak szájukkal és külsőségekkel mernek előhozakodni. Aesopusnál az oroszánt gyengének tartja az ember, mert — mint mondja — látott egy faragott képet, melyen az ember legyőzi az oroszánt. Verseghy e tárgyat a következőképen adja elő: Egy helységben az állatok összecsoárdulnak egy új, csodaerejű bálványkép felszentelésére. A kép az embertől legyőzött oroszánt ábrázolja. Az állatok szájátva bámulják a csodát, csak az oroszán megy oda flegmatikusan és egy gúnyos mosolylyal — felönti a bálványt.

A kan macska már viszont teljesen La Fontaine-i¹ hangú; gyorsmenetű hexameterekben mondja el a közismert mesétémát a nagyképű tanácsadókról, a kik azután, mikor tenni kellene, gyáván visszalépnek. Tanulságát eddigi meséihez képest meglepően csattanósan fogalmazza: »Adni ugyan könnyű, de nehéz végezni tanácsot!«

A veréb és gerlicze alapgondolata La Fontaine *Les deux pigeons*-jában található meg, de megtaláljuk variánsait Grécourt-nál és Dorat-nál is:² a hű gerlicze nem enged a csábítónak. Verseghy azonban új milieube helyezi a történetet: a csábító itt is veréb, de az vidám társaságból repül ki kedvesével az erdőbe szeretkezni és eközben látja, mint dédelgetik egymást a gerlők. Ekkor nem Grécourt verebének ellágyulása következik be, hanem, hogy bemutassa hódító fellépését, mikor a gerle párja eltávozik, ő akarja a nőt meghódítani (kedvese szemeláttára); de csúfos kudarcot szenved. A dolgot azonban nem veszi oly tragikusan, visszarepül és tovább mulat kedvesével. — A témának ez új és mintegy társadalom-festő feldolgozása annyira valószínű és reális, hogy bár hosszú tanító és példázó elbeszéléssé bővül, mégis szellemessége miatt legjobbnak minősíthetjük Verseghy e nemű költeményei között.

A tejáruló menyecske cz. meséje nem ad új gondolatot, de élénksége talán még meg is haladja La Fontaine *La laitière et le pot-au-lait* cz. meséjének menetét.³ Kár, hogy a 15 hexameterben gyorsan fejlődő és lepergő főthéma (a menyecske tervezése) után egy jóval hosszabb moralizálás következik, a mely megrontja a mese üdeségét.

Ha végül megemlítiük *A' baktai paraszt* cz. tanulságos költői elbeszélését a vásárra vitt számárról, a melyet az apa és fia, minden szembejövő egymásnak ellentmondó tanácsait kipróbálván, végül vállukon visznek a városba, akkor be is fejez-

¹ La Fontaine II. 2.: *Conseil tenu par les rats*.

² L. fentebb Kármán 6. meséjénél.

³ La F. VII. 10.

tük Verseghy e műfajba vágó kísérleteit. Igazi érdemük nem az eredetiség és a fölfogás újsága — ez hiányzik belőlük, hanem hogy könnyed, vidám hangú versekbe öltöztetnek részben közismert mesethémákat.

Az oktató mese ez utóbbi képviselőivel már átkerült a XIX. századba, de még ekkor is, az első évtizedekben tulajdonképen csak előkészületeket tesz a század második és harmadik évtizedében elért, aránylag, nagy fejlődéshez. Ebben a korban jelennek meg Kis János és Fáy András első meséi.

KIS JÁNOS 1800-tól kezdve írt meséket.¹ Először lefordította Pfeffelnek két meséjét — ezt már Toldy kimutatta.² — azután két művében³ és elszórva is 1810-ig összesen 11 mesét írt. (Toldy csak annyit tesz hozzájuk néha, hogy németből.) Ezek a következők:

1. *A' bölcs és a' bolond.* Tárnya eredeti: a magát kevélyen elbízott bölcs, mikor egy ízben hallja, hogy egy bolond így kiált föl:

... Borulj le előttem ember fia!
Tanuld megismerni dicső érdememet
S a legnagyobb bölcsnek nézni személyemet

— magába száll és látja, hogy az ő kevélysége csak abban különbözik a bolondétól, hogy míg amaz ezt kimutatja, ő csak szívében hordja kevélységét.

2. *A' tudományok' védelmezése.* Nem annyira mese, mint inkább hosszú tanúköltemény; megokolja, miért kell a birodalmat nemcsak hatalommal, erővel, hanem tudománnyal és bölcseséggel vezetni.

3. *Aesop és az utas.* A nyugodt megfontoló ítéletről szóló anekdota: Aesopus, mikor föle egy utas kérdi, mennyi idő múlva ér a városba, felelet helyett így szól: »Menj!« A kérdező természetesen bosszankodik, de mivel más feleletet nem kap, elindul. Ekkor kiált utána Aesopus, hogy két óra múlva ér be majd; mert addig, míg »nem láttam menésedet«, mondja, »mikép fejthetém meg... kérdésedet?«

4. *Az ember és a' madárka.* Alapja végeredményben Aesopus 3. meséje: *Ἀνὴρ καὶ Ἰεράξ*. Az ember itt megkönyörül a madárkán és nem mondja azt, a mit az ölyv mond az elfogott pacsirtának, hogy neki mindegy, akármilyen szépen énekel.⁴ Hogy elbocsátotta, a csíz kigúnyolja, és az ember csak későn

¹ L. Toldy F.: *Kis János poétai munkái*, Pest 1865.

² U. o.

³ *Gyermekek és ifjak bibliothekája*, Pesten 1805. és *Kellemetes időtöltésre való elmés nyájasságok*, Sopron, 1806.

⁴ Hasonló Aesopus 124. meséjének (*Ἀλιεύς καὶ Σφαγίς*) tárgya is, hol a kis hering könyörög a halásznak, hogy várjon, míg megnő.

veszi észre balgaságát. — E mesetárgyat olvashatjuk La Fontainenél,¹ Zachariánél.² Ez utóbbinál a farkas várja türelmesen, hogy a kutya meghízzék, de mire ez bekövetkezik, már könnyen el tud menekülni a farkas elől. — Talán azt a tanulságot akarja Kis János is elénk állítani, hogy a mit megszereztünk, bármily kevés is az, ne adjuk ki kezünkől.

5. *A' két kutya.* Tárgyát és alapgondolatát — öreg korunkban már nem tudunk semmi újat megtanulni — Aesopusból³ meríti, de feldolgozásának hangja és a mese milieuje La Fontaine⁴ hatását mutatja. Nála is egy úrfi tanítgatja megvénhedt vadászkutyáját művészies ugrándozásra, de az eb, a mint Aesopusnál olvashatjuk, már öreg e szokatlan mesterség elsajátítására.

6. *A' bárány és a' tövisbokor.* E mesét feldolgozta Hagedorn⁵ és Lessing.⁶ Kis meséje teljesen Hagedorn után készült. Úgyes fordítás, mely még a verssorok számát is megtartja, csak hogy gondolatainak kifejezésére nem volt elég a négyes- és ötödfelés jambus, hanem helyettük a két lábbal hosszabb alexandrinusokat használja. Mivel ez a legformásabb meséje, bemutatjuk eredetijével együtt:

Egy bárány kerülván az eső záporát,
Bokrok' sűrűjében kereste sátorát.
Az esőtől ugyan szárazon maradt,
De a' tövisekben gyapja fennakadt.

E' bárány példáján boldog a' ki tanul:
Tanulj te, ki gyakran pörölsz jogtalanul,
Körmös prókátorra félve bíz magadat,
Ha nyersz is keveset, az szedi gyapjadat.

Hagedornnál:

Ein Schäfchen kroch in dicke Hecken,
Dem rauhen Regen zu entgehn.
Hier konnt es freilich trocken stehn;
Allein, die Wolle blieb ihm stecken.

Beglückt ist, den dies Schaf belehrt.
Bethörte Had'rer, lasst euch rathen:
Vertraut die Wolle nicht den scharfen Advocaten.
Oft ist, was ihr gewinnt, nicht halb der Kosten werth.

¹ V. 3.: *Le petit poisson et le pêcheur* és IX. 18.: *Le milan et le rossignol*.

² *Der Hund und der Wolf*.

³ 92. mese: *Kúveg*.

⁴ VIII. 24.: *L'éducation*.

⁵ *Das Schäfchen und der Dornstrauch*.

⁶ 22.: *Der Fuchs* (itt a róka menekülve egy falon átugrik és a tüskék közé esik).

7. *A' tyúk és a' smaragd.* Közismert mesethéma, melyhez ép ezért Kis a következő — szövegezését igen jól jellemző — megjegyzést fűzi:

Mesém nem új, sok száz könyvben meg vagyok,
Versem változtatta csak külső formáját . . .

8. *A' pap és a' beteg.* Eredeti; tárgya elmondja, mily nyugodt az élete és halála egy egyszerű becsületes napszámosnak:

Vajha kiki hinné a boldog paraszttal,
Aki kevésre vágy, vígan él, vígan hal.

9. *A' fejér egerecske.* Közismert téma: az engedetlen, szülei óvó intésére nem hallgató egérkét a bagoly zsákmányul ejti.

10. *A' ló és darázs.* Mikor a darázs megcsípi a lovat és az rugdalódzni kezd, a darázs figyelmezteti, hogy ne cröklödjék, maradjon nyugodtan, mert úgy sem ér el semmit a heveskedéssel. Erre a ló kénytelen megnyugodni és a darázs is békében hagyja. E mese is mintegy »okult« forrásán, La Fontaine meséjén.¹ (L. még Kis J. 4. meséjét.) Míg La Fontaine dühös oroszlánja összerogyásig tombol a szúnyog csípései miatt, Kis J. lova szelíden belenyugszik a változhatatlanba.

11. *A' bárányka.* Csak egy újabb variánsa az engedetlenség káros következményeit bemutató meséknek. Itt a kis bárány, nem hallgatva anyja figyelmeztetésére, hogy ne ugrándozzék oly eszeveszetten, egy körre ugrik és lábát töri.

Kis Jánosban a régi mesethémák bizonyos továbbfejlődését látjuk; ő nála vagy okul a főhős és nem teszi azt, a mit a mesékben hiábavalóknak lát (10. mese), vagy pedig bebizonyítja, hogy nem kell felháborodnunk sok esetben a mások látszólagos kegyetlenségein (4. mese). Kedvelt versformái: a hexameter és az alexandrinus; négyes jambusokat csak két meséjében (*Bárányka*, *Fejér egerecske*) találunk. 1810-ig írott meséiben nagyrészt eredeti, és átdolgozásai is eredeti felfogásúak. E kis költeményeken bizonyos nyugodt megállapodottság árad el; egy tapasztalt, érett gondolkodású férfi komoly tanácsai ezek. Arra a dicséretre azonban, melyre koruk méltatta, nem szolgált rá, és Kölcsey jóslata: »lesz idő, mikor azokra (meséire) a magyar publikum úgy néz majd vissza, mint most a németek... Hagedornnak hasonló... műveire«² — nem vált be.

Az utolsó nevezetes meseíró, kinek meséiről itt még megemlékszünk, FÁY ANDRÁS, de dolgozatunk korlátai miatt, csak a mesékben tett első kísérleteit említjük meg. Ugyanis 1807-ben

¹ II. 9.: *Le lion et le moucheron*.

² Kölcsey, Minden Munkái. (1886.) IV: 24. l.

Pesten Tratner Mátvás betűível jelent meg *F. F. A.-tól a Bokréta, mellyel Hazájának kedveskedik*. E gyűjtemény 71—98. lapjain *Eredeti Purgomák- és Mesék* összefoglaló cím alatt epigrammákon kívül 14 mesét találunk. Meséiről és dolgozómódjáról előszavában (73. l.) ezt mondja: »A' Literatura ezen nemébe Nemzetem közt nem volt kit kövessék. Azok a' szoros határok pedig, a' mellyek a' Magyar Írók mindenünnen megszorítják, nem engedik, hogy ő a' Lessing, vagy Pfeffel nagy Lelkeiket tsak majmolhassa is!« Tehát, szerinte, nem utánozhatott sok mesét, nehogy e miatt megróják. — Lássuk már most meséit, beváltják-e az itt tett ígéretet.

A' hírvadás. A király nem tudja, hogyan adja hírül minél gyorsabban a fontos eseményeket az országban. Udvari boldja ekkor azt tanácsolja, hogy feleségének mondja el közölni valóit. — Tanulság: az asszonyok fecsegése által terjednek el leggyorsabban a hírek. Az ötlet nyilván közismert volt nemcsak Fáy korában, hanem évszázadok óta, de fogalmazása, mesévé alakítása eredeti.

A' vén tserfa. Tanulsága közismert: ha a hatalmasok elbuknak, sokszor magukkal rántják az árnyékukban meghúzódókat. Így a kis csemeték is reszketnek, hogy az öreg fa kidűl. — Eredeti variánsa ez a mese a gyenge növényekről szóló meséknek, melyek a hatalmas fák támogatására szorultak. Egyébként ugyanennek a gondolatnak illusztrálása a békákról szóló elterjedt mese is: reszketnek a bikák viadala miatt, mert ők sínylek meg.

Az Autor. Az egyszerű, szegényes cselekvényű mese az éhező íróról szól, kiknek alig van mit enniök.

A' számár. Mikor a négylovas hintó óvatosan kitér az úton legelésző számár mellett, és ez elbízta magát, a kocsis figyelmezteti, hogy nem félelemből tért ki, hanem elővigyázatból. Egészen eredeti mese, de híján a mélységnek.

A' két kanári cz. mesének megelőzője: Imbert 1. meséje: *Les chevaux de carrosse*. A francia mesében két lóról van szó, a melyek csak azért járnak együtt, mert össze vannak lánczolva; valamint a házastársak is sokszor nem szeretetből élnek együtt, hanem kényszerűségből. Fáy nál a két kanári egy kalitkába van zárva és nem azért osztják meg eleségüket egymással, mert szeretik egymást, hanem, mert kénytelenek.

Tanulság: »Ugyan sok házaspár reá esmerne é ezen kanárikban magára?»¹

A tudományban és a tudósok között dúló elkeseredett harczról szól a *Tudósok hartza*: rendesen annak kell meghátrálni, a ki kevésbbé tud szitkozódni, piszkolódni. A mese eredeti, sőt szokatlan tárgyú, nálunk azonban megjelenése idején igen

¹ Fent id. kiad. 79. l.

alkalomszerű volt: épen akkor zajlott le Révai és Verseggy szenvedélyes nyelvészeti vitája, melyben mindkét fél, de különösen az előbbi, ugyancsak ontotta a szitkokat.

A *tücsök és a hangya* meséjét variálja a *Philosophus* cz. mese. Egy bölcs ürge, mely egész életében a könnyű és boldog élet feltételeivel és ennek elérhetésére szolgáló eszközök tanulmányozásával foglalkozott — *éhezve* megy a hangyákhoz eleséget kérni, mire azok bölcs tudományához utasítják.

Az egyenetlen házasságról szól a *Hold*. Mint a vagyonos feleségtől a férj, úgy függ a hold fénye a napétól. — Szintén a házásokra gondol az utazó, ki a *Léthe vizéből* egy butykossal merít, remélve, hogy a szomorú életű házások jól megfizetnek érte. Úgy látszik, mindkét mese Fáy leleménye.

A hiúságot és a majmolást gúnyolja a *Majom és a' Barátja* és *A' champagniai bor* cz. két meséje.

A' *jakír* cz. mesének tanulsága: segíts magadon s az Isten is megsegít. Ugyanez alapgondolat megvan Aesopus 246. meséjében és La Fontaine (VI. 18.) *Le chartier embourré* cz. meséjében. Fáy csak új képeket talált ki igazolásukra.

A szemérmességet, a rejtett szépséget magasztalja az *Ibolya* cz. mese s így azon a nyomon jár, mint Kármán *A' pók, és a' méh* cz. és Csokonai *A' pillangó és a' méh* cz. meséje.

Fáyt meséi teljesen Lessing tanítványának mutatják. Meséi mélységben, jellemző erőben természetesen elmaradnak Lessing meséi mögött, de eredetiségükkel, tömör prózájukkal, logikus gondolatmenetükkel megközelítik amazok színvonalát. Társadalmi, politikai félszekségek, a tudomány és irodalom köréből vett fonákságok ostorozója ő. Valóban kimondhatjuk, hogy ő az első meseírónk, a ki teljesen eredetien, magyaros hangon ír, és a kinél, ha van is némi kapcsolat egyes idegen mese-mozzanatokkal, azok nem tudatos átvételek, önkéntelen reminiscenciák.

Megnyílt tehát az út az értékes, maradandó becsű oktató, mesék alkotására, a melyet be is fog bizonyítani az 1810—1840-ig bekövetkezett nagy fejlődés.

EMBER NÁNDOR.

ADATTÁR.

KURUCZKORI ÉNEKEK.

A marosvásárhelyi ref. kollégium könyvtárában 1451. sz. a. van egy kis 32-r., durva vászonba kötött, megviselt könyvecske, valamikor Szakmári Ötves János jegyzőkönyve. Abba irogatott be minden rend és összefüggés nélkül az egykori vásárhelyi ötvösmester, ki a város ötvöseinek czéhmeisteri hivatalát és különböző városi tisztségeket is viselt, mindenféle dolgokat. Az élete folyására vonatkozó feljegyzésekből kitűnik, hogy 1699-ben szabadult fel az inasságból, 1710-ben már másodszor házasodott és 1759-ből szól utolsó írása. A naplószerű feljegyzéseken kívül vannak a mesterségéhez tartozó szerszámokról, anyag-bevásárlásokról, a drágakövekről s azok csodálatos tulajdonságairól is felírni valói, de könyvecskéjét leginkább a korában divatos és énekelte dalok, versek töltik be. Ilyen a *Házasságról való ének*, melyet Thaly *Régi magyar vitézi énekek* cz. gyűjteménye is közöl, (II. k. 206. l.) úgyszintén az Erdélyi Pál *Kurucz költészetében* (147. l.) közölt *Jaj* szó cz. kurucz ének stb., melyek mind ismeretesek.

Ugyancsak az ismertek közül való az *Ad celsissimam Principem* című, Ha az első lóra . . . kezdetű (Erdélyi: *Kurucz költ.* 68, 269. lap), valamint az utána következő töredék, mely a fejedelemséghez szól és Bornemissza Annára, Apaffy Mihály erdélyi fejedelem nejére írták, címe: *Ad Principem Dominam Clementissimam*. (Lásd: Tört. Tár. 1888. 275. Szádeczky L. *Apor Péter verses művei és levelei*. I. 462.)

Ezután egy hosszabb, harminczöt versszakos vers következik: *Keserves Tudomány* stb. című. Egyszerű négysoros versekben siratja meg a szép legényéletet s állítja szembe a házaselet nyomorúságaival. A következő még ennél is terjedelmesebb, negyvenöt hatsoros szakra rúg: *Egy embernek keserves panasza* stb.; az előbbinél sokkal pongyolább, gyöngye rimelésű sorokban szidja az asszonyi hűtlenséget, szívtelenséget és ad tanácsokat özvegyen maradt szerzője, hogy miként kell elbánni a feleséggel, hogy az jól viselje magát.

A két utóbbi vers is legalább a kurucz korszakból való, magán viseli azon idők enemű költészetének minden jellemvonását. Itt közöljük a verseket. A jegyzeteket hozzá Harsányi István sárospataki tanár úr volt szíves elkészíteni.

Keserves Tudomány,

avagy

Az repülő Madár modgyára szabad akarattyán gyönyörűségében élő ifjúságnak

Meg Siratása,

Az melyben Egy magának házassággal holtig való rabságot szerző ember ekképpen az ő siralmas állapotját egyebeknek például elő beszéli keservesen.

1. Mikor ifjú legény voltam,
Bokrétaon, frissen jártam.
Mezőken gyakran sétáltam
S jó barátimmal jádztottam.
2. Nem volt vége vig kedvemnek,
Gyönyörű éneklésemnek,
Miként az Filemilének,
Nincs vége éneklésének.
3. Se vasárnap se pénteken,
Soha sem voltam kedvetlen,
Mert bűtől voltam üressen,
Azért vigadtam kedvesen.
4. Ha valami búban estem,
Abban soha nem hevertem,
Mert vagy kártyázni kezdtem,
Vagy pedig tanácsra eredtem.
5. Fittyet az én orom alá
Nem minden ember hány vala,
Mert szemében néztem volna,
Ki aszt meg próbálta volna.
6. Akkor mely felé fordultam,
Sohonna ki nem szakadtam.
Aszszonyoknál kedves voltam,
Mert sokszor velek jól laktam.
7. Éjjél korban, ha el mentem,
Magam csak meg köhöntöttem,
Tudták miért cselekedtem,
De az mind el költ én töltem.
8. Fegyverem mindenkor meg volt,
Paripám ahoz való volt
Dolgom pedig egyéb nem volt,
Vagy játék, vagy sétálás volt.
9. Ruháim voltak ékesek,
Ezüst gornbokkal ékesek,
Keszkenőim szép himesek,
Csizmáim sárgák s veresek!
10. Sok nézett meg meszünnen is,
Jöttek látnom szép szüzek is,
Ugyan örültem magam is,
Vigadozott az szivem is.
11. Időm vigak valának,
Erck is bennem posgának.
De már nem örülök annak,
Mert nincs vége bánatimnak.
12. Régi idő s régi idő!
Eltölt tőlem az jó idő:
Soha immár nem jó elő
Mert rajtam az nagy bú szerző!
13. Immár mostan csak siratom
És ilyen szóval ohajtom:
Hol vagy édes szabadságom,
Hol vagy örvendetes napom?
14. Nem tudtam én az nyavaját,
Nem fogadtam csépet, kapát.
Nem esmertem sarlot s kaszát,
Nem ettem én akkor korpát!
15. Aszt sem tudtam meg gondolni
Hogy rosztat tanálok venni,
Azzal miként fogok élni,
Csak meg sem tudtam gondolni.
16. De bezzeg most jól tudom már
Micsoda az hamis sáfár,
Ugy dolgozom, mint egy számár,
De ő miatta lél sok kár.
17. Tudom micsoda az pápa,
Gyakronn hallom aszt, hogy apa,
Kenyér neve nállam papa
Mindenkor ürös az kupa.
18. Minden nállam vissza fordult:
Sétálás is töltem elmúlt,
Játék dologgá változott,
Tánczolás, jo kedv elhagyot.
19. Paripám hizik zab szalmán,
Magam pedig annak magván,
Fegyverimet mind el adván,
Semmit sem szerzek az árán.
20. Minden ruhám el hagy majdan,
Dományomat foldom gyakran.
Hajam által nőt az kucsmán,
Mint az fű az sövény jukán.

21. Lábam is kün az csizmából,
Mint az csirke tukmony hajból.
Térdem kijöt az Nadrágból,
Miként az vasz szeg az sákból.
22. El felejték viselni
Szép ingeket rám vennie,
Bár csak hetes vászon lenne
Gyocsal is most számot tenne.
23. Keszkenőm nincs látya minden,
Moso ruha van zebemben,
Vizet iszom bor fejében,
Bezzeg götrödöm testemben.
24. Olyan állapotban vagyok,
Hogy csak chel meg nem halok.
Sok nyomorúságot látok
Jo állapotot ohajtok.
25. Nem sokat látok tűz mellett
Főni valami jo étket,
Káposzta lév Tyuk hus hejet,
Korpa cibere az mellett.
26. Más keppen élhettem volna,
Hogyha meg nem nőszttem volna.
Vajha szabadságom volna,
Nem jutnék többé oly bura.
27. Ingemben balhák nyargalnak,
Tetvek szakállomban járnak,
Gyermeğim utánom sirnak,
»Apa ehethném«, mondanak.
28. Feleségem az konyhában
Morog, dörög ő magában.
Soha nem az én dolgomban,
De eszik az én kosztomban.
29. Vagy van, vagy nincs nyavajája,
De gyakorta reá fogja.
Köldök csömör vagyon rajta:
»Agy pénzt uram éget borra!«
30. Mikor közel sokadalom
Tőlle én így busittatom:
»Agy pénzt, mert kell vásárolnom,
Nincsen csizmám, patyolatom.«
31. Ha penig szeged kedvét,
Akor őt lásd akár medvét.
Nem lád akkor nevetését,
Sem valami jo nézését.
32. Ha aszt mondom, nincsen pénzem,
Ő aszt mondgya, én nem hiszem,
Oh én régi elmúlt kedvem,
Miért távozá el tőllem!
33. Szükség innet példát venni,
Ki meg akar házasulni.
Aszszonyt senki nem ismeri,
Mig velle dolgát nem közli.
34. Ki anélkül el lehetne,
Bár meg nőszeni ne sietne.
Kinek van is Felesége,
Atgya el, ne lakjék velle.
35. Ha jo áron el nem kél is,
Adgya oda fél áron is.
Ha penig el nem kél ugy is,
Ad oda ajándékon is. — VEGE!

Jegyzet. E költemény első két sora megvan Bartalusnál (*Magyar népdalok egyet. gyűjtem.* I. k.² 87. lap, 119. sz.) egy Marosvásárhelyről származó változatban:

Mikor effü legény vótam,
Czifra bokrétásan jártam.

Rövid változatai között mind máig a legismertebb és legkedveltebb az Erdélyinél (III. 174. l.) és Limbaynál (I. 196.) levő, melynek első versszaka a most először kiadott eredetinek 1. és 7. versszakából formálódott a nép ajkán eképen:

Mikor én még legény voltam,
A kapuba kiállottam:
Egyet-kettőt kurjantottam,
Mindjárt tudták, hogy én voltam.

Az első versszak harmadik sorának változata Limbaynál (I. k. 197. lap, 3. sz. 1. vsz.) így hangzik:

A nagy utcán sétálgattam.

Ugyane versszak negyedik sorának változata pedig Erdélyinél (II. k. 70. l. 133. sz. 2. vsz.) így fordul elő:

Mindig babával játszottam.

Kezdő sorának változatait lásd még: Erdélyi, III. 22; Vikár, 150, 236; Kriza, I. 294; Kálmány, *Szeged népe*, I. 33, 75; II. 179; Bartalus, III. 111; VII. 68; Limbay, I. 14; V. 166. Megjegyezzük végül, hogy e verssel, hangulatára nézve, közeli rokonságban van báró Amade Lászlónak »A házasság által elvesztett szabadságnak megsíratása« című költeménye, melyben a nőtlen és házaseletet állítja szembe egymással. (Lásd Négyesy L. kiadását. O. K. 1892. 384. lap. Rövidítve megvan Thalynál is. *Vit. Én.* II. 316.) Ennek egyes gondolatai (a szabadságról, a fegyverekről, a paripáról, a péntek-vasárnapról, a játékról, ruházatról stb.) azonosak amazeival, sőt, mi több, Amade versében a 35. versszak gondolatbelileg egészen egyezik a fentebbi költemény utolsó hat sorával. Íme:

Amade :

Azért felesége, hogy ha van is kinek,
Jobb lesz, ha eladja aztat valakinek,
Hogyha pedig pénzen nem kelne senkinek,
Úgyis odaadhatja bizvást akárkinek.

Kinek van is felesége,
Adgya el, ne lakjék véle.
Ha jó áron el nem kél is,
Adgya oda fél áron is.
Ha pedig el nem kél úgy is,
Add oda ajándékon is.

Egy embernek keserves panassza,

kiben Az ő Feleségének halála után életében ő rajta el tölt boszszuságot elő
beszéli az ő kedves komájának És

oktatás egy embernek,

hogyan ki ki afélétől magát meg oltalmazza.

1. Édes komám halgasd meg,
Mire valo tanuld meg,
Ez egy néhány versem:
Az Asszonyi állat gyors
S Az ő mesterségekről
Leszen éneklésem.	3. Annyira hitetlenek
Föld színén ő mesterek
Nem leled mássokat
Ámbár elő számlájjad
Egyről egyre vizsgáljad
Minden állatokat.
2. Az Asszonyi állat gyors
S az gonosságbán okos,
Aszt meg vajja minden.
Akárkitől kérdezzhed,
Úgy vagont el hidgyed
Hejben hadgya minden.	4. Szájával hamissat szól
Szíve is gonoszt gondol.
Nyelvével rágalmaz.
Mi haszna sokat szolnom
Rövid szóval meg mondom:
Kevés benne igaz.

A *Vásárhelyi Daloskönyvben: Asszonyi állatokról.*

5. Szemek hunyorgatásra,
Mindenkor készek másra.
Kézivel integet,
Az uton mikor megyen
Lábával lép kevéjen,
Gonoszra hiteget.
6. Én meg mernék eskünni,
Hittel bizonyítani,
Hogy egy tagjok nincsen
Ki igaz volna benne,
Mert ők sokat beszélnek,
De hazugság minden.
7. Magát sokszor ajálja,
Hogy ő szeret, aszt vajja,
Mondván: »Édes uram,
Szeretem kigyelmedet,
Mint az ennen szívemet,
Lelkem édes uram.«
8. Igy, a mit beszédivel,
De cselekedetivel,
Hidgyed, hogy meg tagad.
Mihejen ki meg házadból,
Sétálni az városból
Menten másnal akar.
9. A kit szívében hordoz,
Mingyarást el küld ahoz,
Mondván szolgálónak:
»Ereg el szeretőmért,
Hozzad el az mit ígért.
De meg ne lássanak!«
10. Ő sem mulat sokáig,
Csak egy szem pillantásig.
Hancm Mihelyt hajja
Az kerítőnek szovát,
Vevén kezében baltát —
Megyen ő hozzája.
11. El jutván ő hozzája,
Az Asszony kezít fogja,
Viszi kamarában,
Ott esznek isznak edgyüt.
Avagy másut egyebüt,
Tornácsban vagy házban.
12. És az mulatás után
Derék játékhöz fogván,
Jádzanak egy darabig.
El végezvén játékot,
Legénnek szól ilyen szot:
»Ne légy itt sokáig.«
13. »Mert haza jü az uram
És ha itt kapna nállam
Bizony igen bálnám.
Inkább édes szerelmem
Mászor is meg izenem,
Mikor jöj el hozzám.«
14. Te semmit sem tudtsz
És mihejen haza juts,
Ő mingyárt szól szépen:
»Hol volt uram kigyelmed?
S hol mulatod szerelmed
Enyi ideiglen?«
15. »Aszt örömost hallanám
És megtudni akarnám,
Gerlicsem hol jártál!
Sirtanak az gyermekek,
Bánkodtak az cselédek,
Hogy ithon nem voltál.«
16. »Engem penig mi lelt volt,
Kevéssé ie döltöm volt,
Olyan rosszul voltam.
De hogy borbérilyt hívtam,
Mediat meg vágattam,
Mindgyárt jobban voltam.«
17. »Jo ember az igazán
Az mediat meg vágván,
Az pénzt el nem vette.
Sőt reá ígerte magát,
Ajálva szolgálattját,
Csak külgyek érette.«
18. Igy Tégedet nyavajást,
Mint az roka az farkast
Csak könnyen meg csalhat.
Aszt tudod, hogy mind igaz,
Azért reá sem vigyász,
Mint viseli magát.
19. Ha eszedben vennéd is
Roszszaságát, de meg is
Nem mersz neki szolni,
Mert el hattyá az méreg,
Mint az kegyetlen féreg
Veled keszd pörölni.
20. »Nyilván magad vagy olyan,
Azért fogod én reám.
Tugy ördög hol bagzosz.
En cselédimmal ithon,
Te széjjel az városon
K.....kal torbézolsz!«

21. Így te minden szavának
Hangját ádáz kiáltásának,
Jámbor ember lévén,
Halgatnod kell kételen,
Vagy akarod, vagy nem,
Csak ő ne pereljen.
22. Azomba maga dolgát
Véghez viszi szándékát.
Téged meg torkolván,
Aszt cselekszi, mit akar
Mindenkor ellened jár,
Téged meg vakítván.
23. Ha bírnál ezer szemmel
S minden nap s minden éjjel
Vigyáznál utánna :
Soha nem őrizhetnéd.
Sőt, ha aszt el követnéd,
Még gonoszszab volna.
24. Igen könnyen rea veszen,
El kéredezki, hogy megyen
Ő atya fiához.
El indul ara felé,
De meg fordul más felé.
Megyen szomszédgyához.
25. Ott mingyárt égét borra
Annak utánna borra
Az szolgálat küldik.
Melly jok vendégeskedni
Kész erszénből fizetni,
Mint ha ők keresnék.
26. Gondold meg jól hol veszik,
Kit úgy meg iszák eszik
Edgik az másikkal.
Néha az erszénebből,
Néha az kamarából.
Értnek ők egmással.
27. Ha ötet pirangatod
Ne cseleked, aszt mondom.
Ő neki áll fejéb.
Ha te meg szíod egczer,
Ő téged meg szid egczer.
Úgy morog, mint az eb.
28. Ha aresul csapod ötet,
Nem úgy üt ő tégedet,
Hanem sokkal jobban :
Lencse törő kalánnal,
Vagy laska nyuto fával,
Bizonyos légy abban.
29. Az ucsára ha szalad,
Tolvaj, tolvaj úgy kiált,
Agyon ver az uram.
Ha nem volt mit mivelémed,
Vagyon it mit nevetned,
Édes komám uram.
30. Fenyeget bátyaival,
Attyával és annyával.
Szörnyen vádol nekik,
Hogy minden okvetetlen,
Hozzája vagy kegyetlen.
Sokáig haragszik.
31. Ő akar uralkodni,
Mindenben parancsolni,
Mint egy hintobeli.
Fertelmes szokkal illet
Leginkább ember előtt,
Fejed is fáj bele.
32. Hogy ha egy attya fia
Hozzád el jő is néha,
Szemeit reá sem veti.
Csak úgy ül mint egy ördög,
Gusaj alatt csak dörög,
Jo szot sem ad neki.
33. Hogy mind ojjak légyenek,
Kik úgy cselekedgyenek,
Aszt bizony nem mondom.
De bizony többen vadnak
Ojjak, hogy sem igazak,
Aszt én nyilván tudom.
34. Mert ha meg kel vallanom
Igazán meg mondanom,
Tíz husz ezer közül
Alig találhatsz egyet
Ki nem szeret egyebet
Az ő urán kívül.
35. Ha szintén nyilván nem is,
De gondolattal még is
Eszet mondgya szívéből :
»Ha meghalna az enyim
Bezzeg jó volna nekem
Im ez ifju Legeny.«
36. Im édes komám uram
Eleget úgy gondolom
Hallottál én tőlem.
Visej gondot magadra,
Neked tanuságodra
Vagyon ez énekem

37. Feleségednek soha
Mint fiának mostoha
Vétkét el ne enged,
Hanem jocskan és gyakran
Mozgasd meg, úgy osztan
Jobban függ te tölled
38. Énnékem is olyan volt,
De mióta az megholt,
Ugyan meg nyugodtam.
Félvén azért olyantól,
Engem gyötrő kínoktól,
Meg nem házasodtam.
39. Az ég papiros volna
Az tenger tenta volna
Az csillagok pennák:
Angyalok mind azokat,
Az ő hamisságokat
Még is ki nem írják!
40. Egyéb senki sem tudja
Csak jó Isten láttya
Minden ő dolgokat.
Hát én csekéj elméjű
Hogy mondhatnám ki azon
Sok praktikájokat!
41. Édes, kedves Asszonyim
Menyecskéim s Anyám,
Mind meg bocsássatok.
Valamit eddig mondtam,
Ti tölletek tanultam.
Ne haragudgyatok!
42. Mert Uristen, magam is,
Szintén úgy el mennék én is
Ti társaságokban,
Ha ingem el hinátok
El mennék ti hozzátok
Vig mulatságokban.
43. Éljetek szabadságban
Gyönyörű jó korban
Az míg ifjak vadtok
Addig legyen kedvetek,
Míg az világon éltek,
Nem mikor meghaltok.
44. Isten legyen hozzátok,
Az munkámért adgyatok,
Ki ki az mit adhat:
Keszkenőt, nyakravalót
Íngyet, vagy lábravalót
Kalácsot, pogácsát.
45. Özvegy ember koromban
Iratot hamarjában
Ez egy néhány ige.
El romlott az pennám is,
Azért ez éneknek is
It legyen az vége.

Jegyzet. Ennek a XVII. századi versnek rövidebb, 32 versszakból álló, csekély eltérést mutató változata már megjelent a Ferenczi Zoltántól kiadott *Vásárhelyi Daloskönyv* 224—231. lapjain. Ezt a változatot az 1—17. 24—26. 18—20. 27—28. 30—31. 38. 23. 39. 41. 44. versszakok alkotják. Így benne a 17. versszak után a versszakok sorrendje fel van forgatva, s ez által a gondolatmenet is meg van változtatva. A fentebb közölt s 13 versszakkal terjedelmesebb változatban (szerintünk ez az eredeti forma) a 4. és 5. versszakban előforduló gondolatok kétségtelenül a bibliai Bölcs Salamon-féle Példabeszédes Könyv VI. r. 12—14. verseiből vannak kölcsönözve, helyesebben e bibliai szöveg hatása alatt keletkeztek. A 39. versszak rokon Eliézer rabbi ama sokszor emlegetett mondásával, hogy »Ha minden tenger tinta volna s minden nádszál toll és ég és föld írótekeres, és minden ember író, még se lehetne feljegyezni mindazt, amit a Tórából tanultam.«

Közlő: DR. DEKÁNI KÁLMÁN.

ADALÉKOK A NYELVMÍVELŐ TÁRSASÁGOK TÖRTÉNETÉHEZ.

I. Sokan tapasztalhatták velem együtt, hogy azokban az irodalom-történeti és nyelvészeti értekezésekben, melyek a XVIII. század végebeli jelenségekről, személyekről, intézményekről szólnak, legtöbbször figyelmen kívül maradnak azok a tanuságtételek, melyekkel régi magyar hírlapjaink szolgálnak. Oka ennek részben az a lenéző kicsinylés, melylyel az értekezők múlt századoknak buzgó munkásait a ma szemüvegén át elbizakodottan meg szokták ítélni; sőt azokat is, a kik az érdemetlenül elfeledtetek jogaikba akarják visszahelyezni, a jelen fényétől elkápráztatva fölényesen naivsággal vádolják. Az évszázados bizonyosságok e nemű elhanyagolása másrészt a történeti érzéknek hiányában, vagyis tudományos felkészületlenségben gyökerezdik. »Általános, magasabb« szempontok után való felületes nyargalásuk közben a részletek alaposabb ismerete, felkutatása nélkül mondanak ki megokolatlan véleményeket. Mit tudják ők, vagy ha tudják is, miért vennék saját tapasztalatból tudomásul, hogy a pozsonyi s bécsi Magyar Hírmondó, a Kurir, Merkúrius első évtizedei, az 1780-tól 1800-ig megjelenő kötetei a leghitelesebb tükröi ezen kor magyar műveltségtörténetének is. Azt hiszik, hogy ezek az újságlapok csak idegen hírlapokból fordított, ollózott háborús híreket, udvari eseményeknek émeltyősen részletes leírását tartalmazzák, holott ezeken kívül nemcsak honi gazdaságbeli tudósításokkal vannak megrakva, hanem minden magyar műveltségtörténeti mozzanatot is szinte sietve ragadnak meg. A magyarságért — szerencsénkre — fáradhatatlanul buzgó szerkesztőknek »nemes indulatjokat«, mintha finom, érzékeny hangszerek volnának, a hazából hozzájuk eljutott művelődésbeli minden jelenség megszólaltatja. Sajnos, az a mellőzése említett újságjainknak még az értékebb tanulmányokban is szembetűnő. Egyáltalán nem menthető ez a fogyatékoság az alapul szolgáló forrástanulmányok e nemű hiányával, hisz, ha többet, jobbat nem nyújthatunk, mint elődeink, akkor munkánknak csupán iránybeli értékei lehetnek.

A ki csak pár számát olvasta is ezeknek az említett lapoknak, szinte lehetetlennek fogja tartani azt, hogy bennük a XVIII. sz. legvégén keletkezett nyelveműelő társaságok keletkezéséről, életéről néhány értékes adalékot ne találjon. Mégis pl. azok, a kik eddig Aranka György erdélyi társaságának történetével foglalkoztak, megokolatlanul mellőzték a Magyar Hírmondónak és a Magyar Kurirnak idevágó közleményeit, hiteles, egykorú adatait. Sem Jakab Elek,¹ sem a részben rátámaszkodó Rubinyi Mózes,² sem végül Perényi József³ nem tartotta szükségesnek végignézni Görög és Kerekes újságleveleit, pedig ezekben többször is, hosszabban is szó

¹ Aranka György és az Erdélyi Nyelveműelő és Kéziratkiadó Társaság. Figyelő XVI. k. 1884.

² Magyar Nyelv 1911. évfolyam: Az erdélyi nyelveműelés története.

³ Irodalomtörténet V. 362—376. Aranka György erdélyi nyelveműelő társasága.

esik a sokat vajdó társaságról. Hogy ezek a közlemények nemcsak dicsőítő magasztalásai a társaságnak, hanem működésére nézve is tartalmaznak fontos kiegészítő adatokat, arra nézve elég lesz a következő helyreigazítás.

Jakab Elek a társaságnak 1794. évi működéséről szólva, azt jegyzi meg, hogy »teljes megalakulásuk után első gyűlésük volt azon év július 15-én, második 17-én, a harmadik július 21-én... Ezen három ülés jegyzőkönyvei azok közé tartozván, melyek hiányoztak, nem vagyok képes megmondani: hányadik volt egyik vagy másik. Azonban ha a megalakulástól kezdjük a gyűléseket, ezeket nem mondhatjuk elsőnek, hanem az alakuló ülések folytatásainak« (i. h. 266—7. l.). Perényi ezekről a gyűlésekről, miközben a társaság munkásságát ismerteti a fennmaradt jegyzőkönyvek alapján, semmit se tud, sem az Irodalomtörténetnek alul idézett helyén, sem az IK-ben csak az imént megjelent nagy dolgozatában (*Aranka György magyar nyelvűvelő társasága*, 1918 : 20 s k. lk.). Szerinte az 1794. év utolsó ülése június 20-ikán volt, a mikor Aranka azt ajánlotta, hogy a társaság kiadásában megjelenendő műveket a társaság gyűlésein olvassák föl. Pedig Jakabnak van igaza, csak a jegyzőkönyvek sorsára nézve téved. A júl. 21-iki ülés teljes lefolyása — tehát jegyzőkönyve — le van írva a Magy. Hírmondónak ez évi II : 274—5. lapjain, a hol alkalmasint Arankának »Maros-Vásárhelyről, Sz. Jakab-havának 22-dik napján« kelt levele van lenyomtatva. Ez azért is figyelmet érdemel, mert a társaság első, s talán egyetlen nyilvános üléséről számol be, de meg a gyűlések rendes lefolyásáról is részletes képet nyújt.

A társaság »Előülője«, az erdélyi főkormányzó, gr. Bánffy György július 21-én délben érkezett Marosvásárhelyre. Fogadásánál Aranka is jelen volt, s »jelenté ő Excell.-jának, hogy ha ebéd előtt a' Társaság gyűlésébe magát meg-alázni 's annak folyását meg-látni méltóztatnék: egybe-gyűjtené a' Társakat.« A főkormányzó az ajánlást elfogadta; míg a társak összegyűltek, addig a titoknok előre közölte az elnökkel a gyűlés tárgyait. A gyűlést, melyen »a' Társakon kívül felesen voltak mások is, kiket Excellenciája' jelenlétének híre hozott volt öszve«, Aranka az elnök tiszteletére és fogadására mondott »beszédetskével« nyitotta meg, majd az elnök elé terjesztette »az eddig folyt gyűlések' két Jegyző-Könyveit« és a tagok meg jótévők és adományaik névsorát. Azután »a' minden gyűlésben tartatni szokott mód szerént«, felolvasta az ülés napirendjét. Minthogy az elnök a gyűlések folyásának szokott rendjét kívánta látni, felolvasták a 17-dikén tartott gyűlés jegyzőkönyvét egészen, melyben az új társak között szerepel »Iffjú Gróf Teleki Domokos Úrfinak neve is ki az első, úgymint, 15-dikén tartott Gyűlésben jelen lévén, és a dolog indulását meg kedvellvén, a' Gyűlés után négy arannyal bé avatta volt magát«.

Ez az a három gyűlés, a melyet Jakab Elek említ, s a melyről Perényi nem tud. Az első szó azonban nem vonatkozhatik az 1794. évre, hisz előbből is vannak jegyzőkönyvek, hanem csakis a július havában tartott ülésekre; úgy látszik ugyanis épen a Perényitől ismer-

tetett jegyzőkönyvekből, hogy havonként rendszerint három gyűlést tartott a társaság.

A jegyzőkönyv felolvasása után »a' mult Gyűlésben a' Nyelv eránt fenn-forgó kérdésekre tett« határozatok iránt tétetett kérdés a társakhoz. Az ugyanis a bevett rendtartás, hogy minden határozat csak akkor válik végzéssé, ha két gyűlésben már felolvastattott. Minthogy senkinek sem volt szava a határozatokhoz, következett a társaság munkáiban való kiadásra beküldött *munkáknak*, még pedig: »Egy Magyar Író Deák, Maros-Székeknek földé' le-írása; és az 1784-től való számvétel« bemutatása, illetőleg az utolsónak, mint legrövidebbnek *felolvasása*. Ez azután »leg-elsőben a' rendes társak között azért fog el-botsáttatni, hogy a' jövő Gyűlésre, az írás-módjáról tejendő jegyzéseit kiki hozza-bé; azután a' tárgy' és ki-dolgozása végett egy vagy két Társnak fog ki-adattatni, kik ismét azután bé fogják vélekedéseiket adni arról t. i., hogy a' Darab méltó-é a' Társaság' munkái között és neve alatt való kiadattatásra«. Az utolsó tárgy »a' jó-írás' módjáról« kiadott kérdések meg-vitatása volt. Miután rendben megkérdeztettek a társak »vélekedéseik eránt«, az a megállapodás történt, hogy »az ellenkező vélekedésűek tegyék-fel okaikat a' jövő Gyűlésre, írásba; s ezzel vége szakada az Ülésnek«, melynek lefolyásán az elnök »maga-megelégedését« jelenté.

Abból a körülményből is, hogy a beérkezett munkákat felolvasták, látnivaló e jegyzőkönyv hitelessége, hisz Perényi szerint az év utolsó (június 20) ülésén ajánlja Aranka a megjelenendő művek felolvasását. De erre a gyűlésre vonatkozik, vagy *egy még későbbire* a Magy. Kurirnak ugyancsak 1794. évi, szept. 9-ről keltezett számában a következő híradás: »A' Magyar nyelv mivelő Erdélyi Társaságnak nagy érdemű Titoknokja, Aranyka György úr Debreczenben járt a' Lőrinczi szabadságkor, és minekutánna annak tagjai Erdélyben gyűlést tartottak volna, a' Debreczenbe felgyűlt papi rendeket is és világiakat, rész szerént személynesen, rész szerént levelével a' Társaságba hívta.« Ez a Lőrinczi szabadság, azaz vásár, pedig aug. 10-én volt.

Még egy pár szót kiegészítésül Perényi értekezéséhez. Szerinte a XXXI. gyűlésen (1798. jan. 2.) határozzák el, hogy a jegyzőkönyvek kivonatait a szebeni német újságokban s a bécsi Magyar Merkurban közzé fogják tenni. A jegyzőkönyvek magyar kivonatai csakugyan meg is jelentek egy darabig, de *nem a Merkurban*, hanem a *Magy. Kurirban*, a mellyel a Merkur május folyamán egyesült. Ennek 49-dik, június 22-ikén keltezett számában kezdődik a XXXII. gyűlés jegyzőkönyvével a közzététel. Itt van csak említve a beérkezett iratok között Eder apát levele Nagyszebenből aziránt, »hogy az úgynevezett *Erdélyi Fertáljosban* a' Jegyző Könyvek foglalattyai ki adattathassanak; azoknak németre való fordításokra magát ajánilya.« Ez az Erdélyi Fertáljos pedig a *Siebenbürgische Quartalschrift*nek a magyarosított neve. Ennek harmadik füzetében: *Litterarische Gesellschaften* cím alatt csakugyan el is kezdődik a gyűléseknek német kivonatolása, de már a XXXI. gyűlés jegyzőkönyvével. (Vö. még a Magy. Hírm. 1798. jún. 5-iki számot.)

II. Az 1792-iki pesti magyar társaságnak röviden megrajzolt tör-

ténetét is, mely Velledits Lajostól az Irodalomtörténet I: 315—6 lapjain jelent meg, s mely sok tekintetben kiegészítésre szorul, könnyen kibővíthetjük a Magy. Hírmondó néhány száma alapján. Arról pl., hogy e társaság hogyan alakult meg, hány ülést tartott, meddig élt, mit nyújtott, semmit, vagy igen keveset szól Velledits. Megszűnésének is sokkal közelebb lévő oka van, mint a minőt ő említ.

A Magy. Hírmondónak 1792. évi február 28-iki számához való toldalékban hosszú ismertetését találjuk a társaság keletkezésének, céljának, berendezkedésének, sőt nagyrészt azokat a nyomtatványokat is megtaláljuk, melyeket Velledits csak a Nemz. Múzeum kéziratárájában talált, s a melyek alapján a társaság történetét vázolta. A Hírmondóbeli levél alapján (300—310), mely bizonyosan Vályi Andrásnak beküldése, egészen bizonyos, hogy ugyancsak az ő kezdeményezésére — a mint a levél mondja: »eszközléséből« — lépett társaságba »az itt tanuló N. Magyar Társaság«, még pedig csak 1792 legelején. Céljuk is tulajdonképpen annak a programnak megvalósítása, a melyet az élvezetesen szép magyarsággal író tanár: A' Magyar Nyelvnek Hathatosságáról Mondott Beszéd-ében (1791) és Beszéd a' Nemzeti Nevelésről (1791) cz. előadásaiban már előbb kifejtett. Innen van, hogy kitűzött feladataik között a nyelvhelyesség kérdéseinek vagy nyelvtani tételeknek vitatását nem találjuk. Nyelvművelés a céljuk, de csak »ékesen szólás és költés« által, mert Vályi is azt hirdeti, hogy »a' Nemzeti Nyelvnek művelése... szükségesebb a' Nyelvnek tanításánál«. Egészen bizonyos, hogy az országgyűlés elé is került tervezetet ugyancsak ő csinálta; nemcsak tartalma, hanem írásmódjának minden sajáttsága rávall Vályira.

Megalakulásuk után, mely alkalmasint január 11-ikén történt, kétféle »kerülő levelet« küldtek szét. Egyet, mely az írókhoz és tanítókhoz szól s őket belépésre buzdítja; a másikat, mely nagyobb formájú »a' Nemes Vármegyékhez 's a' nevezetesebb Uraságokhoz« küldték. Ürményi József m. kir. személynöknek is csak ilyen kerülő levélben ajánlja Cziráky Antal a társaságot. Tagsági díj nem volt, anyagi támogatást csak a megyéktől és főuraktól várt a társaság. Ezért mondja a tervezet, hogy a Pesti Magyar Társaság nem csupán »nevendék Tagokból« áll, hanem háromféle rendből ú. m.: »Uraságokból, Hazai Literátorokból, és nevendék Ifjakkból. A' Méltóságos Urak és Asszonyságok, a' Társaságnak díszei, gyámolai és felsegállói; a' Literátorok tehetségek, kedvek és akarattok szerint munkálkodó Tagjai; a' Nemes Ifjak pedig magokat a' Tudományokban, és a' szép nyelvekben készítő 's tehetségeiket a' Haza előtt kinyilatkoztatni akaró része a' Társaságnak.«

Három gyűlésükről ad számot a Magy. Hírmondó említett közleménye. Az elsőn a társaság szándékának »felfedezése« történt január 11-én, a második január 18-án az előlülő beiktatása végett, a harmadik valószínűleg 21-ikén »egy kis kezdő próba gyűlés«-ként tartatott. A második ülésen gr. Dienesfalvi Cziráky Antal »törvénytánuító,« már mint »előlülő« magyar beszédet mondott, melyben a társaság pártulfogására kérte a jelenlévő »számos Uraságokat,« utána Vályi András adta elő bővebben a társaság szándékát, jelentette a kerülő levelek elküldését.

Szluha György titoknok mutatta be azután ezeket a kerülő leveleket, valamint az azokra érkezett válaszokat is. Végül Bessenyei György, »törvénytánu« olvasta föl néhány versét, melyek »méltóknak találattak, hogy a' Társaságnak nyomtatásban ki-jövő Írásai közé bé-iktattassanak«. Az »első rendes társasági Gyűlés« megtartását februárra hirdették. A gyűlések lényegét a beérkezett versek és fordítások felolvasása tette volna; több ülésről azonban a Magy. Hirmondó nem számol be. De az ápr. 20-iki számban megemlíti, hogy »a' Magyar nyelvet gyarapító Társaság« gyászünnepelet tartott »II. Leopold jó Királyunknak« emlékére, a melyen az előlülő »szívre ható beszédet« mondott. Ekkor olvasták föl a két, II. Lipót haláláról szóló »versezetet« is, mely később a társaság kiadványában megjelent. Még 1792 decz. 11-én úgy említi a Hírm. Czirákyt, mint »a' Magyar Nyelv' gyarapításában ditséretessen iparkodó Társaságnak Elölülője«-t, de a következő évfolyamok már semmit se tudnak a társaság működéséről.

A tagok névsora tudtommal sehol sem jelent meg, a Magy. Hirmondó említett első közleménye szerint is az »ifjú Tagok' neveit, mint-hogy ki nem adgyák, Munkáik alatt lehet kitanulni«. Ezek a munkák pedig A' Pesti Magyar Társaság Kiadásainak Első Darabjában láttak napvilágot. Ennek tanúsága szerint a tagok között talán egy sincs, a kinek nevét érdemesebb *irodalmi* alkotása őrizné, alig egy-kettő, a ki később kora színvonalán álló munkát nyújtott. Költőietlen szárnypróbálgatásai ezek néhány lelkes, de kevés tehetségű ifjúnak. Jankovits Miklós, Tseptsányi Gábor, Simonyi Pál, Horváth János lettek csak közülük a magyar művelődésnek ismertebb munkásai az elnökön kívül, ki »Nemzeti Literaturánkhoz viseltető« nagy buzgóságát az Akadémia alapításánál is megmutatta.

A kiadott, s »fél kötet«-nek jelzett Darab mégis többet érdemel, mintsem hogy szó nélkül, egyszerű megemléttessel végezzünk vele. Kiállítás, változatos tartalma, újabb nyelve értékesebbé teszi a nagyenyediek Probájánál, mely nagyrészt születésnapj verseknek unalmas egymásutánja s az is régies nyelven. Már az Ányosról szóló két versnek is megvan legalább az az értéke, hogy adalékot nyújtanak a nagytehetségű költő korabeli megítéléséhez, értékeléséhez, de legtöbbet ér a »fél kötet«-ben az *Elmélkedés a' Kritikáról* cz. Pope-fordítás, nemkülönben az ehhez tartozó *A' Kritikát világosító magyarázat*. (116—149. és 151—164. lk.) Az első »közönségesen«, azaz *közösen* fordítottat ugyan, de véleményem szerint legtöbb része van benne magának Vályi Andrásnak. Szébb, értelmesebb, az újításokat is ügyesen, szinte észrevétlenül felhasználó ilyen fordítást, élvezhetőbb nyelvet, Kazinczyén, Kármánén kívül keveset találhatni a 90-es évek legelején. A Magyarázat igaz hogy Petravits Ignác és Peláty Anzelm fordítása, de ezen is mindvégig érzik Vályinak épen nem ízléstelen kezevonása. Ilyen nyelvben is, ízlésben is haladotabb elméleti fejtegetéseket csak később, az Urániában, vagy az Erdélyi Múzeum első füzetében lehet olvasni.

A társaság megszűnésének okát én nem az országgyűlés feloszlásában, s nem is abban látom, hogy »a pénzt is, lelkesedést is elvitték a

francia háborúk», a mint Velledits gondolja. Ő megfeledekzik a pesti magyar játékszinről, a melynek ügye pedig épen 1792-ben vert nagy hullámokat. A lelkesedést, a pénzt ez szívta el a tanuló ifjúság társaságától, mely a színdarabok nyújtotta élvezetet sovány felolvasásaival megadni egyáltalában nem tudta. Lám a soproni és nagyenyedi társak is csak úgy tudtak közérdeklődést kelteni, ha színdarabok előadásával igyekeztek az élvezetést a hasznossal összekapcsolni. De meg a következő évben már működésbe kezd Kármán József társasága is, nem csoda tehát, ha a társaság szereplése csupán a vizsgálati ünnepélyekre szorítkozik ezután. Mert teljes megszűnésről talán nem is lehet szó, nem találunk különben még 1809-ben is egy Próbatételben, vizsgálati műsorban, melyet Czinke Ferencz »letzkézett«, ilyen című felhívást: »Hazánk Barátjaihoz! Jelentés alázatos Könyörgés A' Pesti Ifjú Magyar Társaság nevében«, mely a vizsgálaton előadott verseknek, fordításoknak és Czinke Kritikás Grammatikájának kiadásához »Mecénást« keres.

III. A soproni Magyar Társaság történetének első tíz évét, 1790—1800-ig Bereczky Sándor, a társaság egykori jegyzője, írta meg a Figyelő XVIII: 240—49. lapjain. Bármennyire hiteles is előadása, bármennyire megbízhatók is adatai, mégis, ha az ember a korabeli Magy. Hírm.-ban olvasgatja az idevonatkozó tudósításokat, többször részletesebb ismertetését kapja a Társaság élete megnyilvánulásainak. Sőt helyreigazítani való is akad. Részletesen beszámol pl. az 1792-iki évfolyamban egy soproni, május 12-ikén kelt levél arról a színelőadásról, amelylyel a Társaság április 30-ikán a nagyközönségnek először bemutatkozott. A teljesen közölt, színlapszerű tudósításból látjuk, hogy Kis János ezen *Hunyady László cz.* darabban Szilágyi Mihály szerepét játszotta; látjuk e levélből azt a meleg érdeklődést, melylyel a soproniak a Társaság igyekezetét kísérték: »A' mióta fenn áll a' Sopronyi Teátrum, soha talán nem volt úgy dugva teli, mint ezen Magyar Zsenge-Játék' alkalmazosságával.« A Raits »előfűlő« beiktatásakor végbement ünnepi ülésnek is hosszú leírását adja az 1793. évi márczius 1-iki szám toldaléka (277—280). Wietoris consiliarius magyar beszéde után, melyet egészen közöl, Raits »ékes Magyarsággal felelt«, majd »a' kilentz Társok« közül többen szerepeltek; így Kis János német nyelven előadta a Társaság eredetét és állapotát. Ezen az ülésen voltak jelen »az ifjú Széchény,¹ és Pejachevich nagy reménységű Gróf Urak«. Az 1796-iki évfolyamban újra találunk egy megemlékezést a Társaság működéséről. Az ezévi első ülésről számol itt be egy rövid tudósítás (27—28), melynek legérdekesebb részlete Lakos Józsefnek, a Társaság egyik legtevékenyebb tagjának, búcsúzása a hallgatóságtól stb.

Bizonyára lehetne folytatni még ezen adalékok összegyűjtését egyéb és későbbi hírlapokból is, de a mi célunk csak az volt, hogy rámutassunk ezen sárguló hírleveleknek irodalomtörténeti érdekességeire, melyek elhanyagolásukat legalább is megokolatlanná teszik. Csak egy kis atomjával kellene szeretnünk, megbecsülnünk a hírlapirodalom ezen kezdő mun-

¹ Lajos.

kásait, egy kis atomjával azon rajongásnak, a melylyel ezek a nemzet jövőjén csüngtek, már akkor sem érhetne a hálátlanság vádja bennünket a múltrol való megfélekezés miatt. Az említett adalékok azután egy régen érzett hiánynak pótlására is rávezethetnek bennünket. Régi magyar repertóriumra, vagy hogy mai kifejezéssel éljek, a régi magyar folyóiratok, napilapok szemléjére van szükség, a XVIII. század két utolsó tizedétől a Tudományos Gyűjtemény megindulásáig első sorban. Irodalomtörténet, nyelvészet, politikai és műveltség-történetünk munkája könnyebbülne meg tetemesen általa. Tömegesen tudnám felhozni erősségeimet erre vonatkozólag, de úgy érzem, ez az igazság nem is szorul bizonyításra, annyira él mindenkiben, a kit csak valaha is izgatott a múlt műveltségének egy-egy kérdése.

SIMAI ÖDÖN.

KÉT MINORITA ISKOLAI DRÁMA.

(Második és befejező közlemény.)

ACTUS 2^{dus}, SCENA 1ma.

Stol. (Somnians dicit) Ha, ha (*Tum surgens dicit*) há, ha bezeg szép álmot láték, mert a Mentir városbeli kuktáknak, mosogatóknak, kéménysepróknak, tzigányoknak, kóborlóknak Praefectusává lettem, ugy e szép álom ez? de valyon mit jelent? ki magyarázza meg nekem? hátha az Hertzeg personalisságra fel magasztalt, bezeg meg gyűlne örömem, azokáért szeretném már egyszer látni a Hertzeg porontsolattyát, szeretném nézni, hogy erre vagy amarra fog dőlni merituma a causának. De mit aggódom én ezen? bizonyos az, amit Instantiámban a Hertzegnek bé attam, nints már egyéb hátra; hanem hogy . . . de ime Dromulus.

Drom. Örvendek temérdek szerentséden Stolander.

Stol. Áh, honnan ezen szerentsém Dromule, hogy házamnál tisztelni méltó lehetnék.

Drom. Stolander fel magasztaltatásodot és szerentsédet látván, tapasztalván el nem titkolhattam . . .

Stol. De mitsoda szerentsém Dromule? talám a Hertzeg ki akar e világból költöztetni?

Drom. Nem Stolander, nem, sőt a causát Instantiád szerint lenni találván, nagyon örvendett és maga személyében a következő Dietán personalisnak felmagasztalt, tudván azt, hogy te a pörösöknek érdemét által láttad és érdemek szerint itilendéd ökö.

Stol. Mese ez Dromule avagy álom?

Drom. Nem álmot hivelyezek, hanem igazat mondok, ez okból siettem, futottam, hogy néked következő szerentsédet ki tálallyam. Örvengy azért és tapsoly, mert nem sokára . . .

Stol. Tehát ugyan tsak igazak, amiket mondasz?

Drom. És mégis kételkedel? Igazabbak szavaim a déli napfény-nél, csak azért siettem te hozzád, hogy tudtadra adgyam fel magasztaltatásodat, te és én lészek, kik az causának tsmoját fel bontyuk.

Stol. Te is ottan lésszes? örvendek rajta.

Drom. Isten hozzád Stolander.

Stol. Barátom hová ily gyorsan keserűséggemmel?

Drom. Tudod tisztemet az Hertzeg udvarában, oda sietek, Isten hozzád.

Stol. Ha, há, igaz az álom! bezeg úr lészek már, ki fog vélem kompetálni? Dietán personalis és pedig Mentir városába lészek. Nem de nagy uraság e ez? ezt még anyám meg jövődölte, mikor engemet az hátán tarisnyába hordozott, mivel látott álmában Mentir felett egy hollót repülni, aki minden állatokat szájába és körmei között hordoz vala, én vagyok az holló, csak jöjjön a diploma, magam is majdan körmeim közé szorítlak benneteket. Így, így; az okos ember, hol nem is véli ott emeltetik poltzra, úr vagyok már! bezeg lángol szívem, örvend lelkem! ha láthatnatok!

SCENA 2da.

Stolander, Kiki.

Kiki. Uram Stolander, ugyanis honnan te néked ezen szokatlan örömed? talám...

Stol. Talám, talám s talám elértem varga, amit vadásztam.

Kiki. Mi az uram, amit vadásztál?

Stol. S hát nem tudod? a ti causatok a Hertzegtől bé vétetett és a következő dietára relegáltatott, hogy ottan vége szakadgyon.

Kiki. S hát a dietán ki fog praesideálni?

Stol. Magam Dromulus urral.

Kiki. Hála az egeknek! egészen meg telék mellyem, már kezemen tartom elsőségemet.

Stol. Bizhatol barátom hozzája, de az üdőtől várj.

Kiki. Az üdő változhatik uram Stolander, de a te kegyességednek változni épen lehetetlen.

Stol. Meg ígertem néked jó akaratomot, bizzál, mert szavamnak álllok.

Kiki. De uram Stolander valyon mikor leszen a dieta? nehezen várom, mivel szívem mind szüntelen óhajtya fel magasztaltatásomat.

Stol. Azt az Hertzeg kegyessége fogja determinálni, mindaddig tehát békeségben légy, mert amit ígertem, tudd meg, el nem veszted.

SCENA 3^{ia}.

Kiki.

Kiki. Már kezemen tartom szerentsémet, tudom, hogy senki ki nem kanyarította markomból, mivel Stolander Urnak parulája álhatatosabb a kösziklánál. Azokáért telyes reménységem ő benne helyeztetem. Szégyen

is volna, ha egy úri ember szavait megmásolná. De ha úgy történék is, szembe szállok vele és bosszúállásomnak nyílat ellene kilövendem. De mit epesztem magamat az ilyen szemfényvesztő árnyékkal? lehet-e Stolandernek szaván kételkedni? lehet-e kétségesnek vélni? semmi képpen nem, mert az úri virtus mind ezeket maga mellül kirekeszti. Erre való nézve az elsőséget magamnak tulajdonítom, mert Stolandernek szívét annyira magamhoz kapcsoltam, hogy nem lehet oly erőszak, mely aztot felbonthassa. Azokáért örvendgy szívem, vigadgy lelkem, az elsőséghez jussod vagyon, utat nyitottak kedves kaptáid. Ugy e ebben kétség nem lehet? tapasztaltatok magatok Stolandernek hozzám való szíves hajlandóságát, észre vettétek kegyességét, tudniillik képes e világból ki költözni sem hogy kivülem az elsőséget másra kenne. Tehát minke-előtte a Méltóság székében mindenektől térd hajtással tiszteltessem, úgy tetzik én nékem jó volna feleséget vennem, ki a méltóságomnak idején összve szerkeztetett¹ gondot visellyen. Annál is inkább, mivel hogy a vagyon gondos szorgalmatosságot kíván. Varga, fazakas, timár, szabó leányok ajállyák magokat, de se szívem, se szemem. Nagyobbra vágya szívem, tudniillik, hogy házam falamiám ezentúl mind a két részre nézve uribb lenne; magamnak nemsokára az armalist kezembe nyomják és akkor . . . fazakas, szabó, timár leányok fogamra nem térnek mondám, mivel ha ezeket viszem házamhoz, azonnal a szurkos-ság bé mázollya házamot. Fellyebb nézek tehát és az első vagy második rendből magamnak választok. De előre ki mondom szándékomot, tudniillik, hogy aki én hozzám jövend, annak tornyos hajának kell lenni, különben . . . A minap egyet, nem tudom ugyan ki és honnan legyen, mind szemem, mind szívem . . . Eztet, ha a szerentse szolgál magaménak tészem, hogy kaptás thronusomból ő is parantsollyon. Oh szerentsés óra, ime ő, akit kívántam, érkezik.

SCENA 4ta.

Kiki, Cordula.

Cor. Kiki, szívem kintsem, valyon mi lehet az, miben el annyira koptatod szivedet?

Kiki. Ah galambom Cordula! egyszer láttam drága tekintetedet és már a szeretet gyötri szívemet.

Cord. Hogyan szívem Kiki s miképpen?

Kiki. Ah kedves rosám, violám szégyenlem kimondani, talám ki nevetnéd s meg csufofnád szándékomot.

Cor. Távol legyen, sőt ha szolgálhatok szerentsémnek tartom.

Kiki. Cordula szívem, mostanában a timár, fazakas, szabóval majdnem üstökbe szállottunk az elsőség felett.

Cord. Hallottam zúgását.

Kiki. És már Stolander, kít a Hertzeg personálisnak emelt, causánkba úr; parulájára fogadta promotiomot.

¹ Olvashatatlan szó.

Cord. Örvendek rajta.

Kiki. Tehát látván s hallván ezen szerentsémet, egészen meg tölt mellyem.

Cord. Méltán bizonyára.

Kiki. Tehát hogy a méltóságra emeltetvén, legyen kinek s kívül vigadgyak, szándékoztam magamnak társat szerezni és azzal ditsőséges pompámon magasztaltatni.

Cord. Helyes egész szándékod és tanácsos.

Kiki. Tapasztalhattad szívem Cordula, hogy a várgák, szabók, fazakasok, timárok között számtalant találánk, de mindezekre éppen semmi kedvem, ha a szerentse szolgálna és szivedet Cordula meg nem bántanám, hozzád volna égő szeretetem.

Cor. De szívem Kiki, lehet e ahoz szereteted, akit soha az előtt . . .

Kiki. Ah láttalak kegyes szívem, láttam ékes termetedet és azonnal fel forrott én bennem a szeretet.

Cord. Én is hallottam te néked híredet sok izben és ösztönözött, hogy személyedben tisztellelek.

Kiki. Oh kegyelmes egek! hála a halhatatlan isteneknek, hogy bennünköt a szerentse . . . Tehát Cordula szívem vagyon e szándékod a házasságra?

Cord. Soha semmit el annyira nem kívántam.

Kiki. Hát hol vadnak az arany színű kedves hajaid, melyek egész fejedet ékesítették?

Cord. Oh szívem Kiki a nagy forróságban sokáig aggódtam, abban vesztettem disztét fejemnek, színemnek ékességét.

Kiki. Oh nagyon sajnálom Cordula iszonyatos szerentsétlenségedet, örvendek pedig azon, hogy az egek az ágy fenekéből kiemeltek.

Cord. Magam is méltó hálákat . . . soha az egeknek.

Kiki. Cordula vagyon e szived én hozzám és kérésemnek nyitasz e ajtót?

Cord. Nints kétség, nem is lehet abban, ime ha szívemet kívánod egészben a tied vagyok.

Kiki. Hála az egeknek! Cordula légyen szabad egy szándékomat ki nyilatkoztatnom.

Cor. Késedelem nélkül.

Kiki. Én az hajjal fel tornyozott fejet nagyra bötsülöm, néked is látván ékes fejedet, legelőször is a töltötte meg szívemet, mivel tehát az iszonyatos betegség oly ortzátlanul bánt ékes hajaddal, el mégyek és a városon minden bótot ősz fel járván, haját hasonlot keresek, hogy azzal kopaszságodat bé takarván, diszesen viselhesd szívem magadot, azonnal vissza térek, Isten hozzád.

Cor. Oh be bolond a férfi, ha egyszer a vak szeretet által járja szívét, nem tudja a dolognak mivoltát okosan meg fontolni. Mitsoda könnyű mindent elhítni vele! azt mondtam, hogy a forróság szedé le fejemről a hajaimot és a kopasztatott meg; éppen nem, hanem a vén-ség, addig tornyozám, addig mázolás, addig puderezém, hogy a fejem

haj nélkül marada, nem is tsuda, mert már a negyedik X-nek tsakk kettő héjja sintsen, de hogy hajam elhullott, nem sokat törődöm, meg szabadultam az által ezer meg ezer molnár legényektől, nem törekedem, mondtam, hajamnak el hullásán, mivel a sok puderre, pomádéra, kenétsre, mázolásra annyira ki fogyott vala a kamarából, hogy bé men-vén semmi egyebet a nonhabeonál nem találtam. Azelőtt mikor a hajunkra nem vala annyi gondunk, jól élünk vala, de most úrisabb ugyan a világ, de nagyobb a koldusság. — Hát itt vagy szívem, találtál e kívánságod szerint.

Kiki. Igenis Cordula szívem, ékesítsük fel ezekkel fejedet, tapasztalni fogod, hogy mindenek előtt, előttem is, kellemetesebb lélszesz.

Cor. Nem bánom kedves jegyesem, szándékom tellyesedgyék.

Kiki. Most már disze lélszesz úri méltóságomnak, mennyünk és a kézfogáshoz illendő sollemnitasnak módgyát adgyuk meg (*hic fit soltus.*)

SCENA 5ta.

Camillus, Dromulus, Stolander, Alexius, Charillus.

Cam. Dromule tehát hogy hosszabb pórázra ne indullyon, szándékunk tzellyát tanátskozásunk szerint sürgessük.

Drom. Ugy légyen F. H. magam is tanátslom, hogy ne talántán . . .

Cam. Tapasztalt dolog Dromule, hogy soha a hosszú várakozásnál unalmasabb, mivel az elmét tompitya, szívet lankasztja, a testet mindenekre alkalmatlanná teszi. Azokáért ne várakoztassuk a pörös személyeket, hanem kiki mit s mint főzött úgy es aztot egye meg.

Drom. Nagy dolog, tagadhatatlan a várakozás, de egyéb keserűség forog előttem.

Cam. Mi lehet a Dromule?

Drom. Nem egyéb F. H. hanem az tudniillik, hogy ne talántán a pörös személyek kik között a barátság meg hasonlott és a szeretet hanyatlak, zurzavarral egész országodot öszve zagyvályák.

Cam. De vagyon e Dromule annyi hatalmok és erejik nekik?

Drom. Hatalmak ugyan nem annyira volna, de nints ma az a róka, ki annyi ravasszággal meg volna béelve, mint ezek, azért tartatunk tőlök, hogy netalántán más rendeket is magokhoz hódítván zenebona zendüléssel minden tartományidot bé maszlagollyák.

Cam. Tsudálatos dolog, én soha eztet ő rólok nem gyaníthatam volna.

Drom. Bizonyos az F. H. sőt ha szükség ki mondani, gyakran ezek a bika alatt is bornyút keresnek, ott, ott Hertzeg, ahol nem is vélnéd lappang az álnok álortza, tehát hogy a dolognak eleit vegyük, hogy a szikra üszögébe el oltassék, igireted szerint a dietán causatokat vitesd végbe, így mind hívséget mind pedig tartományodban tsendes békességet várhatunk, különben . . .

Cam. Vitéz, szaporán én hozzáni Stolandert!

Vitéz. Mindgyarást parantsolatodra.

Cam. Dromule ugyan is ki gondolhatta, hogy ily kis szikrából oly nagy tűz támadgyon? ki vélhette, hogy az alaton rendek között a nagyra vágyódás taplója el annyira füstölögjön? én soha, ha magad udvaromba nem tapasztaltad volna, el nem hittem volna. Stolandernek szavait elébb álomnak véltem és tartományomból istentelen causájával kirepíttettem volna, de . . .

Drom. Igaz az F. H. hogy magam is Stolandernek szavain meg nem indultam volna, hogy ha ezen szemeimmel . . .

Cam. Ő tehát amint meg ígírtam ezen causának mivel szerzője, végzője is legyen. Vitéz, hol tehát Stolander?

Vitéz. F. H. ezennel itt terem, kotsin fog el hozattatni.

Cam. Kotsin, hát gyalog nem jöhet uraságától?

Vitéz. Úgy vagyon, nem jöhet, mivel kézfogásban lévén annyira felöntött a garadban, hogy maga erejétől lábra állani elégtelen. Külömben csak hamar itten leszen.

Cam. Dromule, hogy bizzuk az ilyen részeges emberre a causának állapotját?

Drom. F. H. nem olyan az ördög, amint írják. Talám nem vizsgálta jól meg a vitéz, mitsoda betegség legyen. Én jól ismérem Stolander urat, természetit pontban által értettem. Talám csak különös alteratiója vagyon. Nem gondolom, hogy részeg volna, mivel ő természet szerint a vizet nem szereti sőt mosdani is, később sok időig szurkoson járni, a vízhez nem nyul, de érkezik már. (*Nb. hic Stolander exportatur curriculo et prosternitur.*)

Cam. Itt vagyon a nagy disznó Dromule, meg érdemi e ez a personálisságot?

Drom. Hertzeg tudakozzuk önnön szájából, mitsoda szélvész érte őtöt. Honnan, honnan Stolander?

Stol. Kézfogásba voltam.

Cam. Hát mitsoda szemtelenség vive téged arra.

Stol. Kézfogásba voltam.

Drom. Stolander nem azt kérdezi a Hertzeg, hanem . . .

Stol. Kézfogásba voltam.

Drom. Szóly kérlek az Hertzegnek, másképpen a kegyességét nem várandhatod.

Stol. Kézfogásba voltam.

Drom. Felelj egyenesen, külömben minden bötsületedet el veszted.

Stol. Kézfogásba voltam.

Cam. Hadd abba Dromule a részeges disznót, nem méltó, hogy csak meg is szólítsd őtöt.

Stol. Kézfogásba voltam.

Drom. Ah, Stolander gondold meg kérlek, hogy minden ditsóségedből, melyre a Hertzeg utat nyitott ki vetkeztetel.

Stol. Kézfogásba voltam.

Cam. Mennyünk Dromule és a causának folytatására, hogy okos és józan embert szerezz, gondod legyen.

Alex. F. H. szerelmes atyám, ne nézd, ne tekintsd hibáját Stolan-dernek, jusson eszedbe, hogy ezen véletlen eset még a deákos emberrel is meg szokott történni.

Cam. Nints mód benne fiam, mert ha az ilyenekre bizom országom dolgait, tsak hamar utolsó romlása lesz.

Alex. K. atyám, ő volt kezdője, engedd meg, hogy legyen ő végezője is. Egyszer esett meg, egyszer kegyelmezz neki.

Cam. Haszontalan fiam, nem érdemli meg a förtelmes.

Alex. Győzhetetlen Hertzeg ezen fel. kezdre, melyet tsókkal illetek, legyen foganattya kéresemnek. Annál is inkább, mivel hogy ez nem oly nagy érdemű causa. Lássuk meg, Stolander miképpen viszi végre.

Char. Ked. atyám, tedd a többi kegyességedhez azt is, hogy Stolander, aki méltatlan ugyan ezen pernek folytatására, felruháztassék.

Cam. Meg indulának minden ereim fiaim kérésére. Fiaim, Alexi, Charille szerelmes fiam, legyen meg, amit kívántok, és hogy egy personalist illő köntösben ezennel öltöztessék, akarom. Vitéz szaporán hozd el a köntöst és Stolandert nemesítsd. (*hic portat vestes.*)

Vitéz. Meg vagyok porontsolatodra F. H.

Cam. Tehát késedelem nélkül ezen köntössel ékesítsétek. (*hic induunt.*) Dromule ihol az erősség (*hic tradit diploma*). Eztet, ha ki józanodik add által neki és a tőlem szabott dietához holnap után hozzá kezdgyetek. Okosan és böltsen véghez vigyetek mindeneget, hogy soha többé fel ne támadgyon.

Drom. Porantsolatod szerint mindenek véghez mennek.

Alex. Char. Imádjuk és imálandni fogjuk Hertzegségednek halhatatlan kegyességét.

SCENA 6ta.

Stolander, Dromulus.

Stol. Vallyon mi lehet ez? Álmodok-e avagy eszemen kívül? Vallyon ki által ragada e köntös nyakamra? — De talám csak szemem hibáz, mivel nekem soha az ilyen köntösben részem nem volt. — Ez valósággal nem egyéb álomnál, mert ugyanis ki volna az az ostoba, aki ily drága köntössel ememet? de azon csudálkozom nagyon, hogy miképpen szemeim kezem és lábom magok hivatállyoknak eleget tesznek; pedig csak a bolond fantázia munkálkodik. Az okáért megpróbálom aluszomé avagy ébren vagyok? ... Én-én valósággal ébren vagyok hogyan tehát szálla ezen köntös nyakamba, oh ha kitanulhatnám! Bezeg: de ez is mi lehet? Ha formáját nézem pereczet mutat, de e mellett felkopik az állam. Ugyanis vegyétek le az homályos hálót szivemről s mongyátok meg, hogy honnan legyen? nem szól senki? é bizonynyal akkor ily köntös, mellyel Camillus herczeg akarta úri méltóságomat nemesíteni. (*Hic surgit.*) Azokáért örvengy Stolander.

CANTIO.

Gyakran a szerencse
tündér s álnok kincse
érdemre nem vigyáz a szerencse.
Amazt leszökteti
ezt polczra ülteti,
méltyóbb bár légyen az, a szerencse.

Eztet tapasztalod,
füleiddel hallod,
mert felléptél,
mert fel ültél
ah Stolander és magas polczra
emeltettél.

2da.

Lovát Caligula
annyira bodula
polgárnak emelte Caligula.
Aztat tiszteltetni
nagyra becsültetni
áh hogy nem szégyelte Caligula.

Most a számárnak is
gyakran Mydasnak is
szemmel hunni
térdre esni
meg kell lenni
így jádzik fortéllya a világnak.

Stol. Mégis csak függőben vagyok eszem, fel nem érem mit jelentenek ezek és miképpen szállottanak nyakamba. Bárcsak Dromulussal lehetnék szembe, ő talán tudgya hogyan s miképpen ragadott ezen drága köntös testemre, tugya mit jelentenek és hová czéloznak. De ha üres árnyéktól szemem nem csalatik érkezik.

Drom. Felmagasztaltatásodon eksztelenciás Stolander ur vigad szivem örvend Ielkem ujulnak tagjaim.

Stol. Talám a köntösömnek örvendesz Dromule?

Drom. Nem Stolander nem, hanem azon: tudniillik mivelhogy kegyességet s hercegi parolyáját melyet Camillus tenéked Herczegségemben ígért vala méltóztatta és ezen diplomával erősítette.

Stol. Ah hogyan hátálom meg ő Herczegségének temérdek bővkezűségét? De Dromule hát ez a köntös, hogyan omiótt nyakamba? láttad-e hallottad-e?

Drom. Láttam hallottam sótt ha én nem lettem volna, mindenből kikoptál volna.

Stol. Hogyan az Dromule miképpen?

Drom. Hát nem jut eszedben? a kézfogásban megittad magadat disznót vásároltál, melyet látván a Herczeg fel lobbana és ha a Herczegecske éretted nem reménkedet volna bizonyosan semmi promóciód.

Stol. Mit hallok disznót vásároltam uri méltóságomra esküszöm, hogy kézfogásnak idején egyet se láttam.

Drom. (Haszontalan magyarázom a színek különbségét.) Stolander magad lábán a Herczeg parancsolattyára meg nem jelenhettél. Kocsin szükség volt elhozattatnod eztet látván Herczeg semmiségedet teveled éreztetted volna, hogy ha az Herczegecske nem esedezet volna. Akkor ezen köntöst vonák nyakadba, hogy azzal is megismértessük micsoda részeg voltál.

Stol. Dromule részeg nem voltam, mivel tegnap vizet sem láttam, hanem a bor s Pálinka egy kevésbé háborgatott. De szakaszd félbe

Dromule az ilyen egyenetlen kérdéseket, mert oh ki nagyon szégyellem! szakaszd félbe és köntösömnnek főttyait magyarázd meg.

Drom. Stolander a köntöst a Herczeg vonatta rád akarván ezzel tenéked megmutatni ingyen kegyelmét s eztet kezében adatott diplomával roborálta.

Stol. Hát ugyancsak mű fogjuk elvégezni a causát?

Drom. Nincs különben.

Stol. Ha ha úr vagyok már! Ki fog ezután én velem cseresznyét enni megnézem. Úr vagyok már és pedig personalis, be ingyen nyerém! Dromule hát mikor fogunk a dietához?

Drom. A Herczeg parancsolattya holnaputánra intézte, azért jozon viseld magadat, hogy ne talán tám.

Stol. Dromule bízd rám ezeket nékem is nagyon egy csomó eszem, élek azzal amint illik, minnyájatoknak azokáért tudtára legyen, hogy holnapután a dietai Solemnitas kezdetni fog; azért kiki maga causájával megjelennyen. De üres kézzel meg ne próbálja senki, mert ingyen valami jót tenni sullyos és terhes dolog.

ACTUS 3^{ius} SCENA PRIMA.

Acellus, Figlinus Cerdulus.

Acell. Figline és Cerdule kedves barátaim tehát ugyancsak igaz, hogy Stolander mi töllünk annyira elhanyaglott? Igaz, hogy Kikinek különös szolgáltyát ajánlotta!

Cerd. Ugy nagyon Acelle. Sőt a mi nagyobb a Herczeg által Causánknak dijudicatiója Stolanderre bizattatott.

Acell. Mit hallok ah irigy szerencse! Figline Cerdule hát füstbe mennek drága ajándékaink!

Figl. Bizonyosan, hogy ha az Egek különös eszközök által Stolandernek igyekezetét fel nem bontják.

Acell. De hogyan és miképpen piszkáltad ki ezt Figline?

Figl. Ah kedves Barátom Acelle tegnap ezen szemeimmel láttam midőn Stolander az Herczegtől adatott diplomával dicsekedet; sőt legottan hogy meghallotta következendő promócióját össze szúrte Kikivel a levét, szívének kulcsát általadta és jövőendő elsőségéről melyet neki adjudicalandó volna hitét letette. Eztet Kiki begyében szedvén csakhamar a házasságra szívet kapva az úri rendek közül magának egyet eljedze hogy azzal ülhesen az elsőség trónusára.

Acell. Álmodt beszillesze Figline avagy eszeden kívül?

Figl. Álmodt nem beszéllek, bort sem ittam cseppet kettőt hármát, négyet ezen szemeimmel láttam.

Acell. Oh iszonyatos változástok Egek, hogyan türhetitek az Istentelenséget? hogyan szenvedhetitek az igazságtalanságot? nemde minnyájan megbecsülhetetlen ajándékot adtunk neki és mégis.

Cerd. És mégis egyik részre inkább hanyatlik mint a másikra. Boldog Isten ki sokat költék a törvénynek sullyos hosszasága miatt és mégis mi hasznom benne?

Acell. Barátim tegyük félre a búslakodást mivel ez egészben meg is emésztendi az embert, itülye akárkinek lássa, az elsőséget, lelke rajta.

Figl. Acelle nem elég a nékem, ha merészlette causámat felvállalni járjon végére, ha pedig meg hazuttollya szavait, agya vissza ajándékomat.

Acell. Figline több is veszet Buda alatt, nem nagy az duppláson meg lásd a szerencse vissza fordította.

Cerd. A szerencsére Acelle ne sokat bízd, mert ha ma meg nyeréti magát, holnap a siralom örvényében taszithat vakmerősége. Azokáért ne bizdtasd azzal magadat, hogy a szerencse visszafordítsa, amit ki ragadtak markodból. Mert ez nem hogy markodat megtöltené, sőt markodból is ki vonsz. Erre való nézve mivel Stolander parulyája szerint törvényünköt véghez nem vitte fordítsa meg azokat, melyek illetnek minket.

Figl. Jól mondod Cerdule úgy légyen magam is akarom.

Acell. Álljon meg szándékokot magam is kívánom. De Cerdule Figline ugye hogy nem jó urakkal ujjat huzni nem jó azokkal szembeszállani mert csak tekintettel is el bénítanak minket. Azokáért ha májotok mellé szóllok Barátim azt tanátslom néktek: mivel hogyha mű a dolgot prosequalni elmulatjuk; meglátjátok hogy Kiki ingyen és semmi fáradság nélkül fog az poltzra felmászni, onnan fogja dühös menyköveit fejünkre lövöldözni. Erre nézve ha szinte el esett is causatok, legalább hátráltassuk bolond agyaskodását. Állítsunk Prokuratorokat magunk mellé, mivel Stolander már tiszte miatt nem lehet. Állítsunk, mondám, kik causanknak érdemét velejét meg fontolván a Dietán folytathassák.

Figl. Helybe hagyom Acelle böls tanátslásodat, de hogyan előzzük meg a sok költést.

Acellus. Figline tudod e, hogy senkinek a sült galamb szájába nem esik, tehát ha kívánod a szép uraságot, ne salynáld megnyitni üres zatskódat. De ime Kiki.

SCENA 2-da.

Accedit *Kiki*.

Kiki. Ah ti istentelen ravasz, gonosz emberek, így bötsülitek ő Hertzegsége által fel magasztaltatott embert? így tisztelitek Stolander urat? ne búsullyatok gyalázatos vakmerők, mert ezennel meg kötöm koszorutokat Stolander előtt.

Acellus. Lassabban varga, talán az abrak tántzóitát? ki ura vagy? kinek parantsolsz? vagy rágd meg dühös nyelvedet, vagy ezennel érezni fogod régen meg érdemlett dühösségemet.

Kiki. Ah te kretás szabó, magad mondod-e ezt, vagy mások mondattyaék te veled?

Acellus. Mingyarást meg tudod, ha meg nem vonszod zabolátlan nyelvedet. Talám hogy Stolanderrel öszve szüröd a leveit tsiglandozik talpad? megvakarjuk ne búsuly; csak hamar ki ne lakuly közülünk.

Cerd. Kiki, tudod é a fogadatlan Procatornak mivel fizetnek? ha a Procatornak úgy fizetnek, gondolod é a fogadatlan bírónak miképen lészen dolga? ki tett téged bírónak.

Kiki. A ti gonoszságatok szemtelenek! nem szenvedhetem, hogy az érdemes ember ellen zabolátlan torokkal a mérget okágyátok. Azokáért leirlak, lefestelek Stolander előtt annyira, hogy betség nem marad rajtatok.

Figl. Eregy, eregy, fújd be agyaskodásodat. De ha a számár rivás nem hallik az egekben, vallyon a tiéd meg járja é fülét Stolandernek? hogy Stolander néked megigérte, tehát már kezdedben vagyon, ki hallott ily kötést? Tudniillik a te bolond fejed ilyeneket szokott szólni, elme-hetsz varga el és minden mérgeket Stolander előtt okádd ki; de meg emlékezzél arról, hogy mitsoda mértékkel mérsz, olyannal vissza mérendik neked.

Kiki. El megyek, el, az a szándékom, és érzeni fogjatok, hatalmas erőmöt, akkor megszánátok gonoszságtokot. De...

Acel. Soha több varjút az ágon, hallod e sutor ne ultra crepitam, hallottam én ama közmondást, hogy amely eb sokat ugat, az igen keveset árt, ugass te is bátran, és ostoba regéddel töltsed füleinket; soha teneked térdet fejet... mert ugyanis ki az, aki a maga árnyékának?... Barátim jertek, hagyuk abba az esztelent.

SCENA 3-ia.

Kiki, Stolander.

Kiki. El mehettek átkozottak Stolandernek fejére eskütt ellenség, tугyátok meg, hogy amit ellenetek főztem, máma ki tálalom azt, oh minden óránál szenetsébb óra! ime érkezik Stolander úr, kimondom, ki fejtem a gonoszságnak tsomóját.

Sto. Örvendhetsz Kiki, kedves barátom, ime ő Hertzegségének örökké imádandó kegyességéből mindenek amik szükségesek az uraságra kezembe vannak, causatokat eszemre bizta. Siess tehát Kiki és pörös társaidnak parantsold meg, hogy holnap után minden instructioval készen legyenek, akkor vége szakad hánt vetett causatoknak.

Kiki. Kegyelmes uram Stolander! a fene vadakkal készebb vagyok szembe szállani, készebb a tigrisekkel üstökbe menni, semhogy ezen istentelen férfiakkal.

Sto. De ki forralta közöttetek ezen végtelen dühösséget.

Kiki. A te tekinteted kegyelmes uram Stolander.

Sto. Hogyan miképen?

Kiki. Nem tudom mitsoda szélvész vetett vala a timár ablaka alá, hol is tanátskoznak vala a te ellenségeid.

Sto. Mit hallok, ellenségeim?

Kiki. Ellenségid mondtam, mivel ottan magok között mérgeket te ellened tsufosan okágyák vala; tudniillik le irván, lefestvén tetőtől fogva talpig, mondván: hogy nem vagy méltó a kezdedben levő tisztségre. Sőt többet mondok: ottan fertelmesnek, bujának, részegesnek, egyszóval minden undoksággal megfertezettnek koholának. Én ezeket hallván, titkon az házban bérándulék, dorgáltam feddetem, mindeneket szemekre hántam;

de mi lőn haszna feddésemnek? örök hálákot nem adhatok az Egeknek, hogy ebrudon ki nem rudaltattam.

Sto. Így, így köszönik meg a jó tételt? tsaknem fejem vesztével nyertem életet nekik az Hertzeg előtt, mennyit nem izetlenkedtem? véretem, éltemet érettek elszántam? s mégis... de miért emészttem magamat az ilyen izetlen falattal? mullyon abba; elmúlt essőnek nem kell köpönyeg; nem méltó, hogy a nagy és okos fő minden szellőnek térdet hajtson. Kiki meny el szaporán és holnap utánra tztáld őket.

Kiki. Kegyelmes Uram! tsaknem fejem vesztével, mindazonáltal parantsolatodnak eleget teszek.

SCENA 4ta.

Acellus, Figlinus, Cerdulus, Bocskajus, Ujlakius, Docius, Kiki.

Acel. Figline, mikor eszembe jutnak Kikinek fondor dühösködési, mintha mindannyi nyilak által meg által járnák szívemet és mikor meg gondolom miképen le festett Stolander előtt, reszketnek tagjaim, küszködik az hideg vér erőmmel, egy szóval el lankat testem.

Fig. Acelle ne epeszd magadat üres árnyékkal, kérlek, nem olyan ember Stolander úr, hogy minden zavaros italt gyomra bé venne, sőt ha bévette volna is, ki okágya, mert mit vihet egyebet végbe azonkivül, amit a törvényes igazság itil?

Cerd. Acelle, Figline bizonyosan egész mérgét Stolander előtt ellenünk kiokádta és ha az igazságon által nem lépett volna, elszenvedném, de szégyellém csak elő is hozni, mitsoda hazug festékkal lefeste bennünket.

Acel. Cerdule hogyan s miképen tanultad ki dühösségét?

Cerd. Ezen füleimmel hallottam.

Acel. Mit van, mit tennünk, azt már el nem törölhettyük, hanem hallgassunk mind addig, amig Kikinek ezek torkára nem fornak, azonkivül is ólom és esső idő. Most lássunk a dologhoz és amint nem régen javaslottam, Procatort maga részére kiki keressen, bizzuk ezekre siralmas sorsunkot, talám az egek ragyogó ortzával holnapi napon szeretni fognak.

Fig. Külömben soha, soha nem is érkezünk ohajtott partyára.

Cerd. Ha így megyen véghez, miközöttünk is visszavonás soha mindörökké nem támadhat. (Hic exeunt Procuratores.)

Doc. Barátim, mi okból ezen zurzavar és versengés támadott közöttetek.

Acel. Ah kegyes uraim az hosszú törvénykezés, az iszonyatos költés okozta mi bennünk eztet.

Doc. Ugyan is hogyan és miképen?

Acel. Uraim, hallhattátok, nem kétlem, hogy mi négy hires familiák pörbe szállottunk az elsőség felett, az Hertzeg előtt causánk meg fordult, de az Hertzeg a dietára relegálta s már így semmi reménységünk nintsen, mivel Kiki össze szürte Stolanderrel a levét, kire causánknak erre vagy amarra mozditása bízott.

Doc. Hallottam s bántottam causátokon Acelle! De tedd félre a félelmet én jól lehet számtalanok légyenek causaim, mindazonáltal pártodat felvállalom, tsakhogy Ujlaki Figlinusnak...

Ujlaki. Igirem hiv és kész szolgálatomat.

Fig. Oh egek, ditsóság nektek.

Ujlaki. Bocskajus pedig Cerdulusnak tutora leszen.

Bocs. Tellyes igyekezetemet causád előmozdítására kormányozom.

Cerd. Köszönöm tenéked Bocské, örökké fogom hálálni hiv szorgálatodot.

Acel. Oh megbetsülhetetlen szerentse, de uraim honnan születék reménségünk felett kívánságunk tárgya?

Ujlaki. Barátim a sok causak revisiojába egészen ellankadván kívánnuk vala ki szellőztetni magunkat, és ime a szerentse.

Acel. Hála az egeknek, de kérünk benneteket, hogy okosan, serényen s böltsesen járjatok dolgunkban, az érdemlet fizetést kétség kívül, a discretiot mireánk bizzatok.

Doc. Barátim azon ne is kételkedgyetek, imé a causáknak böltsen folytatása ruházott meg bennünköt annyira.

Bocs. Ah ki sok causakot meg nyertünk! De kiki maga Procatorának egy egy aranyat discretióban aggyon, kívánom, mert külömben a sok gazdagság, melyet törvénykezésim által nyertem, fel kopik az állam. E mellett, gondollyátok meg azt is, hogy ha az ember estve jól iszik, reggel élesebb az elméje. Azokáért aggyátok meg szaporán a többit bizzátok ránk.

Acel. Kivánságod szerint ihon az arany. De kérek causánkra, ügyes gondotok légyen.

Doc. De mi lehet merituma causatoknak?

Figl. Holnap együtt leszünk, megmongyuk akkor.

Doc. Isten hozzátok, a kötés szerint kívánságtok meglészen.

Acel. Cerdule, Figline, meg vannak már mindenek, nints semmi, ami meg gátolhatná előmozdításunkat.

Figl. Jól vadnak Acelle, de azt nem szeretem, igen nyersen beszéltél az urakkal, talám te akarsz felemeltetni?

Acel. És kételkedel azon? a volt szándékom, el is érem réméllem.

Figl. Látod e Cerdule ihol a róka, eddig velünk tartta és már...

Cerd. Meg mondtam ugye, hogy nem kell hinni a színes képnek, én eztet szenvegyem? inkább véremet ki döntöm.

Acel. Szabagyába dönts ki. De te бүдös timár gondold meg tsak okosan magad, vallyon illik é a tsávás kádhoz az elsőség? illik é az agyakhoz a méltóság?

Figl. Hát illik e a krétás dirib darab posztókhoz az Uraság?

Acel. Azt az egész világ tartja, hogy tsak előbb való a szabó egy timárnál és fazakasnál.

Figl. Előbb való? ebből többet ki ne végy, mert legottan itt éred Pilátust, nem itt, nem, hanem a dietán folytasd causádnak meritumát, ott ki fog tetszeni a szeg a zsákból, ott meghallyuk mit allegál az istentelen.

Acel. Meg hallod, de nem léssen szájad ízére, mert úri trónusomra fel mászok, tapasztalni fogod.

Figl. Akkor nem fognak fájni fogaim, mikor azok lesznek, mindazonáltal ha meg lenne is én soha tégedet nem urallak.

Acel. Nem? meg kell lenni!

Cerd. Vond meg a pórászt szabó, mert ezennel által nyargalok oldalodon. (*Kiki intrat.*) Mitsoda zenebona zendülés ez?

Acel. Mi gondod rá!

Kiki. Holnapi napon a dietán meg jelennyetek, úgy akarja, kívánnya, parantsollya Stolander ur.

Figl. Meg jelenünk, de tudd meg, hogy jelenlétünk béfesti pirossal álortzádot, mert a telhetetlen gógról, melyre ásít agyafurt ostoba fejed leültetünk.

Kiki. Figline ott leszek én is, de te is tudd meg soha Kikit meg nem tántorította a maga árnyéka.

SCENA 5.ta.

Personae omnes praeter Camillum et Alexium.

Kiki. Jaj! jaj! az istentelen.

Cerd. Megjövendöltem ugye, hogy el nem kerülöd dühös kezemet? itt egész világ előtt esküvéssel erősítsd meg, hogy soha szándékod nem léssen az elsősegre.

Kiki. Bolond volnék akkor.

Cerd. Bolond volnál? vedd hasznát bolond fejednek.

Stol. Mit művelsz Cerdule, és honnan hatalmod néked?

Cerd. Uram Stolander a kaptákot igyengetem.

Stol. Botsáds szabagyába parantsolom. Dromule soha ily tsufos dolgot a világ, ime ezeket annyira által meg által járta a dühösség, hogy már négykéz láb ügetnek tulajdon vesztekre.

Drom. Uram Stolander ne türd, ne szenvedd kérlek, hogy orroknál fogva hirtzollyák egymást, fel virratt már a nap és ragyogó sugárral tündöklök, melyre az Hertzeg a dietai sollelnitást alkalmaztatta. Ne türd mondám többé, hanem vezessük Törvénybe őket és kinek kinek érdeme szerint legyen kívánsága. Szakasszuk nyakát a villongásnak a békességet pedig végképen közöttök emellyük fel.

Stol. Azt parantsolja az Hertzeg, magam is úgy legyen, kívánom. Ihol az alkalmatosság, Dromule fogjunk a dologhoz. (hic sedent.)

Kiki. Kegyelmes uram Stolander juttasd a szívedbe hajdoni kegyeségedet, amint ígirted kívánt partyára evezd által. El ne rágd a madzagot kérlek.

Stol. Kiki ki és mi voltam én akkor, midőn tenéked az elsőséget megígérttem?

Kiki. Uram Stolander legottan, hogy causank meritumát felvállaltad a diadalmat nékem adiudicáltad.

Stol. Kiki ámbátor úgy volna, de jusson eszedbe hogy honores mutant mores, mindazonáltal a reménség táplálhat téged, né fély a

vaktól. Most szaporán mennyetek és causátoknak Procuratorit előnkbe idézzétek.

Charil. Ugy légyen, magam is parantsolom.

Cerd. Mingyárást parantsolatodra.

Drom. Uram Stolander a dolognak legkisebb részét is ki kell fészegetni, hogy ne talántán ott légyen a bokkenő, hol nem is álmodhatni.

Stol. Ugy légyen és az Hertzegnek kívánsága tellyesegyék. (*hic procuratores intrant.*)

Doc. Az egek Exellentiatokat különös áldomásokkal harmatozzák.

Ujlaki. Egész világ előtt méltóságtok magasztaltassék.

Bocs. Ellyen mindörökké familiátoknak hervadhatatlansága.

Stol. Köszönet iránta. De Doci, Ujlaki és Bocski mi dolog nyugtózott titeket össze.

Doc. A te parantsolatod kegyelmes uram Stolander tudniillik, hogy az előnkbe terjesztett causának meritumát előtted ki tálallyuk, melyet böltsességed temérdeksége szerint judikálván térdet hajtsunk.

Stol. Jól van, barátom, kívánságtoknak eleget tészek, de Kiki hol a te Procurátorod?

Kiki. Esztelentiás uram Stolander én mindeneket tereád biztam, mivel tapasztaltam hozzám ingyen kegyelmedet.

Stol. Barátom megmondottam már, honores mutant mores, mindazonáltal.

Drom. Telik az idő Stolander, állyon lábra a dolog, mert...

Stol. Doci causáknak fundamentumát elő szaporán.

Doc. A szabó mesterség legelső legbetsüsbb egész világ előtt; legelső, mert önnön maga az Isten Ádámnak dolmánt tsináltata, tehát...

Ujlaki. Hazudsz Doci, mert akkor az Isten nem a szabó mesterséget, hanem a timárokat követte, mivel bőrből akármit tsinálni, ugy e a timárokat illeti.

Bocs. Doci, Ujlaki ravaszság, amit mondotok; nemde az Isten legelső fazakas volt? ugy e hogy ő formálá az embert az agyag sarából, ez ellen nem szólhatni semmit. Soha mindaddig se szabó, se timár nem volt, amig Ádám a vétek által Istentől össze rakatott agyagot meg nem ferteztette. Azután mikor Ádám kikopék minden jókból, származék timárság, szabóság, tehát előbb való a fazakas, semhogy a szabó és timár.

Doc. Lassabban Bocski, ugye hogy királyok, tsászárok pompás dütsőségeket szabók által össze szerkesztett bíbor és bársony köntösbe világ tsudájára fitogtatták.

Ujlaki. Légyen úgy nem bánom, de Doci mit ér a kopasz fő haj nélkül, tudniillik a hold világosság nélkül, mit ér a tzifra köntös prém és bérlés nélkül? tud e a szabó valamit ehhez? nemde ezen drága bőrköt a timár pallérozza?

Bocs. Tsudálkozom rajtatok, hogy olyan bolonsággal töritek fejeteiket, nemde drágább a jó étel a tzifra köntösnél? nemde nyakon kötik az aranyat ezüstöt és drága köntösöket, hogy a korrogó has megtelhessen? de nemde a fazakas edényébe főzetnek ezek? melyek után

minden rendek nyalogattyák ajakokat. Tehát ha elsőségét, betségét nézzük a dolognak, a fazakast illeti az elsőség.

Kiki. Uram Stolander ezek ki mondák causajok meritumát, elsősegeket, betségeket, a vargát számba sem veszik, pedig ha szabad szollani lehet é tisztább és hasznosabb mesterség a világon a vargaságnál.

Ujlaki. Oh te szurkos varga! sőt lehet é tisztátalanabb? mivel szurkos s motskos kezedd mindenekhez...

Kiki. Talám a fazakast tisztábbnak mondod?

Ujlaki. Ugy amint mondod, mert ő napjában legalább tizszer tizenkétszer le mossa szurkosságát, te pedig, utálok kimondani!

Kiki. Nézd el Stolander, miképen ágaskodik a dühös vakmerőség, ne törd, ne szenvedd kérlek.

Stol. Hallottuk kinek kinek érdemét. Most ki előllünk, a deliberatumra megjelennyetek.

SCENA 6.ta.

Charillus, Stolander, Dromulus.

Stol. Temérdek causa ez Dromule.

Drom. Nagy és fontos okai vannak minden résznek.

Stol. De melyiket mégis itiled nagyobbnak?

Drom. A fazakas allegatioja okos, bölts és érdemes.

Stol. Tehát azé léssen az dütsőség? a vargát ki ne hagyuk kérlek, mivel én nékem sok ajándékot...

Drom. Tehát az ajándékokat nézed, hogy tész igazságot?

Stol. Igazság? mit gondolok én az igazsággal?

Drom. Nem gondolsz? ezennel az Hertzeg előtt tudva léssen, akkor fizet börröd, ha erszényed nem birja.

Stol. Szent Isten! mi tévő legyek Dromule? tedd le kérlek az álortzát és kétszinűséget.

Drom. Nem kétszinűség ez Stolander, nem; az igazság mellől el nem állok. (*Stolander pergít et perambulans dicit.*) A protocollumot felhántam vetettem, de soha ily causára nem akadtam, elvettem a sok ajándékot és már meg nem felelek azoknak? tavul legyen. (*Exit rustica cum instantia et dicit.*) Tekéntetes Ur, Isten álgya meg keedet.

Stol. Honnan, honnan jöttél?

Mulier. Én Domokosfalváról tekéntetes ur.

Stol. Mi okra nézve?

Mulier. Hogy panaszimat néked kitálallyam.

Stol. Hoztál e ajándékot?

Mulier. Hoztam édes uram. (*hic tradit dona.*)

Stol. Mostan bátran.

Mulier. Ah édes uram, ismerte kegymed azt az istentelen Stolander urat?

Stol. Társalkottam is véle.

Mulier. Az az átkozott ur eladá farsángba a Ladia hegyét s már nintsen honnan erdőlyünk, az almási hidat öszve rontá, Száraz-

potokot a bállal legyalázá, Futásfalvát vizével bémotskolá, tégy róla kérlek.

Stol. Hallod é asszony ezentúl a Ladia erdeje szabad lészen, az almási hid vámos légyen parantsolom, a szárazpataki tractát nem bálnak, hanem tornak nevezétek, Futásfalva között pedig hogy az a viz keresztül folyon megengegyük.

Mulier. Köszönöm keednek édes uram. (*Stolander sedet.*)

Char. Dromule Stolander szakagyon vége a dolognak s üres vára-kozással se engemet se a pörös személyeket ne tartóztassatok többé.

Drom. Végezzük a dolgot Stolander szaporán, hogy a Hertzegnek mindeneket ...

Stol. Legyen úgy Dromule, de mit itilsz kérlek?

Drom. Hogy a fazakas felemeltessék helyesnek tartom.

Stol. Boldog Isten, mitsoda ortzával megyek a vargák eleibe. Dromule a vargákról el ne feledkezzünk.

Drom. Stolander a törvény a fazakasoké, azokáért ...

Stol. Dromule, hogy se egyiknek se a másiknak ne ártsunk, előbbeni semmiségeiben hagyuk meg őket.

Drom. Nem, soha nem, a törvény és igazság mellől el nem állok, fontosbb a fazakas allegatiója, mivel a tripartitum pandecta codex digesta institutio extravagans a fazakas allegatióját approbálja, azért minden késedelem nélkül ...

Stol. A digestához és codexhez értek valamit, mert ma addig évém a digestát, hogy még most is korrog a hasam tőle, a tripartitum, pandecta, institutio nem tudom görög é avagy zsidó, azokáért ezek szerint nem tudok itélni, az extravaganst pedig kitsin koromban is tudtam ugyan, de Dromule ne nézzünk a törvény folyamattýára, hanem inkább tekintsed ősz fejemet és kívánságomnak tégy eleget.

Drom. Ha ősz fejed, miért bolond, ostoba? miért akarod az igazságot elnyomni, soha ebben kívánságodat,

Stol. Kegyelmes uram Dromule, vagyon én nekem ezer s meg ezer s abban részesülni fogsz, hogyha ...

Drom. Vessz el pénzeddel, meg nem tántorit engemet szines álortzád.

Stol. Nem álortza Dromule, nem, hanem a szégyen ösztönöz arra, hogy a pörös személyek előbbeni sorsokban maragyanak. Elvettem az ajándékot és már ...

Drom. Mi gondom vele, te lássad.

Stol. De mégis tekintsed úri méltóságomat.

Drom. Nem, az Hertzeg előtt, tudd meg, lefestem szineskedésedet.

Stol. Hát tsak annyi respectusom előtted Dromule? itild, amint tetszik, én elmegyek felakasztom magam, mert megöl a szégyen.

Drom. Hát kész vagy ravasz lelkedet véres tajtékkal ezen bolond-ságért ki okádni? Ah távoztasd el kérlek.

Stol. Eltávoztatom Dromule, ha kérésemnek engedsz.

Drom. Legyen meg az ebanyásza causája nem bánom, de úgy hogy különös privilegiumokkal mindenik rész felruháztassék, azokból pedig ezt, hogy egy is azután ortza szégyenedre ajándékot ne vetesse.

Char. Így, így leszen vége a fene haragnak és forró dühösségnek.

Stol. Hála a mindenható Isteneknek, Dromule minden tiszteleteket fellyül haladó kegyességedet tisztelem holtomiglan.

Drom. De Stolander a privilegiumok olyanok legyenek, hogy senki-nek torkára ne forrjanak. (*Hic cordina demittitur mensa et alia removen-
tur, qua aperta.*)

Stol. Vitiz siess szaporán, hidd öszve őket.

Vitiz. Jelen vannak uram parantsolatodra.

Drom. A causának elejét meghántuk vetettük s mind a két részre jól meg fontolván azon meg egyeztünk, hogy ezután mindenik maga sorsá-
val megelégedgyék, soha többé a méltóságra ne ásitozzon. Így decernállyuk,
parantsollyuk. De azt is tekintetbe véven, hogy költések füstbe ne
mennyen, szép privilegiumok által, melyeket a Deliberatomba ki irtunk,
eleget teszünk, melynek tenora eképpen vagyon:

DELIBERATOM.

Mi Stolander és Dromulus urak ex mandato Principis Calendis
Graecis Ő Hertzegsége parantsolattyából a vargák, szabók, fazakasok,
timárok causájokat voltaképen meg fontolván hogy kiki maga sorsában
meg maragyon és hogy ezentúl minden út és mód az elsőség felett való
visszavonásra praecludáltassék, keményen parantsollyuk. Hogy pedig sok
költések füstbe ne mennyen, következendő privilegiumokkal fel ruházunk.
Tudniillik a vargának privilegiuma lészen, hogy ő ezentúl a bűdös talp
bőrököt ne tsak kezével, hanem fogaival is szabadon vonhassa. A szabót
ami illeti, meg engegyük, hogy ő azon dirib darab posztókot, arany
ezüst, réz paszomántokot, melyek asztala ala le hulnak senkinek más-
nak magán kívül ne lopja. A fazakas pedig napjában valahányszor tet-
szik borban, pálinkában, rosavizben, acavitaban és olajban kezeit moso-
gathassa, ha soha az vízhez nem nyúl is, nem bánnyuk. Végtere a timár
tsávás kágya mellett maragyon és soha senkinek a tsáva lából innya
ne adgyon, hanem tsak a vén leányoknak, hogy ezek ezáltal jobban
meg érvén frissebb menyetskék lehessenek.

Datum Mentirben, anno et die ut supra. Charillus Princeps, Sto-
lander Personalis, Dromulus Consiliarius.

Kiki. Stolander, hát úgy tartád meg paroládót.

Stol. Barátom amit irtam, megirtam, amit nyertél tiéd az, ne fély
mert senki ki nem kanyarította markodból.

O. A. M. D. G.

Közli: SZABÓ J. DÁNIEL.

A »GOD SAVE THE KING« MAGYAR FORDÍTÁSA 1797-BŐL.

A God save the King egy régi magyar fordításáról kapunk hírt
a *Magyar Hirmondó*ban (11. szakasz, 1797. I. köt.). Egy tiszt fordí-
totta, a ki akkor érkezett az »Ármádiától«; a fordításnak csak két

»középső verseit« közli. A cikkíró szerint ez az anglusok velős éneke, melyet a »Teátromban gyakran el szoktak énekelni a' Királyhoz viseltető indulatoknak nyilatkoztatására«. Íme a közölt rész:

Isten, segítséged
Józan ész vezéred
Légyen dolgaiddban.
Győzd ellenségedet,
Boldogítsd népedet;
Légy árvák istápjá,
'S Hazánk' Atytya.

Szent légyen Törvényünk
Szabadságunk, 's vérünk
'S néped ügye.
Polgárid őltalma
Jóknak légy jutalma.
Légy rosznak ostora
Példánk jóra.

Költői nyelvről és verselési készségről alig lehet szó, hűségéről még kevésbé; ha fordítást említünk, jóformán csak három sor jön tekintetbe: *Győzd ellenségedet*, *Boldogítsd népedet*; *Szent légyen Törvényünk*; a többi csak az eredeti gondolatainak halvány visszhangja, a »Magyar Hazára alkalmaztatva«. A fordító az erkölcsi mozzanatot emeli ki, Istent, a józan eszt, az árvák gyámolítását, a hazafiak védelmét, s hogy a diadalmas hadvezér egyszersmind bíró; az angol azt emeli ki, hogy az uralkodó soká éljen és áldás kísérje munkáját, a magyar a népért és a szabadságért való munkálkodást hirdeti. Az eredeti óhaja, hogy az uralkodó védje a törvényt (may he defend our laws) — a magyarban: a törvény szent legyen előtte; az angol általános: hogy mindig legyen ok a király eltetésére, cselekedeteinél fogva — a magyar: példaadó legyen, jutalmat és büntetést oszszon. Az Angliában járt tiszt kétségkívül ismerhette Thomson *Rule Britannia*-ját, melynek hazafias szelleme ha nem is inspirálta, de bizonyára nyomatékot adott saját művének, különösen a R. B. 2-ik szakasza, mely hazáját, Angliát nagyinak és szabadnak, mindenki irigysége tárgyának és féltelmének akarja tudni. Viszont hiányzik a R. B.-ban található erős hangoztatása az uralomnak, a zsarnokság elleni erőfeszítésnek és a csapások edző hatásának kidomborítása.

Közli: RÓZSA DEZSÓ.

KAZINCZY FERENCZ ISMERETLEN LEVELE.

Zabolai Kis Sámuel Urnak Kazinczy Fer. baráti szíves idvezletét.

Széphalom, 28. Márcz 1810.

Kedves barátom, kimondhatatlan örömet szerze nékem utolsó postával az Urnak barátságos emlékezete: mert mióta a' háboru elakasztotta közöttünk a' levelezést, nem tudhattam az Urnak hollétét, 's ebből valóságos részvétellel értem, hogy nyugalmat talált annyi hánykódás után. Döbrentei Augusztusban nálam volt, 's képzei az Úr, hogy az Úr is forgott szóban közöttünk: de bizonyost ő sem mondhatott. Az Úr barátsága én előttem mind addig tekintetben lessz, mig azt, a' mi jó, becsülni fogom tudni; és az eránt a' ki engemet szeretetébe fogadott, háládatos lehetek.

Sem Kis, sem azok a' barátim, kik, mint Kis, journal kieresztése felől gondolkoztak, szándékokat nem vihettek teljesedésre, 's így az Úr munkája nyomtatatlan marada. Döbrentei készül, hogy valaha előlép. Ha látni fogom, hogy első szándéka, által fogom azt neki küldeni.

Az Úr nekem Báróczyt hozza elő. Ő nincs többé. Nem panaszkodhatunk az örök végezesek ellen, mert elég hosszú életet engedett neki — csak azon panaszkodhatunk, hogy az 'olgy nemeslelkű emberek és hazafiak örökké nem élnek. — Én az ő emlékezetét egy Epigrammával tisztelém meg a' Hazai Tudós. leveleikben, s azolta Biographiáját irtam — meg úgy a' hogy megírni mertem, mert sokat ollyat irhattam volna, a mit merni nem lehet. — Az Epigramma czélzását sokan értik, sokan nem. De olly időket élünk, hogy csak az ollyat sem szabad világosan mondani.

Ez az Epigramma a' Wesselényire irt Epigrammára emlékeztet. Fáj nekem hogy azt a' nagy embert némelly nem nagy ember bántja, 's azért bántja, mert ő nagyobb volt mint ezek. Heve sokszor messzebb ragadta mint kellett volna. Ugy vallotta ezt ő maga is. De hát azért hogy ő heves volt, nem ezerszerte méltóbb volt e a' köz tiszteletre mint az a' sok hevetlen, a' ki, Tacitusnak egy megjegyzése szerint, azért tartatik bölcsnek, mert gyáva, sőt bizvást mondhatta vala: utálatot érdemlő? — Én azt hiszem hogy a' nemzet nem sülyedt volna soha ennyire ha több Wesselényije s kevesebb *bölcsé* volt volna. Suum cuique decus posteritas rependet. Bölcsen cselekedte az Isten, hogy az embereket nem ütötte mind azon egy kaptára. Cátó nagy ember volt minden heve mellett, 's annyival nagyobb, minthogy szelid is volt mint Brútus szelid is rettenetes is. Az én Epigrammám igaz képét festi Wnek.

Az elmúlt holnapban Dayka Gábornak verseit küldöttem nyomtatás alá. A' Nyomtató Subscribenseket keres, mert tulajdon költségén adja-ki. Az Úr nevét bátor voltam feltenni. Ha a' jelentés kijő a' Hazai Tudósításokban, igyekezzék az Úr szaporítani a' Subscribensek neveiket.

Hallotta e az Úr hogy Batsányi elhagyta Bécsset 's feleségét 's Párisba ment Minister Maret-vel, ki neki Kufsteinban 1795. szomszédja volt? Én a hazám' földjén kívül élni nem tudnék, 's Ádám és Éva sem kesergettek inkább a' paradicsomért, mint én fognék hazám 's nemzetem után, ha kitiltatnám innen. Nem tudom mit mondjak a' Bouterweck Astheticájának fordítására. Ezek az Astheticusok magok sem tudják igen sokszor mit mondanak, 's oly czifra szókkal fecsegnek, hogy azt hinné az ember, hogy mondanak *valamit* 's az ő valamijek végre is *semmi*. A' Jénai Tudom. Ujságlevelekben van ez az Asthy. is recenseálva, 's úgy emlitem, hogy B. meg van verve derekasan. Az, hogy meg van verve, úgy nem mutatja a' könyv érdemtelenségét, mint némelly könyvnek magasztalásai nem mutatják annak érdemét. De kérem az Urat még is, vesse össze a' munkát a' Recenzióval 's ítéljen *szabadon*. — Ez lévén pályám, kéntelen vagyok néha Astheticákat olvasni: de ez a' munka nekem kin. Classicus munkákat kell inkább olvasni 's az érzést élesíteni. Hijába magyarázza azt akáarki miért szép a' szép, 's miért rút a' rút. De ezt sem kell egészen elmulasztani.

Az Úr engemet az Erdélyi Ujságoknak tisztelőjévé tészen. Örömmel hallok, hogy ők a' Muzsikát és a' Magyar Poezist kedvellik. A Muzsika a' lelket emeli. Melly bölcs volt a' Görögök nevelése, kiknél Muzsikát tudni 's Honért érzeni olly szükség volt mint nálunk tudni a' deák gram. törvényeit. — Kedves dolog lesz talán tudni az Úrnak, hogy a' Földiekkel játszó Musicája Zemplény Vgyében készült. Kosovics József udvari Muzsicusa volt 1794-ben Szulyovszki Menyhértnek 's barátja. Midőn ez Dec. 14dikén Rákócson, a' maga házánál, elfogattott, 's velem Budára vitetett, Kosovics a' Szulyovszki szerencsétlenségére készítette azt a' Musicai Compositiót.

Magyar Társaság nincs az Országban. Sopronyban már csak neve van fenn, 's gyermekekből áll.

Bátorkodom kérni az Úrat írja-meg nékem, ki légyen Gróf Teleki Mihály Úr, 's hol lakik? Az a' Teleki Ádám, a' ki Czidet fordította, már nem igen lesz életben. Hol lakott, 's kik a' maradékai?

Köszöntse az Úr szives barátsággal Mogyorósi Tőkés János Úrat, 's tudósítson hol, kinél, 's ki mellett múlat. Felejtí e Zsibót, 's jobb dolga van e mint Zsibón? Olly tanítványa ugye mint ott, nem igen lesz.

Mélt. Aranka Úrat méltóztassék szívesen tisztelni. Kérje az Úr azt a' nagyérdemű férjfit, hogy eggy árkusnak negyed részére méltóztassék nekem tulajdon kezeivel felírni melly nap és hol született légyen. Sok illy jegyzést gyűjtöttem már, 's nagy hasznát vettem. Igen szeretném ha rövideden ezeket is mellé tenné: hol tanult? melly hivataljába melly esztendőben lépett; hogy ha meghal, Nekrológiát írassuk.

Ajánlom magamat becses emlékezetébe. Éljen az Úr igen szerencsésen.

Az Úr levelének dátuma Septbr. 18d. 1809.

vettem Mártz 24d. 1810.

A levél eredetije Maros-Vásárhelyt, birtokomban van.

Közli: DR. MOLNÁR GÁBOR.

KOVÁCS FERENCZ IRODALMI HAGYATEKA.

(Harmadik, befejező közlemény.)

Házassági Román.

1782.

- A' kis szerelem maga kénnyén
 Az Hóld kies éjjeli fényén,
 Lappang vala a' minapában
 A' somlyai Hegy derekában;
 5. Hol Bakhus az általagokkal,
 'S a' bőltra futott lugosokkal
 Idejét mulatá, csipegetvén
 Bajorit 's venyikét kötögetvén.

- Tünik a' gyerek erre szemébe
 10. Ijját veti mint idegébe ;
 'S szóllítja azomba magához,
 Nyulván tele tölt poharához :
 »Jere csalfa gyerek ! Jere ! ugymond,
 Prédára ma nincsen idő 's gond,
 15. Egy selleget (úgy is itélem
 Szomjas vagy) ürits jere véllem !
 Ha pedig csemegézni kívánnál
 Szedhetsze, parancsolatod' áll.
 Mit akarsz tegez, ijj, 's idegeddel ?
 20. E szert ha szeretsz nosza tedd el !
 Ez az én öröm ülte vidékem
 Jupiter kit is engede nékem ;
 A' nagy hasu Pap seregekkel
 Lakom itt, 's kegyes ifju szüzekkel.«
25. »Éhj Bakhus ! — az is felel erre, —
 Tréfaídat üzd ki ma fére.
 Szomjúzom igaz, viadalra,
 De nem a' te kínáltad itálra,
 Neked a' bor eszed ; de szerelmem !
 30. Nékem diadalmon az elmém.
 Még is ha adándol ugyan csak,
 Haragot, hogy a fejre ne rántsak,
 Iszom egyet ; — azomba epévé
 Bár váljon igen keserűvé
 35. Itálom, ha az éjjszaka még nem
 Sebesítenenc sziveket ivem — «

- Nincs már maradása ; repülve
 A' szelek szekerére felülve,
 Siet a' lapos éjjszaki térre,
 40. Hol csak hamar ám elis ére
 A' Tapólczaí légymeleg érre.
 Egy fűzfa bokor gyökerére
 Leve ott nyugovásra leülte
 Pápanak a' hol van épülte.
 45. Már is vagyon ijja kezében
 Nyila veszszeje áll idegében,
 Be lopódik az utsza középre
 Prédára találna ha szépre.
 Jár kél hol emerre hol arra,
 50. Ha találna e gyertya világra ?
 A' mint vagyon a' Remetéknak,
 A' Pálmafa szép csemetéknek
 Nagy erős barlangja közöttte,
 Végtére utát oda vötte.
 55. Szaga barlangjoknak ezeknek
 De odább üzi füstje szereknek.
 Ő is szaporázva haraggal,
 Nem akarván ebbeli szaggal
 Küszködni, tovább megy — Azomba
 60. Nem meszsze, az éjjfele korba,
 Egy házba találá világot,
 'S mellette egy ifju virágot
 Lát ülni, az ablakon által,
 Képpel haloványra de váltal.

65. Papiros van előtte rakással;
Sok könyv, tele melly sok irással.
Ezt látja, 's azomban az újját
Felvonja, feszíti ki szíjját;
'S így szól: — »Ki vagy ifju Barátom! —
70 Ha! ha! hát Kelmedre találtam? —
Ked az, Istenit a' Szerelemnek,
'S erejét kicsufolja szeremnek? —
Ki legyenek? — 's téged mire leslek
Tudod é? — Régóta kereslek!
75. Az irással azért nosza fére,
Mellynek kicsiny úgy is a' bére.
Móring levelekre ha készülsz
Jobb; többet azokba te épülsz.«

Hozzá löve. — 'S eltűnik erre,

80. Ki az ifju szívére be ére,
Az írást is azomba magával
Bé vitte szívébe vasával.

Szalad ezzel az Ifju Legényke
Felalá szíve vesztve szegényke,

85. Fájdalmiba csak nem elülve. —
Mint lón de el a szíve hülve
Mikoronn a' Lizétta szívébe,
Lövetett vala melly az övébe
Szemléli nyilát az Amornak,
90. E' kitsinyke de csalfa latornak
Ki előtt panasolja szívének
Kinját; azis ám az övének.
Azon egy baja mindenikének,
Mire nézve is egybekelének.
95. Már most sebeiknek örülnek
Nevetik veszedelmeket; ülnék
(Gyötrelmek alól szabadúlva
Szívek' sebeik begyógyulva,
Ölelései közt a' karoknak,
100. Pipegésai közt ajakoknak,
Dobogásai közt szíveiknek,
Mulatásai közt szemeknek,
Pihegésai közt tüdejeknek,
Csipédésai közt a' kezeknek)
105. Egymásnak az oldala mellett,
Áldván az időt kibe kellett
Vennek sebet a' Szerelemtől
E' szajha kicsinke gyerektől.

Párkák fonalát idejeknek

110. Nyujtsátok örökre ezeknek.

* * *

* *

Nem lészen akármí sebekből
Temetés; te tanuld meg ezekből.

1793 24. Augusztus.

Nemes Horvát József e' verembe tette
Valami halandó része csak lehete;
De lelkét Urának, a' kitől azt vette,
Hűségese kezébe vissza lehellette.

5. Negyven esztendőkre míg éltét folytatta,
Sok ügyesnek ügyét okoson forgatta;
De midőn a' halál őtet citáltatta,
Pöre vesztetté lőn magát nem ójhatta.

- Három magzat, Lázár, József, 's Pál siratja,
10. Hogy illy hamar elhunyt Házok édes Attya;
Felette kesergő özvegye jajgatja,
'S e' Fejfát felibe zokogva ásatja.

- Jámbor uton járó! ki e' sirnál meg álsz,
Ládd a' halál ellen akár mint allegálsz,
15. Opponálsz, repellálsz, exceptiót formálsz,
Csak e' lesz a' vége, hogy végre mellé szálsz.

Közli: CSÁSZÁR ELEMÉR.

DÖBRENTÉI GÁBOR LEVELE HORVÁTH CYRILLHEZ.

Nagyérdemű Tisztelendő Ur!

A magyar tudós Társaság, most folyt 4. nagy gyűlésének Nov. 9. tartott ülésében, kimelésből nem bontá fel Tirus írója jelmondatos levélkéét, akarván elébb tudni, ha a' szerző megegyezik-e a' Társaság azon szándékában, hogy munkája, sajtó alá adassék, 's megegyezik-e akkor is, midőn nem az kapta a' 100 aranyat 's nincsen-e valami egyéb iránya kéziratával, mintsem hogy azt nyomtatásban számlálандó egy-egy ívtől, 5 darab aranyért által engedje.

Véven pedig mostan Tisztelendő Urnak az említett intézkedést elfogadó levelét, munkája 2^{dik} kötetét fogja tenni az eredeti játékszinnel, melyet a' Társaság Vörösmarty Várnászával rövid időn kezdeni fog, olly formatumban, millyen a' már megindított külföldi játékszín, a' tisztelet jutalom pedig a' nyomtatás bevégeztével Kegyednek kezéhez leszen küldve.

Az a' kérdés most, akarna-e Tisztelendő Ur talán holmi javítást, változtatást tenni egyik másik karakter festésen, vagy nem? Ha igen, eleibe terjesztem az ülésnek, mint tegnap tevék levele tartalmával, 's akkor várok a' nyomtatással; ha, nem, kevés idő múlva hozzá fogatok.

E' hivatalos jelentésem után, fogadja Tirus írója, a' magas lelkű, barátságos kézszerítasomat is. Én azt a' munkát, fenncélzataira, nyelve tisztaságára, 's jambusai 's trocheusai gyönyörű szövetére nézve különösen ingereltetve olvastam. Tónja a magyarban új, külön váló, francia szín 's Göthe Iphigeniája. Hét vizsgáló közt három e mellett volt.

Eléadásra talán nem annyira való, mint olvasni, mert amott a' karakterek élénkebb, elv拉斯ztóbb kifejtése kívántatnék. De, nyelvünk diadalai közül levőnek vallom.

Fogadja mondom Kegyed jobbjomat, 's gerjedjen irántam jóvolta, barátsága

Budán Nov. 24^d. 1833.

Döbrentei Gábor.

*

Ez a levél adatokat szolgáltat Horváth Cyrill *Tirus* cz. drámájához. Az 1832/33-ik évi drámai pályázáson Vörösmarty *Vérnásza* mellett Horváth *Tirusa* tűnt fel. Gondos verselése és nyelve hozta meg számára az elismerést. V. ö. M. Tud. Társ. Évk. II. 1835. Gyulai, *Vörösmarty életrajza* 191. l. Perényi, *Horváth C. drámái*. Veszprém 1910.

A levél eredetije a kegyesrend központi levéltárában.

Közli: PERÉNYI JÓZSEF.

TÓTH EDE LEVELE OSVÁTH DÁNIELHEZ.¹

Lőcse, junius 17. 1867.

Kedves Danikám!

Igértem neked, hogy levelet írok, de az nem ok arra — — — írok azért, mert szeretlek, mert elégült lelkem azon pillanatokban, midőn veled foglalkozhat. — Sorsom az örökös bujdosás, s így távoznom kellett körödből is, — fáj, hogy hamar történt, de nyugtat azon tudat, hogy annak így kell lenni. Leirjam-e utazásunkat? — minek?! hosszú, unalmas szavak vegyülete volna az — — s így csak röviden említem, hogy másfél napi közönséges utazás módjára megérkezénk ide — az egészben csak a regényes tájképek felemlíthetők, mi lelkemnek szórazást nyújtott vagy gyakran ábrándokon kellett egy el nem érhető boldogságra, mi természetesen percnyi fájdalmat hagyott maga után; de a minek a küléltre semmi befolyása, semmi hatása nincs. — Beszélgessünk egyébről barátom — add karodat és képzeld a hasadó hajnalt, hallgassuk a pacsirták énekét — mint egykor tevők — s midőn a hallgatás gondolatokat teremtett, fejezze ki ajkunk mennyire képes, hogy lelkeink rokonulva enyhülést találjanak a szeretetben, melynek kölcsönös birtoka némileg enyhülést nyújt az élet terhe s a sors csapásai között — — s miután beszélni most csak nekem lehet, engedj gondolkozni kissé, hogy tárgyat találjak a sok közül — mit elmondhatnék röviden, s úgy hogy feleleted szint' azon dologról lelked mélyéből származott legyen — — —

¹ Tóth Ede 1867. jún. elején Aradi Gerő színtársulatánál színészkedett és a társulattal Lőcsére érkezett. Innen írta barátjához, akkor tornai segéd-lelkészhez, ezt az érdekes levelet.

Ha el lehetne tagadtatni a szívvel érzelmeit — ha a lelket megtanithatnám hazudni: megtenném. Ime találtam tárgyat, amiről te úgy beszélhetsz, mint én — mert a szívnek miféle érzelme lehet, mit a lélek fejleszt, nemesít, mint a szerelem — — s hogy az most sajátunk, kárhoztatni nem lehet, sőt nem is szabad! Pedig én részemről mégis azt teszem — — —

Te ismeréd életviszonyaim nagy részét, mig körödben voltam — s tudod, hogy eszméért biztos célzt áldoztam, — az nem fáj s nem fáj soha; mert el voltam készülve a netalán bekövetkező bukásra — — mi meg is történt — s így oda sodort a véletlen, hol eszme és cél nagyszerűen egyesítve van s anyagot nyújt a küzdő szellem fejlesztésére — mit ér? — — — az én utam nem ez!! — És a mióta itt küzdök barátom — hosszú négy éve már — meg voltam dermedve s egy sötét odút vásott a lelki s testi szenvedés szívembe, s letörölte róla az édes ábrándok himporát, aztán telerakta életbölcseiséggel — amit koromban s tőlem hallani nevetségesnek talál mindenki — és igazsága van, mert az szokott világi rend! — S midőn végre oda jutottam, hogy száradni éreztem szívemet belől — felébredt vágyam azt megmenteni — s kértem akitől a lélek kérni szokott, hogy adjon érzelmet e sovány szívnek, legyen az bárki, vagy bármi — csak szeressem, mert szellemem megbénul nélküle! — —

És végre találtam — miért szeretem? hogy szerettem meg? nem tudom — meddig tart? mi a cél? ki tudja? — Szükségem volt e szerelemre, érzém, szívem követelte ezt, lelkem pártolta — szellemem hasznát akar húzni belőle — — — pedig tudom, hogy a végkifejlődésnél egy örök fájdalom lesz érte a bér.

És ez való barátom, — benső életem ezen része hasonlít egy tetszhalotthoz, ki midőn felébred, felejté, hogy koporsóban van és mosolyog — holott nemsokára talán örökre halva lesz! — — —

Beszélj te most barátom — én megkezdtam, te folytasd — s ha majd érezzük talán nyomását az érzelmek igazságának, tanuljunk az Abderitai bölcstől, ki a világ hiábavalóságait nevette s ne vessük mi is belső életünk világát — — és a tömeg meglelégedve — azaz irigylve mondja reánk: ezek boldogok.

Mig viszont találkozunk isten veled
barátod

Ede.

U. i. Igaz, kíváncsi vagy, hogy milyen jövedelmeink vannak? Eddig kettőt játsztunk, az első jól ütött ki, mig a másik gyengébb, de az hihetőleg, sőt bizonyosan a darab ismerése miatt történt. Vén bakát adtuk, hallatlan! mostani időnkben, mikor minden 3 házból álló faluban is műkedvelők rontják a levegőt, holmi Vén baka, Falusiak, Csikós s ilyen darabokkal. Hanem, hogy mondjak mégis valami érdekesebbet, hát megirom neked pajtás, hogy itt igen hideg időjárás van, az ég folyton siránkozik, de csak szeliden, holmi menyei bőgéseket nem hallattat, legfeljebb nagyokat sóhajt, hogy ezeket a szegény cipzereket sopán-

kodásra keltse, pedig ha akármelyiket megnézi az ember, nevetni kénytelen, hasonlítván egy része t. i. fiatala a fagyos csicsókához, örege pedig az aszalt vadkörtehez, megjegyzendő, hogy ez csak az úgynevezett »plebs«-re vonatkozik. De ha már benne vagyok, folytatom, csak olvasni győződ, — úgyis ezen utóirat egy nappal később történik. Ha az első lapon életem azon részét festem, mely nemes érzelmeket s gondolatokat erősít meg bennem s életem éltető részét képezi, tanulságul a sors bolond szeszélyeire nézve, álljon itt e második lapon az ellenkező; mert mit tegnap ugyanezen órában irtam, szívem mélyéből, igaz érzellemmel, ma az indulat harc képes ledönteni s reá sütni örökre e szót: hazugság! Hogy is ne barátom, egy nevetés nevetségesen félremagyaráztatik, s miben tán legönzetlenebb vagyok: az általános szeretetben (nem szerelemben) megmérgezik lelkemet, s könnyelműen azt, kit legkevésbé érdekel, de akit én szerelmem tárgyául választék, asszonyi test! s nevetni felette valóban csak most tudok! Ilyenkor tán búsulni szoktak mások, én nem; hanem gondolkozom arról, hogy mily nevetéges az ember; s jutnak eszembe bolondnál bolondabb gondolatok és limerülök az embereknek nézésébe, s keresem a meghasonlott kedélyek ársaságát, kik nevetséges búbánatot, fájdalmat hitetnek el magokkal, s játszm közöttük az elégtétet, s hirdetem nekik a legszebb tant, hogy a szerelem valóságos örültség! — — —

Eh! félre e tárggyal! beszélék mást — bezárom lelkemet s megszűnök egy perczig »ember« lenni — leszek állat — bor! — — —¹

Látod pajtás, ilyen változékony minden — azaz, hogy te azt igen jól tudod, tegnap talán sirni valék kész, ma nevetni tudom a keresztre feszítettet s nincs előttem tárgy, mely drámai oldallal bírjon, s holnap? holnap következik a szemlélődés akaratlanul, hogy melyik irány helyesebb, s ha tán egykor ősz fejem leend, megtalálom az utat, melyről letérni többé nem lehet, mely nyugodtan, egyhangulag, biztos tudattal a sír felé vezet!

Ede.

A levél eredetije Payzsoss Andor zemplénavármegyei árvaszéki elnök gyűjteményében.

Közli: PERÉNYI JÓZSEF.

E. KOVÁCS GYULA LEVELE TÓTH EDÉHEZ.

A *Kintornás család* kolozsvári bemutatója után írta E. Kovács Gyula, a kolozsvári Nemzeti Színház akkori művezetője Tóth Edéhez a következő levelet:

Kedves Jó Uram!

Tegnap este adtuk a Kintornás családot először. Hatása nálunk vetekedett a Falu rosszáéval. Felvonások folyamában és végén taps

¹ Itt egy fatális éji kalandot beszél el szabad szájjal.

s kihívás volt elég bőven, még pedig az igaz lelkesültség tapsai és kihívásai.

Nem állhatom meg, hogy Önnek ezt meg is irjam s egyszersmind egész szeretetem s igaz költészete iránti elragadtatásomban így ne szóljak Önhöz ismeretlenül is:

Engedje, hogy kezét forrón megszorithassam!

Ön igazán költő a szó legnemesebb értelmében. Egyszerű, mély, tiszta s vérünk melegéből vett ősmagyar érzésekkel dolgozik. Költő, kinek minden során örömtől reszket minden igaz magyar szív. Oly eredeti, oly jóízű, oly édes zamatú, hogyha idegennek kellene magyar nemzeti népszínművet mutatnom, hogy fogalmat nyerjen nemzeti tulajdonságaink szeretetreméltóságáról; arról, hogy istennek jó kedvében teremtett kedves választott népe vagyunk: az önét mutatnám mindig.

Az isten tartsa meg Önt imádott nemzetem igaz dicsőségére.

Kolozsvárt, 1876. febr. 15.

Szerető híve
E. Kovács Gyula.

A levél eredetije az író özvegyének birtokában.

Közli: PERÉNYI JÓZSEF.

DOBSA LAJOS LEVELE BÁTHORY ROMÁNCSIK MIHÁLYHOZ, A »SZÍNÉSZETI KÖZLÖNY« SZERKESZTŐJÉHEZ.

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Mindenek előtt fogadja szívélyes köszönetemet azon kellemes meglepetésért, melyben becses lapja néhány száma szíves megküldésével részesített!

Ámultam, néztem, forgattam, olvastam: Kassán egy *ilyen* lap! *Szaklap!* A színészet érdekeinek szentelt s ily választékos izléssel, gazdag tartalommal szerkesztett, irt szaklap, mely hála Olympnak! szép pártolásnak is örvend, fennállása ötödik évében!!!

Oly hatást tett kedélyemre a Színészeti Közlöny, mint hosszú, sívár, vigasztalatlan tél után az első fecske megjelenése. Nekem az első volt.

Tehát ismét a vidék — mint a század első felében — lesz és van hivatva: akkor fölnevelni a gyengét, most megorvosolni az agyonkínzottat. Az ég segítse Önöket fáradozásaikban! A mi meg is lesz, mert az idők izlése vissza fog térni a széphez, nemeshez.

Csak azt sajnálom, hogy a sors előttem a nemes* küzdelemtől eltért. Itt, Magyarország szélén, idegen ajkúak között, két-három napi érkezésű budapesti lapok mellett ilyesmire gondolni sem lehet. Az újdonság mire én kapom meg, ócskasággá vált.¹ Mindenfelé vasut, telegraf,

¹ A szerkesztő felszólította Dobsát, hogy értesítse lapját a színészetet és drámaírodalmat érdeklő újdonságokról.

telefon, de itt a csigapósta. Az is egy mértföldnyire a »madárnak«, de 3—4 órányira ily rossz uton nekem. Aztán a színielőadás, — rege! Télen, mikor tán időm és érkezésem inkább lenne — körülöttem 18 mértföldnyire nincs színielőadás. S e téren az elmélet avagy a pusztá »föltevés« mitsem ér. A műnek, mely életre akar hatni, *életből* kell meritnie a közvetlen hatást.

De művem¹ rendelkezésére bocsátom s örülök, ha szerencsés lehetek becses lapja részére használhatót szolgáltatni belőle. Molnár György úr, kinek darabom egy példányát elküldtem,² szives lesz az illető részt kijelölni; bármelyiket a Pesti Naplóban megjelent mutatvány kivételével, hogy egészen új legyen az olvasó közönség előtt.

Kérem fogadja ismételt köszönetemet lekötelező szívességeért.

Kosgyán, 1883. nov. 23.

Kiváló tisztelettel

Dobsa Lajos.

A levél eredetijét néhai Cs. Papp József kolozsvári egyetemi rk. tanár bocsátotta rendelkezésemre.

Közli: PERÉNYI JÓZSEF.

¹ *Divatházasság és antik szerelem.*

² Dobsa itt említett darabjával a karácsonyi pályázaton 100 aranyat nyert. Művét a budapesti Nemzeti Színháznak felajánlotta előadásra, de az igazgatóság a veterán költővel szemben nem a leglovagiasabban járt el, Dobsa ezért darabját elküldte Molnár Györgynek, a kassai színház művezetőjének előadás végett. A darabot Kassán kedvezően fogadták. A Színészeti Közlöny is közölt belőle néhány jelenetet mutatóul. L. Színészeti Közlöny 1883. évf.

KÖNYVISMERTETÉS.

Borzovai Nagy Ottó: Zsupra aggnő. Egy XVI-ik századbeli nótárius tréfája. Pólya Tibor rajzaival [és egy hasonmás-melléklettel]. Budapest, 1918. Szerző kiadása. Franklin-t. nyomdája. 4-r. 34 l.

Ez a szokatlanul szépen kiállított, művészi köntösben megjelenő füzet felülvizsgálja az 1505-iki körmöczbányai jegyzőkönyvben talált »virágének«-ről szóló véleményeket, és palaeographiai, nyelvi, valamint lélektani érvek alapján arra az eredményre jut, hogy itt régi népies lírárnak nem komoly emlékével, hanem »egy részeges középkori nótárius durva, trágár tréfájával« van dolgunk. Erre az eredményre magának az eredetinek igen pontos megvizsgálása vezette. Mindenekelőtt feltűnő, hogy a versike a város *borpénznaplójának* (nem akármilyen jegyzőkönyvének) *czímlapjára*, a *hivatalos* felírás alá van írva; már ez is valószínűvé teszi, hogy a leírónak tréfájával van dolgunk. Nagy Ottó a kézvonások hasonlóságából ítélve megerősíti a vers fölfedezőjének, Križko Pálnak véleményét, hogy leírója Kreusl [vagy Creusl] János, körmöczbányai jegyző, a ki még ugyanabban az esztendőben, 1505-ben, nyom nélkül eltűnt a városból. Nagy Ottó azonban még többet is vél kideríthetni; a versike betűi közé rejtett igen apró betűkből s a különbözőképen összefonódó tollvonásokból azt is kiolvassa, hogy Kreusl nemcsak leírója, hanem szerzője is a versnek, s nevén kívül a betűk közé írva meg ugyanazon a lapon olvasható tollpróbákba sikamlós czélzásokat rejtett, melyek a verssel együtt az ő előjárójának, Palus Bálint bíró uramnak és családjának illetlen megcsúfolása. Sajnos, a mellékelt hasonmásból még nagyítóval sem bírtam mindazt kiolvasni, a mit a szerző az eredetiben látott, s így erről véleményt nem tudok mondani; de a szöveg olvasásához van egy-két megjegyzésem. Az első szó *Supra*. Ezt aligha lehet másnak olvasni, mint a latin *supra* = *fel*, *kelj fel* szónak, ha ugyan van ilyen jelentése a középkori konyhalatinságban. Magyar *s*-nek nem olvasható, mert ezt a szöveg következetesen *sch* betűkkel jelöli: *palusch* (a bíró neve), *palascht*, *gombosch*, *scharu*; az *sz* hangot egyszer hosszú *l*-szel *fök(j)*, egyszer németes *z*-vel: *zyp* = *szép* jelöli; ugyanevvel jelöli a *z*-t is: *haza*; semmi nyomos ok nincs, hogy a *S*-t *s*-nek vagy *'s* = *zs*-nek olvassuk. — Nagyon délibábos a *fjrrjedyt* betűsornak *fjrrjedyt* olvasása; ha a szerző okoskodását elfogadjuk, akkor akármit akárhogyan olvashatunk. — A *tombi* betűsornak

tombi olvasása is valószínűtlen, mert a felszólító módnak ez a dajkanyelvbeli, játszi alakja (*tanczi, tanczi* vagy *tapsi, tapsi*, vagy *süti, süti pogácsát*) nagyon új keletű, a XIX. századnál régibb adat nincs is rá. Legelfogadhatóbb még mindig a *tombj* olvasás. — Az egész versikét sem tartom épen sikamlós jelentésűnek; nem mintha ilyen nem teremhetett volna akkoriban, dehogynem. De sokkal inkább kínálkozik az az értelmezés, hogy virágének alakjában megjelenő, vénasszonyt csúfoló verssel van dolgunk, a milyen népköltésünkben nem ritka. — Igen érdekes volna annak a kérdésnek kiderítése, hogyan kerül a német bányavárosba akkoriban magyarul danoló nótárius? Vagy tán Kreusl János uram volt valahol magyar szóra, s hozta magával a nyelvtudást, talán a nótát is?

Nagy Ottó füzete sokszor merészen, de mindenképen érdekkeltően tárgyalja régi irodalmunknak ezt a magányos vadvirágát.

TOLNAI VILMOS.

Dr. Márki Sándor: Horváth Mihály. (1809—1878.) Budapest, Athenaeum, 1917. (Magyar Történeti Elettajzok. XXXIII. évf.) N. 8-r. 388 l. Ára 16 K.

Ezt az élettajzot az alkalom szülte; a Magyar Történelmi Társulat ötvenéves fennállása ünnepén adózik vele egyik alapítója emlékének. A könyv hőse rászolgált e kötetre: a modern magyar történetírásnak még sok rajongással s talán egy kis elfogultsággal is telt, de már komoly, nagyralátó, széleskörű és főképen szókimondó, őszinte kezdete fűződik ennek a hányttvetett életű, különös sorsú csanádi püspöknek nevéhez, a kihez a magyar irodalomtörténetírásnak is van valamelyes köze. Mert a Toldy nyomán feléledő irodalomtörténet tudományának, valahol Jámor Pál, Arany János kezdései során ott van a Horváth Mihály neve is, a ki főművében, *Magyarország történelmében*, az irodalom történetének is méltó helyet ad, s a *Huszonöt év történetében* a költészet fejlődésével akarja bevezetni munkáját, mert az újraébredésben, 1825 körül, ez egyik legfontosabb tényezője az eseményeknek. Leginkább három kérdés érdekli: milyen viszony volt az irodalom és a cselekvényes élet közt; mily lökést vett a szellemi mozgalom a külső élettől; végül, hogy milyen visszahatást gyakorolt az irodalom az állami és a társadalmi élet tüneményeire? Forrása leginkább Toldy. S épen az a barátság is, a mely Toldyhoz köti, érintkezései Kazinczy Gáborral, Jósikával, Keménynyel, Eötvössel, Jókaival, Bajzaékkal, ifj. Péczely Józseffel s általában viszonya az Akadémiához akkor is felköltené figyelmünket iránta, ha a történetírás történetében elfoglalt helye nem kötné őt tudományunkhoz.

Márki Sándor könyve általában kitölti azt az űrt, a mely ez élettajz híján a XIX. század ösmeretében érezhető volt. A kiváló tudós, szabadságharczaink történetének leghivatottabb méltatója, első elődének élettajzában — a ki előtte épen az 1514-iki és a 48-as eseményekkel is foglalkozott s a Rákóczi-kutatások terén is érdemeket szerzett — a tőle megszokott lelkesedéssel, melegséggel és gondossággal végezte nehéz

feladatát. Különösen méltánylandó buzgósággal kutatta föl műve forrásait. Horváth életének úgyszólván minden nevezetesebb mozzanatához megtalálta a szükséges adatokat s e célból levél- és könyvtárakat, magántulajdonban levő jegyzeteket és levelezéseket a mai nehéz viszonyok között is felkutatott és felhasználta.

Ezeknek köszönhető könyvének főerénye: adatainak megbízható és hiánytalan pontossága. Nincs a kötetben semmi rés, az események meg nem szakítható folyamatossággal követik egymást, középpontjukban mindig Horváth-tal. Hőse iránt meleg, de tárgyilagossággal fékentartott lelkesedéssel viseltetik. Pályájának rajzában, viszontagságos körülményeit kutató érdeklődésében, ingadozásai közepett megértő veleérzésében s különösen a szabadságharcz alatti tevékenységének s jelentőségének méltatásában gyakran nyilvánul e vonzalom. Az író meleg szíve nekivaló hőre talált; Horváth Mihály legelszántabb cselekedetét, a keresztes hadjárat hirdetését is az eseményekbe illesztve s azokból megértve tudja magyarázni. Vele van a többszöri nevelőiskodés keserveiben. Finom tapintattal tudja előadni helyzetét a Keglevich- és Erdődy-családoknál, házasságának történetét, kellő melegséggel a Batthyány-családban viselt szerepét és Károlyi Pálma grófnő nevelését. Színes a genfi idill, az olasz tengerparti idő rajza is: de nem vész el a részletekben főfeladata, a számkivetett tudós pályája, s megfelelően domborodik ki annak legjellemzőbb mozzanata: az alkotnivalóság, az örökké fáradhatatlan munkakedv, a melyért Horváth, ha kell, jövő kilátásait is ismételten feláldozni kész.

Két dolog az, a mit a munkán hibáztatni mernénk; mind a kettő menthető is. Az egyik: összefoglaló kép hiánya Horváth Mihály egyéniségéről. Igaz, hogy jellemének rajza kialakul a zaklatott pálya sikerülten írott részleteiből is; de jellemző vonások élesebben maradnának meg emlékünkből, ha az avatott szerző erőteljesen kidomborította volna őket egy, az író egyéniségét tárgyzó fejezetben. Horváth életében, a ki a sors nagyon különböző helyzeteiben a legváltozatosabb feladatok elé volt állítva, szükség lett volna erre. A másik, hogy hőse alkotásait leginkább a mások, egykorú s kis részben posthumus kritikák véleményével méltatja. Ezek többnyire találóak ugyan, de nem teszik feleslegessé épen Márkinak, az erre hivatott tudósnak, elfogulatlan véleményét.

De van egy szépséghibája is a könyvnek. Talán épen, mert alkalom szülte s adott terminusra készült, a sietség — mely pedig adatainak gondosságára nem volt hatással — ott hagyta nyomát stílusán. A Rákóczi életírójának fennkölt, emelkedett, szép stílusa itt, különösen a könyv első részében, gyakran majdnem pongyola, sokszor pedig nehézkes: végső csiszolásra érezhetőleg nem volt a kiváló szerzőnek ideje. A sietség rovására írom a hiányos korrekturákat is, a mire elég példa, hogy a szöveg szerint az alig 19 éves Keglevich Géza lebukott a lóról és meghalt, a jegyzet szerint ellenben Keglevich Gábor emlékezetére fon Horváth koszorút (35. l.); Athanazkovics Plátót említ a 86. l., Athanačkovich Pál Plátóról szól a 116. l., végül Athanačkovich Pálról esik szó, stb.

A munka belső értékét ez persze nem rontja. — Régi hibája a *Történeti életrajzoknak*, hogy névmutatót nem közölnek, pedig jó hasznukat venné az olvasó. Az illusztrációk gazdagsága a mai viszonyok közt kétszerezesen dicsérendő; de már valósággal pazarlás, hogy pl. Guizot képét közli, pusztán azért, mert egy idézett levél Horváthnak néha papos stílusát azzal mentegeti, hogy a protestáns Guizot is paposan írt. Sok a jóból is megárt.

GÁLOS REZSŐ.

Nógrády László dr. : A mese. (Gyermektanulmányi Könyvtár. VII. köt.) Budapest, 1917. Fritz Á. 8-r. XII, 232. XXXII. 1.

Örömmel üdvözljük ezt a munkát, a mely a nálunk is egy idő óta vajdó kérdést nagy készütségen alapuló tanulmánnyal dülőre viszi. Mint egykor az irodalomban, úgy most a gyermeknevelésben a mese csak nehezen, valóságos küzdelmek árán tudja elfoglalni az őt megillető helyet. Egy csomó félreértés, babona kapcsolódik a nevéhez, melyeket úgy látszik nem elég egyszer eloszlatni. Bár bennünket az irodalmi nevelés kérdése is közelről érdekel, ezúttal nem lehet célunk, hogy e munka paedagogiai fejtegetéseinek részleteibe bocsátkozunk, hanem csak azokat a bevezető fejezeteket vesszük figyelembe, a melyekben a szerző a mesével általános, folklorisztikus és irodalomtörténeti szempontokból foglalkozik. (I. A mese általában. II. A mese eredete. III. A mese motívumai. IV. A mese aesthetikai szempontból. V. Mesekönyvek.)

Sajnos azonban épen e fejezetek alkotják a könyv leggyöngébb részét. Szerzőnk ugyan elég olvasottsággal és kellő tájékozottsággal rendelkezik, csak az a hibája, mint mindazoknak, a kik egy tudományágban beérik az elméleti részzsel és sohasem bocsátkoznak a gyakorlati kutatás fáradságos útjára: eltévednek az általános kérdések útvesztőjében, sőt hamar könnyű föltevésekre ragadtatják magukat, melyekhez hiányzik minden reális alap.

A mesekutatásban, a mint ezt a legkiválóbb folkloristák (Katona, Leyen, Aarne) nem győzték elég nyomatékosan hangsúlyozni, éles különbséget kell tenni maga a mese és a mese motívumai között. Nógrády ugyan külön fejezetben tárgyalja a kettőt, de a valóságban összezavarja. Így jut arra a ma már megdöntött föltevésre, melylyel a mesét a legprimitívebb műfajnak, az őseMBER költői tevékenységének tartja. Így érti félre legfontosabb forrásművét, v. der Leyen klasszikus kis összefoglaló tanulmányát a meséről, a mint ezt a következő állítása tanúsítja: »A Leyen elméletében a fontos az, hogy pszichológiai alapon a Lange [sic!]—Tylor-elmélet nagy kört felölelő területén már konkrét tényekre mutat rá.« Először is Leyen inkább a Benfey-féle elmélethez hajlik és azt saját kutatásaival számtalan példában igazolta, másrészt épen Leyen az, a ki rámutatott, hogy a mese maga, mint műfaj, már a történeti idők terméke, és csak a motívumai tekinthetők a primitív ember képzeletvilága csökevényeinek. A mese Leyen meggyőző fejtegetései szerint műfaji tekintetben sokkal fiatalabb a mythosnál és mondanál, mely utóbbi a maga egyszerűbb és kevésbé művészi formájával

sokkal régibb, viszont nem táplálkozik olyan ősi elemekből, mint a népmese. A mese és monda között tehát forma és motívumok tekintetében fordított viszony áll fenn, és ezt nem szabad soha szem elől téveszteni.

Ebből a zavarból ered szerzőnk másik nagy tévedése, melylyel a mesét megteszi az eposz ősenek (42 l.), holott ez főként a hősmondából táplálkozik, és szintén csak mesemotívumok azok, amelyek sokszor beleszövődnek epizodjai közé. Nógrády munkájának ez a része, mely a mesét esztétikai szempontokból vizsgálja, különben az egész bevezetésben a legsikerültebb; kivált a mese drámai vonásait emeli ki találóan. Ugyancsak kifogástalan a mesekönyvek irodalmáról szóló fejezet, a maga vázlatos, de minden lényegesre kiterjeszkedő összeállításával.

Nem akarjuk a bevezető rész egyéb apró-cseprő botlásait tollhegyre venni, a szerző komoly és becsületes igyekvésével kiérdemli, hogy ezek fölött szemet húnyjunk. Mindenesetre kíváncsú volna, ha a második kiadásban, a mit remélhetőleg rövidesen meg fog érni, e részt nagyobb gonddal és kevesebb fantáziával dolgozza át s nem annyira a »biológiai«, mint inkább az irodalmi szempontokat igyekszik majd benne értékelni.

KIRÁLY GYÖRGY.

KÖNYVÉSZET.

Új könyvek és füzetek.¹

- Ambrus Zoltán* : A kém és egyéb elbeszélések. Athenaeum, 160 l. 5 K.
Balla Ignác : Anonima levelei. Regény. Singer és Wolfner. 224 l.
Bárony István : Az erdő könyve. Erdei élmények és elbeszélések. Singer és Wolfner. 157 l.
Bródy Miksa, Karinthy Frigyes, Tábori Kornél : Csak semmi háború! (Ötletek, tréfák). K. 8-r. »Vidám Könyvtár« kiadóhivatala. Év n. (1918). 80 l. 1 K.
Bródy Sándor : Imre herczeg. Elbeszélések, év n. (1918). Singer és Wolfner. 189 l.
Csathó Kálmán : A nők titka. Elbeszélések. Singer és Wolfner. 158 l.
Csathó Kálmán : Juliska néni. Elbeszélések. Singer és Wolfner. 142 l.
Drasche-Lázár Alfréd : Egymás közt. Regény. Franklin. 223 l. 8 K.
Dumas : A kaméliás hölgy. Regény, ford. Csergő Hugó. Révai-kiadás, év n. (1918). 202 l. 8 K.
Erdős Renée : Sibyllák könyve. (Költemények.) Athenaeum. 111 l. 4 K.
Gáspárné David Margit : Liselotte. Biedermeier-regény. Athenaeum. 202 l. 5 K.
Gellért Mária : Dávid. Regény. Athenaeum. 155 l. 4 K.
Gulyás József dr. : Jókai kaczer női. Sárospatak. N. 8-r. 20 l.
Kádár Lehel : A három galamb. Regény. Singer és Wolfner. 144 l.
Könyvtár, Magyar. Lampel, K. 8-r. Év n. (1918). Számonként 40 f.
 892—893. Nagy Endre : A Mágocsy-csirkék története. (Elbeszélések.) 62 l.
 894. Riedl Frigyes : Arany lelki élete. 31 l.
 895. Conan Doyle : A pesti ezüst fókó. Angolból fordította Kisléghi Kálmán. 95 l.
Mikszáth Kálmán : Az apró gentry és a nép. Révai-kiadás, év n. (1918). 191 l. 4-80 K.
Mikszáth Kálmán : Az eladó birtok. — Mindenki lépik egyet. Révai-kiadás, év n. (1918). 155. l. 4 K.
Mikszáth Kálmán : A tót atyafiak. A jó palócok. (Elbeszélések, rajzok.) Révai-kiadás, év n. (1918). 223 l. 5 K.
Mikszáth Kálmán : Tudós írárok. Révai-kiadás, év n. (1918). 256 l. 8 K.
Molnár Ferencz : Andor. Regény. Athenaeum. 621 l. 15 K.
Muzsikája, Dalai Idők. Összeállította Haraszti Emil. N. 8-r. 128 l. — Magyar irodalomtörténeti vonatkozású cikkei : Beöthy Zsolt, A magyar katona a krónikákban; Császár Elemér, Az inszurrekció dalvilága; Kacsóh Pongrácz, A mai magyar katonanóta.
Török Gyula : A porban. Regény két kötetben. 1917. A Táltos kiadása. 302, 260 l. 12 K.

¹ A Budapesten megjelenteknél a hely, az 1918-ban megjelenteknél az idő, a 8-r.-űeknél az alak megjelölése elmaradt.

Török Gyula: A zöldköves gyűrű. Regény. A Táltos kiadása. Hely és év n. N. 8-r. 332 l.

Veer Imre: Lygeia. Regény. Aczél testvérek. N. 8-r. 227 l.

Wilde Oszkár: A szépség filozófiája. Ford. és bevezetéssel ellátta Hevesi Sándor. Révai-kiadás, év n. (1918). 272 l. 8 K.

Irodalomtörténeti repertorium.

- A. Gy. Beöthy Zsolt. Komár. Ujs. 36. sz.
Abonyi Árpád. A vörös Regina. — Ism. S...i J. Pest. Journ. 128. sz.
Ády Endre. A halottak élén. — Ism. Tóth Árpád. P. Napló 202. sz.
Ambrus Zoltán. A kém. — Ism. S...i J. Pest. Journ. 176. sz.
Baja Mihály. Babiloni vizek mellett. — Ism. Lám Frigyes. M. Kultura 11. köt., 557. l.
Balla Ignác. Anonima levelei. — Ism. S...i J. Pest. Journ. 176. sz.
Balla Ignác. Gabikám. — Ism. M. Figyelő I., 330. l.
Barcsai Károly. Tompa Mihály a nevelésről és tanításról. Népművelés 12. évf., 457—161. l.
Bársony István. Az erdő könyve. — Ism. M. Figyelő I., 662. l. — r. r.
Bud. Szemle 175. köt., 460—463. l. — S...i J. Pest. Journ. 128. sz.
Barta Lajos. Arany János anyja. Világ 192. sz.
Benedek Marcell. Vulkan. — Ism. S...i J. Pest. Journ. 128. sz.
Brisits Frigyes. A modern katolikus líra. Élet 23. sz. — A történeti vallásos költészet. A szociális vallásos költészet. U. o. 25. sz.
Cholnoky László. Bertalan éjszakája. — Ism. M. Figyelő I., 667. l.
Császár Elemér. Lévy József. 1825—1918. A Cél 504—512. l.
Bódiss Jusztn. Apróságok Beöthy Zsoltnak komáromi tanulóéveiből, 1858—1862-ig. Komár. Ujs. 36. sz.
Csathó Kálmán. Most kél a nap. — Ism. M. Figyelő I., 180. l.
Drasche-Lázár A. Enyém vagy! — Ism. M. Figyelő I., 186. l.
Farkas Pál. Az esriadi rézbánya. — Ism. M. Figyelő I., 327—329. l.
Farkas Pál. Strigoniús. — Ism. S...i J. Pest. Journ. 176. sz.
Ferencz Ferenc. Petőfi és Győri háborús költészete. Sajóvidék 20—21. sz.
Fest Sándor. Angol irodalmi hatások hazánkban. — Ism. Zolnai Béla. Bud. Szemle 175. köt., 311—316. l.
Gaal Jenő. Thessedik Sámuel élete. — Ism. Gesztelyi Nagy László. Protest. Szemle 211—216. l.
Gáspárné Dávid Margit. Liselotte. — Ism. S...i J. Pest. Journ. 176. sz.
Gellért Mária. Dávid. — Ism. Horváth János. M. Kultura 11. köt., 416. l.
Gorzó Gellért. Kapitány György. Drámai költemény. — Ism. K. E. Bud. Szemle 175. köt., 466—469. l.
Gulyás József. Jókai kaczér női. Sárosp. Ifjus. Közl. 34. évf., 61—74. l.
Gulyás József. Mikes Rákóczi. Sárosp. Hirl. II., 1—2. sz.
Gyöngyösy László. A fogoly lengyel. Vasár. Ujs. 35. sz. (Csengey Gusztáv költeményéről.)
Harsányi Lajos. A mi nélkül nem élhetünk. — Ism. Lám Frigyes. Alkotmány 150. sz.
Harsányi Lajos. Az óra egyet üt. — Ism. Lám Frigyes. Alkotmány 150. sz.
Hatvany Lajos. Lévy Józsefről. P. Napló 157. sz.
Ignotus. Halász Imre. 1841—1918. — Nyugat I., 447—451. l.
Ignotus verseiből. — Ism. Gellért Oszkár. Nyugat I., 515—521. l. — Hatvany Lajos. P. Napló 5. sz.
Ignotus novelláiból. — Ism. Gellért Oszkár. Nyugat I., 515—521. l.
Juhász Gyula. Gyóni Géza kálváriája. (Hazakerült fogolytársai elbeszélése alapján.) Zólyomvm. Hirl. 27. sz.
Kéky Lajos. Magyar költői versenyek. Bud. Szemle 175. köt., 217—242. l.

- Kiss Jenő Sándor.* A gép. — *Ism. M. Figyelő I., 332. l.*
Kőrösi Sándor. Az Áfium és Busbeck. — *Ism. M. Figyelő I. 32—41. l.*
Kortsák Jenő. Tűzrózsák. — *Ism. M. Figyelő I., 553. l.*
Kosztolányi Dezső. Káin. — *Ism. Dömötör. M. Figyelő I., 331. l.*
Lengyel Menyhért. Egyszerű gondolatok. — *Ism. F. M. Figyelő I., 660—*
 662. l.
Lendvai István. Fáklyafüst. — *Ism. ö. Bud. Hirl. 169. sz.*
Lőrinczy György. A kék ember. — *Ism. M. Figyelő I., 664. l.*
Mauks Kornélia. Képek Mikszáth Kálmán életéből. — *Ism. Rubinyi Mózes.*
M. Figyelő I., 655. l.
Mezei Ernő. Eötvös Károly. *M. Figyelő I., 379—391. l.*
Mikszáth Kálmáné Mauks Ilona. Mikszáth Kálmán. *M. Figyelő I., 502—*
 514. l.
Mitrovics Gyula. Tompa helye költészetünkben. *Prot. Szemle, 179—188. l.*
Molnár Ferencz. Andor. 1918. — *Ism. Faragó József. M. Hirl. 186. sz. —*
(l. b.) Alkotm. 189. sz. — Sebestyén Károly. Bud. Hirl. 190. sz. — a. j. Élet
34. sz. — Bálint Lajos. Világ 216. sz. — Goth Ernő. P. Lloyd 182. reg. sz.
Molnár Jenő. Egy kis bolt története. — *Ism. M. Figyelő I., 445. l.*
Moly Tamás. A jöttment. 1918. — *Ism. Mohácsi Jenő. P. Lloyd 128.*
reg. sz. — S...i J. Pest. Journ. 176. sz.
Móricz Zsigmond. Fáklya. 1918. — *Ism. Bölöni György. Huszad. Száz.*
37. köt., 354—357. l. — Trócsányi Dezső. Sárosp. Hirl. III., 31—32. sz.
Móricz Zsigmond. Szegény emberek és Árvalányok. — *Ism. Hatvany*
Lajos. P. Napló 180—181. sz.
Nagy Albert. Petőfi halála évfordulója alkalmából. *Aranyosvidék 32. sz.*
Négyesy László. Zrinyi, a költő. *M. Figyelő I., 576—595. l.*
Nil. Gyóni Gézáról. *Virradat 51. sz.*
Oláh Gábor. Laura fátyola. — *Ism. Lám Frigyes. M. Kultúra 11. köt.,*
 505—507. l.
Oláh Gábor. Balgatag szerelem. — *Ism. Lám Frigyes. M. Kultúra 11.*
köt., 559. l.
Pakots József. Fejedelmi kaland. — *Ism. S...i J. Pest. Journ. 176. sz.*
Pekár Gyula. A szép Pongráczné krinolinja. — *Ism. M. Figyelő I., 329. l.*
Pekár Gyula. A mezitlábos grófkisasszony. — *Ism. M. Figyelő I., 663. l.*
 — *r. Petőfi's Gattin. Pest. Journ. 208. sz.*
Riedl Frigyes. Arany lelki élete. — *Ism. Várdai Béla. M. Kultúra 11.*
köt., 554. l.
Sebők Zsigmond. Színfoltok. — *Ism. Mátyás Gyula. M. Figyelő I., 440—*
 442. l.
Surányi Miklós. A szent hegy. — *Ism. Dömötör István. M. Figyelő I.,*
 181—184. l.
Szederkényi Anna. A tengernek egy csöppje. — *Ism. S...i J. Pest.*
Journ. 176. sz.
Szemere György. A Bikkfalvy-kúria. — *Ism. S...i J. Pest. Journ. 128. sz.*
 — *ö. Bud. Hirl. 200. sz.*
Szemere György. Két leány. — *Ism. S...i J. Pest. Journ. 128. sz.*
Szolár Ferencz. Gyóni Géza utolsó verse. *Bud. Hirl. 149. sz.*
Takács Sándor. A költő és a bányászgazda. *B. H. 189. sz. (Balassa*
Bálint és Göppel Dániel bojczabányai bányászgazda viszályáról.)
Tormay Cecil. Viaszfigurák. — *Ism. G. Gy. M. Figyelő I., 442—444. l. —*
P. A. E. Virradat 23. sz. — Horváth János. M. Kultúra 11. köt., 413—415. l. —
S...i J. Pest. Journ. 128. sz.
Török Gyula. A zöldköves gyűrű. — *Ism. (lb.) Alkotmány 142. sz. —*
Boros Ferenc. Élet 25. sz. — Goth Ernő. P. Lloyd 176. reg. sz.

- Török Gyula.* A porbán. — *Ism. M. Figyelő* I., 184. l. — Harsányi Zsolt. P. Napló 2. sz.
Török Gyula. Szerelmes szivünk. — *Ism. M. Figyelő* I., 665. l.
Várdai Béla. Harsányi Lajos költészete. M. Kultúra. XII. köt., 9—31. l.
Vécsey Özséb. Tompa fekete könyve. Sárospatak 21—22. sz.
Véér Imre. Lygeia. — *Ism. M. Figyelő* I., 186. l.
Vértesy Gyula és Gyalui Farkas. Abonyi Árpádról. P. Hirl. 176. sz.
(Voinovich Géza :) Lévy József. 1825—1918. — Bud. Szemle 175. köt., 296—299. l. — Bud. Hirl. 154. sz.
Zsalkovics Kálmán. Szemelvények Petőfinék Kerényi Frigyeshez írt útleveleiből. Gör. kath. Szemle 32. sz.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

MEGJEGYZÉS.

Az IK. 321. lapján közölt Vörösmarty-féle Emlékvers a költő *Az emberek* című versének első versszaka, de Vörösmarty Dr. H. albumába az utolsó két sor elhagyásával írta bele.

